BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

VLPIANVS

EDIDIT

PH. E. HVSCHKE

1866

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

DOMITII VLPIANI

QVAE VVLGO VOCANTVR

FRAGMENTA

SIVE EX

VLPIANI

LIBRO SINGVLARI REGVLARVM

EXCERPTA.

ACCEDVNT EIVSDEM INSTITVTIONVM RELIQVIAE EX CODICE VINDOBONENSI.

SEPARATIM

EX 'IVRISPRVDENTIAE ANTEIVSTINIANAE RELIQVIARVM'

EDITIONE QVINTA EDIDIT

PH. E. HVSCHKE.

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI.

MDCCCLXXXVI.

Paginarum numeri sunt editionis quintae 'Iurisprudentiae anteiustinianae reliquiarum'.

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEVBNERI.

Printed in Germany

DOMITIVS VLPIANVS.

DE VLPIANI FRAGMENTIS, QVAE VVLGO DICVNTVR, PRAEMONITIO.

[467] 'Ulpiani fragmenta' quae vulgo dicuntur, uno codice Vaticano,[1] seculo ferme decimo in Gallia satis mendose scripto, servata nobis esse, post multas varietates hodie auctoribus Hugone et Savinio fere ab omnibus recte probatur.[2] Hoc in codice binis columnis scripto, quae versus plerumque triginta quinque eosque fere viginti sex vel paulo plurium litterarum continent, occupant fol. 190ᵇ. col. β. a v. 9. usque ad fol. 202ᵇ β. col. v. 7. Inscriptum ibi est libello: INCIP. TITVLI EX CORPORE VLPIANI, quo corporis nomine iam Ulpiani aetate usitato (L. 52. §. 2. D. de leg. 3) et postea maxime in iurisconsultorum libris pervulgari Theodosiano aevo amplius quoddam volumen, lectionibus in iudiciis recitandis inserviens, quo omnes vel complures eiusdem ICti vel imperatoris libri tanquam unius membra corporis continerentur, appellari solitum esse, ex L. 3. Th. C. de resp. prud. (1, 4) et Nov. Valent. III. Lib. II. tit. 35 pr. patet. Sed iam diu constat, haec fragmenta unius tantum libri esse; pertinent enim, ut ex collatis eorum tit. 5. §§. 6. 7. et tit. 26. §. 1. cum Collat. tit. 6. cap. 2. et tit. 16. cap. 4., item tit. 20. §. 6. cum L. 17. D. de testib. (22, 5) compertum est, ad Ulpiani librum singularem Regularum. Ulpianus eum librum scripserat imperante Caracalla (tit. 17. §. 2.), h. e. eodem circiter tempore, quo etiam Institutionum libros composuit (Collat. 16, 9. §. 3), inserviturus, ut videtur, priore libro, quo
[468] gravissima iuris praecepta, tanquam fructum peracti studii breviter ac perspicue comprehenderat, eorum usibus, qui

---

1) De quo vid. Haenel. Leg. Rom. Visig. Praef. p. XLV. Sequitur quidem in eo Ulpianus Legem Romanam Visigothorum, neque vero pars eius fuit, ut olim quidam opinati sunt. de qua re vid. Haenel. l. c. p. XIV. 2) Contrariam sententiam, Io. Tilium ex alio cod. admodum simili nunc deperdito haec fragmenta primum edidisse, unus tuetur G. E. Heimbachius Repert. Lips. 1843. p. 93. seq., quae sententia etsi vera esset, non multum id ad rem faceret.

schola relicta forum adituri erant, dum posterioris planiore et uberiore explicatione iuri in scholis vel privatim operam daturis consultum ibat. Sed in disponendo Regularum libro et partim etiam in componendo Gaii Institutiones secutus deprehenditur ita, ut praemisso itidem de iuris fontibus loco et summam illam divisionem in ius, quod ad personas vel ad res vel ad actiones pertinet, earumque partium distributiones in universum retineret, et singula capita, quatenus Regularum diversa ratio patiebatur, similiter tractaret, auctis tamen quibusdam et interdum etiam novis materiis adiectis, velut de dotibus, de donationibus inter virum et uxorem, et in fine iuris, quod ad personas pertinet, de novo personarum iure ex lege Iulia et Papia Poppaea: qua re sane factum est, ut quaedam ad fori usum pernecessaria non desiderarentur, sed etiam ut perspicuus ille rerum distribuendarum et exponendarum ordo, quo Gaii Institutiones excellunt, admodum obscuraretur et deformaretur.

Quo tempore et qua ratione integer Ulpiani liber ad has lacinias redactus sit, non convenit inter viros doctos. Mommseni est sententia, non diu post Constantini tempora exstitisse hominem parum doctum et incredibiliter stupidum, qui Ulpiani librum, ut iuri, quo tum utebantur, magis conveniret, partim breviarit partim mutarit; itaque ea, quae ad nos pervenerint, non tam libri Ulpiani Regularum quam huius breviarii reliquias esse. Quae opinio mihi ideo admodum videtur veri dissimilis, quod nimis stupidum cogit ponere hominem; primum enim in usu fori, quem potissimum is spectasse putatur, quum ipsorum ICtorum libri desiderarentur, quemadmodum poterat non videre, nullam obscuri hominis breviarium auctoritatem esse habiturum? Deinde quod ius obsoletum quibusdam locis ex libro exsecasse dicitur, idem alibi reliquisse deprehenditur. Taceo, quod quaedam argumenta consulto omissi veteris iuris velut 27, 1. 20, 2. 10. 1, 21. tantum ex mendosis lectionibus colliguntur. Denique si quaedam eiusmodi omissa sunt, quod factum non nego, at sunt etiam multa, quae non obsoleverant, quae utraque, opinor, facilius ad casum natura sua ratione carentem, quam ad consilium hominis Epicureo casu non consultius referuntur. Itaque ratione ac consilio eum tantum usum putaverim, qui in ruina illa veteris iuris civilis, hoc est circa finem seculi quinti, primus ex 'Ulpiani corpore' hunc solum librum vel exscripserit vel quae tunc reliquae ex eo erant partes servaverit, ut inter cetera iurisprudentiae lumina, quae Valentinianus III. praedicaverat, et cetera aliquatenus servata iuris vel discendi vel docendi et respondendi praesidia Ulpiani quoque celeberrimum nomen et utilissimum opus retineretur.[1] [469

---

[1]) Vaticanum Ulpiani codicem primitus e codice 'corporis Ulpiani'

Ceterum illorum probo sententiam, qui variis casibus iam non definiendis, haud vero certa ratione ea, quae in Ulpiani libro desiderantur, periisse putant, ita tamen ut casui etiam librariorum fraudes vel unius alteriusve, qui librum transcribendum daret, parsimoniam quaedam minus necessaria a librario non exigentem adnumerari velim: similes enim iniurias etiam Gaii epitomam et Paulli Sententias passas esse constat. Hoc si tenemus, in critica exercenda non incerti et inter Ulpiani et breviatoris manum quasi suspensi titubabimus, sed ubique Ulpiano quid dignum, quid indignum sit, quaeremus.

Initio harum reliquiarum pauca et in fine multa eaque certe casu periisse, omnes consentiunt. De initio, ubi in C. Vat. hanc velut inscriptionem INCIP. TITVLI EX CORPORE VLPIANI 'Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine inueteratus' excipit index titulorum, deinde versus, si illa 'mores . . . inueteratus' connumeras, bis septeni deni inverso ordine scripti sunt, bellissima est et satis certa Mommseni coniectura, hos in codice iam mutilo, unde Vaticanus manavit, primi folii binas paginas complesse, idque librarium cum solutum invenisset, infelici casu invertisse et sic transcripsisse. Sed duo addere licet: primum, illud folium in vetustiore codice corporis Ulpiani postremum quaternionis fuisse videri, in quo solito more pariter atque in primo adscriptum supra in exteriore margine esset CORP. VLP. ita ut hanc inscriptionem statim sequeretur initialis huius paginae scriptura 'mores sunt' etc.; hoc enim sine dubio movit librarium, tam ut hanc paginam quasi inscriptionem continentem pro anteriore haberet, quam ut verba illa 'mores . . . inueteratus', in cod., cum introductionem finirent, a sequentibus spatio distincta, deficiente ceteroqui titulo opusculi, pro lemmate quodam acciperet, quod post titulorum index apte scriberetur. Alterum est, illud ipsum folium ab
[470] inferiore parte abscissum fuisse; nam nec septemdecim versus Vat. codicis integrae paginae sufficiunt, ut iam Lachmannus recte iudicavit, et sic explicatur, quare utros-

manasse, quem grandem et inprimis versibus sat longis scriptum fuisse credere par est, eius rei adhuc aliud quoque vestigium superest in quodam vitiorum genere, in Vaticano cod., quod editores fugit, admodum frequenti, sed et eo multo antiquiore. Illud dico, quod saepe vocabula singula vel complura exciderunt, quae alieno loco nunc interdum multis (sed et brevibus) versibus distante inserta sunt, velut 2, 8. 3, 4. 5. 5, 2. 6, 6. 8, 7[a]. 11, 3. 16, 1. 19, 6. 20, 3. 22, 16. 24[a]. 24, 16. 25. 25, 4. 5. 10. 11. 14. 26, 7. 28, 13. 29, 1. Hoc enim, cum quae exciderant, initio e regione ad marginem suppleta esse putanda sint, vix fieri potuit, nisi antiquum illum codicem, in quo ita inserebantur, praelongos versus habuisse ponas.

que hos septenos denos versus (post §. 3. et 9.) modica lacuna sequitur. — In fine ea omnia perierunt, quae Gaius inde a 3, 55. usque ad finem Institutionum tractat. Titulorum rubricas, quas Vaticanus interserit, saltim non omnes nec ita, ut et quo loco nunc leguntur, ab ipso Ulpiano esse profectas, omnes concedunt; sed tamen in edendo eas retinere consentaneum erat. Contra indicem horum titulorum, quem ipsum et codicis scriptorem ex illis titulis confecisse et alieno loco paulo post initium posuisse a Mommseno probatum est, licet superiores editores omnes eum ante initium repetierint, non magis retinendum duxi, quam similiter pro istius aevi more confectos indices, qui Collationis codicibus praefixi leguntur.

De editionibus hoc praemonere sufficiet, post Io. Tilium, qui primus Parisiis a. 1549. haec fragmenta vulgavit, maxime Hugonem quinquies (a. 1788. 1811. 1814. 1822. 1834.) et Boeckingium quater (1831. 1836. 1845. 1855.) edendo, ut alios maxime F. A. Schillingium et Lachmannum, commentando, de emendandis iis meruisse, quorum laudem deinde philologus editor secutus est Io. Vahlenus (1856). Ipsius codicis Vat. accuratum apographum et paene simulacrum Hugo editionibus suis inde a tertia, multo exactius Boeckingius suae quartae addidit, cui etiam Mommseni accessit de Ulpiani Regulis disputatio. Qui praeterea Ulpiano profuerint, ex illarum editionum praefationibus cognosces.

De novissima Vahleni editione cum nuper in Fleckeiseni N. Jahrb. f. Phil. u. Päd. vol. LXXV. p. 365—377. referrem, simul in universum qua via ac ratione incedendum videatur, si quis emendatius hoc opusculum praestare velit, exposui, exemplisque crisis ad has leges revocatae compluribus sententiam meam firmavi. Quibus in legibus cum et haec fuerit, permulta vitia quia ex siglis vel notis male explicatis originem ducerent, ita ut haec origo flagitaret, sananda esse, quod etiam saepenumero a me factum est, iam, cum compererim, Boeckingium in sua editione non semel pronunciasse, eum codicem, ex quo Vaticanus fluxerit, non sibi videri notis refertum fuisse, faciendum mihi esse videtur, ut qua de causa contrariam opinionem secutus sim, paucis h. l. dicam. Primum igitur eam confirmant omnes librorum iuris civilis codices, qui ex remotiore antiquitate supersunt, velut Gaius Veronensis, Fragmenta Vaticana, Ulpiani Vindobonensia, Fragmentum de iure fisci. Deinde notas iuris nec senatus in gestis a. 438. ab Theodosiani Codicis exemplaribus abesse voluisset, nec Iustinianus earum in suis iuris libris usum severa poena sancita interdixisset, [471] nisi is usus admodum invaluisset; nec denique postea quoque P. Diaconus, Magno, Papias notarum collectiones et explicationes composuissent, nisi tunc quoque libri antiquiores superfuissent, hoc auxilio in transcribendo egentes.

Sed et Isidorus (Orig. 1, 22. §. 2) eius generis notas plurimas in antiquis libris inveniri propalam testatur. Denique ipsa commoditas scribendi et librariorum consuetudo cogunt paene ut credamus, vix ullo in libro iuris haec compendia non adhibita fuisse. Et haec quidem interim sufficient, quum Boeckingius suae sententiae argumenta adhuc nulla attulerit. Ceterum coniecturis in Fleckeiseni annalibus exempli causa propositis nunc ita usus sum, ut in notis brevitatis causa *Fll.* apponerem, si quis rationes earum in commentatione illa expositas requirere velit. Praeterea et C. Roederi emendandi Ulpiani conamina (1856) inspexi et quod ab eo mutuatus sum, nota *Roed.* significavi. De editione, ad quam mutata referrem, cum optio esset inter Boeckingianam et Vahlenianam, illam elegi, quam magis frequentari credebam, insignivique *Bg. ed.*

1. (*Perfecta lex est, quae uetat aliquid fieri, et si* [472]
factum sit, rescindit, qualis est lex ..... Imperfecta lex est, quae uetat aliquid fieri, et si factum sit, nec rescindit, nec poenam iniungit ei, qui contra legem fecit, qualis est
191 a α *lex Cincia, quae plus quam duo milia assium donari*)[1]
v. 23—fin. prohibet, 'exceptis (*personis*)[2] quibusdam (*uelut*)[2] cognatis, et si plus donatum sit, non rescindit. 2. Minus quam perfecta lex est, quae uetat aliquid fieri, et si factum sit, non rescindit, sed poenam iniungit ei, qui contra legem fecit; qualis est lex Furia testamentaria, quae plus quam mile 'asses legati nomine[3] mortisue causa prohibet capere praeter exceptas personas, et aduersus eum, qui plus ceperit, quadrupli poenam constituit.

---

[1]) *Sic fere praeeuntibus Cuiacio et Schillingio mancam sententiam restituendam censui. De re cf. L.* 5 *pr. C. de legib.* (1, 14). *Macrob. Somn. Scip.* 2, 17. *De lege Cincia Fragm. Vat.* 266 *seqq. Summam eius legis hac* 3. *ed. addidi, coniectam ex Schol. Iuven., qui ad* 7, 242 *seq. auctor est, nec histrionibus in theatro victoribus amplius quinque aureos, qui valent quingentos sestertios sive duo milia assium, dare licuisse. Ceterum Ulpianus cum ius civile etiam in hoc libro* (*cf. L.* 6. §. 1. *D. de iustit.* 1, 1) *in scriptum et non scriptum divisisset, primum videtur scripti iuris partes a legibus exordiens enumerasse* (= §§. 3—8. *I. de iure nat.* 1, 2), *deinde de natura legum egisse, ad quem locum haec pertinent, quae nobis servata sunt. Potest tamen etiam, ut hic locus statim legis plebisque sciti definitionem secutus sit; quod si statuis, in lacuna post* §. 3. *Ulpianus SCti, constitutionis principum, edictorum magistratuum et responsorum prudentium brevissimas definitiones ex Gai.* 1, 4—7. *retulisse et ita iure scripto absoluto ad ius non scriptum, quod ex moribus veniat, transitum fecisse dicendus erit.*
[2]) *Necessario supplevi, cum non tantum quidam cognati excepti fuerint. Cf. Fr. Vat.* 290—309. *Exaratum olim fuerit:* exceptis p̄sis quibusd. ūū. [3]) ascium legatū *Vat.* (*factum illud puta ex* as.; *nam et alias ex* lege as = lege aelia sentia *librarius fecit* lege ascia;

[473] **3.** [1] *Lex* aut rogatur, id est fertur; | aut abrogatur, id est prior lex tollitur; aut derogatur, id est pars prima*e* '(*legis*)[2] tollitur; aut subrogatur, id est adicitur aliquid primae legi; aut obrogat*ur*, id est mutatur aliquid ex prima lege. * * *[3] 191 a β v. 1—

4. [4] Mor*e*s sunt tacitus consensus populi, longa consuetudine inueteratus. 190 b β v. 1. 2.

TIT. I. DE LIBERTIS. 191 a α v. 9-23.

5. [5] Libertorum genera sunt tria, ciues Romani, Latini Iuniani, dediticiorum numero.

6. [6] Ciues Romani sunt liberti, qui legitime (*manumissi sunt, id est aut uindicta aut* '*legitimo*)[7] censu aut testamento, nullo iure inpediente.

7. Vindicta manumittuntur apud 'magistratum *populi Romani*, uelut consulem praet*o*rem*ue* *uel* proconsulem.[8]

8. [9] Censu manumittebantur olim, qui lustrali censu Romae iussu dominorum inter ciues Romanos censum profitebantur.

9. Ut testamento manumissi liberi sint, lex duodecim tabularum facit, quae confirmat [10] (*testamento datas libertates his uerbis: 'uti legassit suae rei, ita ius esto'*.

10. *Latini sunt liberti, qui non legitime, uelut inter*

---

hoc ex legatum, *quomodo lectum erat* legatino *sequente* m). assium legatum *edd. non modo concinne, sed ne recte quidem, cum etiam ex decem milium legato mile capere liceret. Cf. Gai.* 2, 225. 4, 23.
1) *Cf. L.* 102. *D. de verb. sign.* (50, 16). *Lactant. Inst.* 6, 8. *Fest. v. Rogat, Abrogare, Derogare, Obrogare, Exrogare p.* 282. 12. 69. 187. 82. 2) *Auctore Cuiac. addidi.* prima (*omisso* e l. *quod fortasse legebatur* et) *Vat.* primae *edd.* 3) *Lacuna in Vat. non indicata eiusdem mensurae cum ea, quae sequitur* §. 9. *Cf. praefat. In ea aut locum de legis natura continuaverat et perfecerat Ulp., aut ea, quae dixi ad* §. 1. *not.* 1., *tractaverat.* 4) *Cf.* §. 9. *I. de iur. nat.* (1, 2). *Post h.* §. *personarum summae divisiones excidisse videntur.* 5) *Cf. Gai.* 1, 12. 6) *Cf. Gai.* 1, 17. 44. 7) *Addidi FlI. p.* 374. *Cf. Fr. Dosith.* 17. 8) *Ex Lachm. cj. Bg. ed. Cf. L.* 4. *D. de vind.* (7, 1). magistratū p̄lurimue. uelut consulē. pro consulem. *Vat. Alii alia finxerunt.* 9) *Cf. Fr. Dosith.* 17. *Gai.* 1, 140. 10) *De sequenti lacuna, in Vat. non indicata, quam ad sententiam restituimus, vid. praefat. et not.* 3. *Ad restituta cf. infra* 11, 14. *L.* 120. *D. de verb. sign.* (50, 16); *deinde ad* §. 10. *Gai.* 3, 56. 1, 22. *Fr. Dosith.* 4—6.

amicos, nullo iure impediente manumissi sunt, quos olim
praetor tantum tuebatur in forma libertatis; nam ipso iure
191aβ *serui manebant.*) hodie autem ipso iure liberi sunt ex lege
v. 6. Iunia, '(*a*)[1] qua lege Latini '*Iuniani* nominati *sunt*[2] inter |474
amicos manumissi.

11. [3]Dediticiorum numero sunt, qui poenae causa uincti sunt a domino, quibusue stig*mata* (*in*)scripta fuerunt, qui(*ue*) propter noxam torti nocentesque inuenti sunt, quiue traditi sunt, ut ferro aut cum bestiis depugnarent, 'uel (*ob eam rem in ludum uel*)[4] custodiam coniecti fuerunt, deinde quoquo modo manumissi sunt. idque lex A*elia* S*enti*a facit.

12. [5]Eadem lege cautum est, ut minor triginta annorum seruus uindicta manumissus ciu*i*s Romanus non fiat, nisi apud consilium causa probata fuerit. '(*pro*)inde[6] sine consili*o* manumissum 'e(*ius*) ae*ta*t*is*[7] seruum manere putat; testamento uero manumissum perinde haberi iubet, atque si domini uoluntate in libertate esset, ideoque Latinus fit. **13.** [8]Eadem lex eum dominum, qui minor uiginti annorum est, prohibet seruum[9] manumittere, praeterquam si causam apu*d* consilium probauerit. **13a.** [10]In consilio autem adhibentur 'Roma*e qui*-
191bα *dem*[11] quinque senatores et quinque | equites Romani; in prouinci*is* '(*uero*)[12] uiginti rec*i*peratore*s*, ciues Romani.

14. [13]Ab eo domino, qui soluend*o* non est, seruus testament*o* liber esse iussus et heres institutus, etsi minor sit triginta annis, uel in ea causa sit, ut dediticius fieri debeat, ciu*i*s Romanus et heres *f*it; si tamen alius ex eo testamento nemo heres sit. quod si duo pluresue liberi heredesque esse iussi sint, primo loco scriptus liber et heres fit: quod et

---

1) *Geminando restitui.* 2) sunt nominati* (*deleta puta* s = sunt) *Vat.* sunt nominati*m* *ed. Bg.* 3) *Cf. Gai.* 1, 13. 4) [*inue ludum*] uel *Bg. ed. Cf. Gai. l. c. Idcirco Ulpianus postea* fuerunt, *non* sunt *dixit, quia et hoc factum oportebat, ut aliquando post ferro vel cum bestiis depugnarent.* 5) *Cf. Gai.* 1, 18. 6) ideo *Vat.* (*factum puta ex* pĩde). id *est Bg. ed.* 7) *FlI. p.* 368. caesaris *Vat. scilicet ex* e' aetatis *factum.* lex Aelia Sentia *Bg. ed ex M. Hertz. cj.* 8) *Cf. Gai.* 1, 38. 9) *Fortasse excidit* qqm = quoquo modo. *Cf. Gai.* 1, 41. *Fr. Dosith.* 13. *et supra* §. 11. 10) *Cf. Gai.* 1, 20. 11) romani (*pro* romae qd.) *Vat.* Romae *edd.* 12) *Ex sequenti* u *geminando restitui. Cf. Gai.* 1, 20. 13) *Cf. Gai.* 1, 21.

ipsum lex A*eli*a S*ent*ia facit. **15.** [1]Eadem lex in fraude*m* 'credito*rum uel*[2] patroni manumittere prohibet.

[475] **16.** [3]Qui tantum in bonis, non etiam ex iu*re* Quiritium seruum habet, manumittendo Latinum facit. In bonis tantum alicuius seruus est uelut hoc modo, si ciu*i*s Romanus 'a ciue Romano[4] seruum emerit, isqu*e* traditus ei sit, neque tamen mancipatus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possessus sit. nam quamdiu horum quid '(*non*) fit,[5] is seruus in bonis quidem 'emptoris, e*x*[6] iu*re* Quiritium autem uenditoris est.

17. [7]Mulier, quae in tutela est, item pupillus et pupilla '(*nisi tutore auctore*)[8] manumittere non possunt.

18. [9]Communem seruum unus ex dominis manumittendo partem suam amittit, eaque adcrescit socio; maxime si eo modo manumiserit, quo, si proprium | haberet, ciuem Roma- 191 b β
num facturus esset. nam si inter amicos eum manumiserit, plerisque placet, eum nihil egisse. **19.** [10]Seruus, in quo alterius est ususfructus, alterius proprietas, a proprietatis domino manumissus liber non fit, sed seruus sine domino est.[11]

20. [12]Post mortem heredis aut ante institutionem heredis testamento libertas dari non potest, excepto testamento militis. **21.** Inter medias heredum institution*es* libertas data utrisque adeuntibus non ualet;[13] solo autem priore adeunte iure antiquo[14] ualet. sed post legem Papiam Pop*pa*eam, quae partem non adeunt*i*s caducam facit, si quidem primus heres 'uel ius

---

1) *Cf. Gai.* 1, 37. 47. 2) creditoris et *Vat.* (*factum ex* creditor. uel) *edd. Cf. Gai. l. c.* 3) *Cf. Gai.* 1, 21b. 35. *Fr. Dosith.* 9. — *Gai.* 2, 41. 204. 4) *Recte; nam si a peregrino, ex iure Qu. servus fit emptoris, quia tum iure rei nec mancipi censendus est. Cf. Fr. Vat.* 47. 5) fiat *Vat. edd. Superscriptum* n̄ *vocabulo* fit *errorem peperit; nam 'quamdiu' Ulpianus indicativo copulat; cf.* 2, 2. 10, 4. 26, 3. 6) emptoris ē.et (*male geminata* e) *Vat.* emptoris est, ex *edd.* 7) *Cf. Fr. Dosith.* 15. *infra* 11, 27. 8) *Restitui FlI. p.* 374. 9) *Cf. Fr. Dosith.* 10. *Paul.* 4, 12. §§. 1. 5. 10) *Cf. Fr. Dosith.* 11. 11) *Cave cum Mommseno putes, haec desiderari: 'donec manet ususfructus: quo finito Latinus efficitur'. Vid. L.* 1 *pr. C. comm. de man.* (7, 15) *et nos ad Fr. Dosith.* 11 *fin.*
12) *Cf. Gai.* 2, 230. 233. 13) *Quia pro parte tantum ante instituti et facti heredis (ab adita enim hereditate dies eius cedit) recte data est, nec pro parte competere potest.* 14) *i. e. accrescendi.*

(*liberorum uel ius*)[1] antiquum habeat, ualere eam posse[2] placuit; quod si non habeat, non ualere constat, quod loco [476] non adeuntis legatarii patres heredes fiunt. sunt tamen, qui et hoc casu ualere 'eam[3] posse dicunt. **22.** [4]Qui testamento liber esse iussus est, mox, 'quam u*el*[5] unus ex heredibus adierit hereditatem, liber fit. **23.** [6]Iusta[7] libertas testamento potest dari his seruis, qui '(*et*)[8] testamenti faciendi et mortis tempore e*x* iu*re* Quiritium testato*ris* fuerunt.

24. [9]Lex Fufia Caninia iubet, testament*o* ex tribus seruis non plures quam duos manumitti; '*a quattuor*[10] usque ad decem dimidiam partem manumittere concedit; a dec*e*m usque ad triginta tertiam partem, ut tamen adhuc quinque manumit-
192 a α tere liceat, | aeque ut ex priori numero; a triginta usque ad centum quartam part*e*m, aeque ut decem ex superiori numer*o* liberari possint; a centum usque ad quingentos partem quintam, similiter ut ex ant*e*cedenti numer*o* uiginti quinque possint fieri liberi. et denique praec*i*pit, ne plures omnino quam centum ex cuiusquam testamento liberi fiant. **25.** [11]Eadem lex cauet, ut liberta*t*e*s* seruis testamento nominatim dentur.

TIT. II. DE STATV LIBER*O* [VEL STATV LIBERIS].

1. [12]Qui sub conditione testamento liber esse iussus est, statu liber appellatur, [**2.**] '(*quia*)[13] 'quamdiu pend*e*t con-

---

1) [*uel ius liberorum*] uel ius *Bg. ed. De re cf.* 17, 3. *tit.* 18. 19, 17. 24, 12. *Gai.* 2, 206. 207. 286. 2) *Nam si liberos habeat, ita demum valet, si partem caducam vindicet.* 3) *FlI. p.* 369. eius (*factum ex geminata antecedente* e) eā *Vat.* eius *causam Bg. ed.* 4) *Cf. L.* 23. §. 1. *L.* 25. *D. de manum. test.* (40, 4). 5) *Ex Marezolli cj.; cf. de* mox quam *L.* 13 *fin. D. quib. mod. usufr.* (7, 4), *de* uel *L.* 23. §. 1. *cit. et Ulp. L.* 2 *pr. D. de statu lib.* (40, 7). quāuis (*male intellecto compendio* ū) *Vat.* quamuis *Bg. ed.*
6) *Cf. Gai.* 2, 267. *et infra* 24, 7. 7) *Ergo ut servus minor XXX annorum Latinus fiat ex lege Aelia Sentia* (1, 12), *sufficit, ut mortis tempore testatoris in bonis fuerit.* 8) *Ex Bg. cj. addidi.*
9) *Cf. Gai.* 1, 42—45. *Paul.* 4, 14. 10) et *Vat. edd. Sed hoc factum ex a* IV *cum librarius* v *vel* u *tanquam perperam geminatam abiecisset.* 11) *Cf. Gai.* 2, 239. 1, 45. *Paul.* 4, 14. §. 1. 12) *Cf. Gai.* 2, 200. *Fest. v. Statu liber p.* 314. *L.* 1 *pr. D. de statu lib.* (40, 7).
13) *Hanc vocem* (*non* Is) *addidi, quod ea cur facile excidere potuerit, ex sequenti facile intelligitur. Vat. hic habet supra lineam adscriptum* statu liber, *quod edd. novam* §. *incipientes receperunt.*

ditio, seruus heredis, '(*cum extitit*, stat*im* liber *est.*)[1] **3.** [2]Statu liber seu alienetur ab herede, 'seu *u*su c*a*piatur[3] ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit. **4.** [4]Sub hac conditione liber esse iussus: SI DECEM MILIA HEREDI DEDERIT, etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem perueniet; idque lex duodecim tabularum iubet. **5.** [5]Si per heredem factum sit, quominus statu liber conditioni pareat, proinde fit liber, atque si condicio expleta fuisset. **6.** [6]'(*Set et*)[7] extraneo pecuniam dare iussus *e*t liber esse si paratus sit dare, et is, cui iussus est dare, aut 'nolit[8] accipere, aut antequam acceperit, moriatur, proinde fit liber ac si pecuniam dedisset.

7. [9]Libertas et directo potest dari hoc modo LIBER ESTO, LIBER SIT, LIBERVM ESSE IVBEO, et per fideicommissum, ut puta ROGO, FIDEI COMMIT|TO HEREDIS MEI, VT ST*I*C*H*VM 192 a β SERVVM 'MANVMITTAT. **8.** Is,[10] qui directo liber esse iussus est, 'testatoris *uel* orcinus[11] fit libert*us*; is autem, cui per fideicommissum data est libertas, non testatoris, sed manumissoris fit libertus. **9.** Cuius fidei committi potest ad rem aliquam pr*a*estandam, eiusdem etiam libertas fidei committi

---

[1]) *Haec quae supplevi, excidisse quondam h. l., quod similia statim sequerentur, et ad marginem primum adscripta, deinde amissis prioribus duabus vocibus* (c'extitit) *ob similitudinem sequentis* statim, *alieno loco mutata male intrusa esse, haecce argumento sunt: quod h. l. verbum desideratur* (*suppleverunt edd.:* [*est*]); *quod* statu liber (*ex* statim liber ē *factum*) *antecedenti versui superscriptum est* (*vid. not.* 13), *quod Ulpianus statu liberum existente condicione liberum esse, non potest non initio dixisse, denique quod is idem subiectum nunquam ita, ut hic* statu liber, *solet repetere. De eo, quod dixit* statim liber est, *vid. eundem Ulp. L.* 3 *pr. D. h. t.* (40, 7). *Videtur etiam mirum illud librarii* VEL STATV LIBERIS *in inscriptione tituli ex* VEL STATIM LIBERIS *natum esse, quod ex nostro loco effictum erat.* [2]) *Cf. L.* 2 *pr. D. h. t.* [3]) *Ex Roed. cj.* siue suscipiatur *Vat.* siue usucapiatur *Bg. ed.* [4]) *Cf. L.* 6. §§. 3. 7. *L.* 29. §. 1. *D. h. t.* [5]) *Cf. L.* 3. §. 1. *D. h. t.* [6]) *Cf. L.* 3. §. 10. *L.* 20. §. 3. *D. h. t.* [7]) *Geminavi ex antecedenti v.* [8]) nollet *Vat. Bg. ed.* [9]) *Cf. infra* 25, 2. 18. *Gai.* 2, 263. [10]) mittatts * * * * *: is *Vat. Post* manu *scriptum fuisse* mittat (*t*)es(*tatoris*) *tator* is, *Roed. vidit. Vid. not. seq. De re cf. Gai.* 2, 266. 267. [11]) horcinus (*pro* ūorcinus *ut opinor*) *Vat. Bg. ed.; v.* testatoris *huc ex antecedenti versu revocavi.*

potest. **10.** [1] Per fideicommissum libertas dari potest tam
proprio seruo testatoris, quam heredis aut legatarii, uel [477]
cuiuslibet extranei seruo. **11.** [2] Alieno seruo per fideicom- [478]
miss*um* data libertate si dominus eum iusto pretio non uendat,
extinguitur libertas, quoniam nec pretii computatio pro libertate fieri potest. **12.** [3] Libertas sicut dari, ita et 'adimi (*tam*) *stat*i*m* [4] testamento quam codic*il*lis testamento confirmatis potest; ut tamen eodem modo adimatur, 'quo et [5] data est.

TIT. III. DE LATINIS.

1. [6] Latin*i* ius Quiritium consequuntur his modis: beneficio principali, liberis, iteratione, militia, naue, 'aedificio, [7] pist*r*ino; [8] pr*a*eterea e*x* senatus consulto '*mul*i*er*, quae sit ter en*i*xa. [9] **2.** [10] Beneficio principali Latinus ciuitatem Romanam accipit, si ab imperatore ius Quiritium impetrauerit.
3. [11] Liberis ius Quiritium consequitur Latinus, qui minor triginta annorum manumissionis tempore fuit: nam lege Iunia
192bα cautum est, ut si ciue*m* Romanam uel Latinam uxorem | duxerit, testatione interposita, quod liberorum quaerendorum causa uxorem dux*er*it, postea filio filiaue nat*o* nataue et an*ni*culo facto, possit apud praetorem uel praesidem prouin*c*iae causa*m* probare et fieri ciu*i*s Romanu*s*, tam ipse quam filius filiaue eius et uxor; scilicet si et ipsa Latina sit; nam si uxor ciu*i*s Romana sit, partus quoque ciuis Romanus est ex senatus consult*o*, quod auctore diu*o* *Had*rian*o* factum est.
4. [12] Iteratione fit ciuis Romanus, qui post Latinitatem, quam acceperat maior triginta annorum [13] iterum iuste manumissus

---

1) *Cf. Gai.* 2, 264. 272. §. 2. *I. de sing. reb. per fid.* (2, 24). 2) *Cf. Gai.* 2, 265. 3) *Cf. infra* 24, 29. 4) adimitatē *Vat., ut* tā *geminandum sit;* statim *est, dum hoc ipsum testamentum, quo dedit, nuncupat; in* 24, 29. *et tit. I. de ademt. leg.* (2, 21) *idem dicitur v.* '*eodem*' (*testamento*), *quod fortasse etiam hic excidit, cf. Gai.* 1, 29 *init.* 5) quo modo *cj. Roed.* 6) *Cf. Gai.* 1, 28 *seq. Fortasse h. l. excidit: 'Latini ciues Romani fiunt, cum aliquo modo ius Quiritium consequuntur.' Cf.* §. 2. 7) *Cf. Gai.* 1, 33. 8) *Cf. Gai.* 1, 34. 9) uulgo quae sit te renexa *Vat.* uulgo quaesitos tres enixa *Bg. ed. Cf. FlI. p.* 373. *et de re L.* 137. *D. de verb. sign.* (50, 16). *Paul.* 4, 9. §§. 1. 2. 3. 7. 8. 10) *Cf. Gai.* 3, 72. 73. 1, 95. 11) *Cf. Gai.* 1, 29. 30. 80. 12) *Cf. Gai.* 1, 35. 13) *Quod in edd.* 1. 2. *cum ceteris comma hic posueram, nunc omisi. Quanquam enim Ulpianus proxime de iterato eo, qui iam maior XXX ann. Latinus factus*

[479] est ab eo, cuius ex iu*re* Quiritium seruus fuit. sed huic concessum est ex senatus consult*o*, etiam liberi*s* ius Quiritium consequi.[1] **5.** [2]Militia ius Quiritium acc*i*pit Latinus, '(*si*) inter uigil*e*s Romae sex 'annis[3] militauerit, ex lege Vis*e*llia.[4] '*a*t postea[5] ex senatus consult*o* concessum est ei, ut, si triennio inter uigil*e*s militauerit, ius Quiritium consequatur. **6.** [6]Naue Latinus ciuitate*m* Romana*m* acc*i*pit, si non minore*m* quam dec*e*m miliu*m* modiorum nauem fabricauerit, et Roma*m* sex annis frumentum portauerit, ex edicto diui Claudi*i*. * * *

TIT. IV.[7] DE HIS QVI SVI IVRIS SVNT.

1. [8]Sui iuris sunt familiarum suarum princip*es*, id est pater familiae, itemque mater familiae.

2. [9]Qui ma|tre quidem (*certa*), patre autem incerto nati 192bβ sunt, spuri*i* adpellantur.

TIT. V. DE HIS QVI IN POTESTATE SVNT.

1. [10]In potestate sunt liberi parentum e*x* iusto matrimonio nati.

2. [11]Iustu*m* matrimonium est, si inter eos, qui nuptias contrahunt, conubium sit, et tam mascul*us* pub*es* quam femina '(*uiri*)[12] potens sit, et utrique consentiant, si sui iuris

---

erat, sensisse, maxime ex iis, quae in fine adicit, appareat; tamen non ita oratio eius interpungendo coercenda est, ut minorem manumissum et Latinum factum iteratione civitatem Rom. unquam adipisci posse negare videatur. Potest enim, si minor causa probata inter amicos liberatus postea maior factus iterum iuste manumittitur. Gai. 1, 35. 1) *Cf. Gai.* 1, 31. 2) *Cf. Gai.* 1, 32b.
3) annos *Bg. ed. Idem postea* triennium. 4) *a.* 24., *non ex Mommseni sententia* (*Jahrb. f. gem. Recht II. p.* 336. *coll. Ritschl. praef. ad indic. schol. Bonn. hib.* 1860. *p. V.*) *a. u.* 683., *quo tempore servi in hoc ministerio erant, qui militare dici non possunt. Nec ad antiquiores leges SCta fieri solita.* 5) *Ex P. Fabri cj.* preterea *Vat.* (*ex* ptea *factum*). praeterea *edd.* at, *quo vix careas, huc revocavi ex* §. 4., *ubi Vat. inter* est *et* ex senatus *habet* ut, *quod edd. delent.* 6) *Cf. Gai.* 1, 32c. 7) *Apparet, ex hac materia tantum frustula quaedam servata esse.* 8) *Cf. Gai.* 1, 48. 50. *L.* 4. *D. de his qui sui* (1, 6). *L.* 195. §§. 2. 5. *D. de verb. sign.* (50, 16). 9) *Cf. infra* 5, 7. *Fortasse hic excidit: 'Sui iuris aut fiunt, uelut emancipatione, aut nascuntur, uelut ii, qui post mortem patris uel patre incerto nati sunt.'* 10) *Cf. Gai.* 1, 55. 11) *Cf. Gai.* 1, 56. *pr. I. de nupt.* (1, 10). 12) *Sigla* ui (= uiri) *hic exci-*

’s*i*nt,[1] aut etiam parentes eorum, si in potestate ’s*i*nt.[1] **3.** [2]Conubium est uxoris iure ducendae facultas. **4.** [3]Conubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis; cum Latinis autem et peregrinis ita si concessum sit. **5.** [4]Cum seruis nullum est conubium. [5]**6.** Inter parentes et liberos ’infinite,[6] cuiuscumque gradus ’(*sint*,)[7] conubium non est. inter cognatos autem ex transuerso gradu olim quidem usque ad quartum gradum matrimonia contrahi non poterant:[8] nunc autem etiam ex tertio gradu licet uxorem ducere; sed ta*ntum* fratris filia*m*, non etiam sororis filia*m*, aut amita*m* uel materteram*m*, quamuis eodem gradu si*n*t. ea*m* de*ni*que, *quae* nouerca uel priuigna uel nurus uel socrus nostra fuit, uxore*m* ducere non possumus. **7.** Si quis eam, quam non licet, uxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit ideoque liberi in potestate eius non fiunt, sed quasi uulgo concepti spur*i*i sunt.
193aα **8.** [9]Conubi*o* interueniente liberi semper patrem | se*qu*untur: non interueniente conubio matris conditio*ni* accedunt, excepto e*o*, ’q*uod*[10] ex peregrino et ciue Romana peregrinus nascitur, quoniam lex M*i*n*i*cia[11] ex alterutro peregrino nat*um* deterior*is* parent*is* conditione*m* sequi iubet. **9.** [12]Ex ciue Romano et Latina Latinus nascitur, et ex libero et ancilla seruus; quoniam, cum his casibus ’conubia non sint,[13] partus sequi*tur* matrem. **10.** [14]In his, qui iure contract*o* matrimoni*o* nascuntur, conceptionis temp*us* *spec*tatur:[15] in his autem, qui non legitime concipiuntur, editionis; ueluti si

disse et in superiorem versum aberrasse videtur, ubi a *inter* tā *et* masculos *scriptum ei originem debere suspicor; certe nunquam* potens *solum hoc sensu legi.* 1) *Ex Hugonis cj.* sunt *Vat. Bg. ed.* 2) *Cf. Serv. ad Aen.* 1, 73. *Gai.* 1, 76. 3) *Cf. Gai.* 1, 56. 4) *Cf. Paul.* 2, 19. §. 6. 5) §§. 6. 7. *etiam exstant in Collat.* 6, 2. §§. 1—3. *Cf. Gai.* 1, 59—64. §§. 1—3. 5—7. 10. *I. de nupt.* (1, 10). 6) *Bg ed. uncinis inclusit.* 7) *Ex Collat. supplevi; nam ob* s *antecedens h. l. excidit.* 8) *Cf. Plutarch. Qu. Rom.* 6. 9) *Cf. Gai.* 1, 67. 78. *L.* 24. *D. de statu hom.* (1, 5). 10) *Scripsi.* qui *Vat. edd. antea quaedam suppleveram.* 11) mensia *Vat. edd. etiam meae* 1. 2. *cf. Gai.* 1, 78. 12) *Cf. Gai.* 1. 82. 13) *Malim* conubium non sit. 14) *Cf. Gai.* 1, 89—92. *L.* 18. 24. *D. de statu hom.* (1, 5). 15) tēpore exceptat’ *Vat.* tempore *dis*ceptatur *Bg. ed. Scriptum sc. erat* temp̄. *Deinde aliud vitium peperit, quod litterae* st, sp *in exordio vocis levem ante se vocalem suscipere solent velut* istecum *pro* Stichum, espece *ex* specie, *et* x *ut saepe pro* s *posita.*

[481] ancilla conceperit, deinde manumissa pariat, liberum parit; nam quoniam non legitime concepit, cum editionis tempore libera sit, partus quoque liber est. * * *

TIT. VI. DE DOTIBVS.

1. Dos aut datur, aut dicitur, aut promittitur. **2.** [1]Dotem dicere potest mulier, quae nuptura est, et debitor mulieris, si iussu eius dicat; *item*[2] parens mulieris uirilis sexus, per uirilem sexum cognatione iunctus, uelut pater, auus paternus. dare, promittere dotem omnes possunt.

3. Dos aut profecticia dicitur, id est quam pater mulieris dedit; aut aduenticia, id est ea, quae a quouis alio data est.

4. [3]Mortua in matrimonio muliere dos a patre profecta ad patrem reuertitur, quintis in sin|gulos liberos in infinitum 193aβ
relictis penes uirum. quod si pater non sit, apud maritum remanet. **5.** Aduenticia autem dos semper penes maritum remanet, praeterquam si is, qui dedit, ut sibi redderetur, stipulatus 'fuerit;[4] quae dos specialiter recepticia dicitur.[5]

6. [6]Diuortio facto si quidem sui iuris sit mulier, ipsa habet 'rei uxoriae actionem,[7] id est dotis repetitionem; quodsi in potestate patris sit, pater adiuncta filiae persona habet 'actionem;[8] nec interest, aduenticia sit dos, an profecticia. **7.** [9]Post diuortium defuncta muliere heredi eius actio non aliter datur, quam si moram in dote mulieri reddenda maritus fecerit.

8. [10]Dos si pondere, numero, mensura contineatur, annua, bima, trima die redditur; nisi si ut praesens reddatur,
[482] conuenerit. reliquae dotes statim redduntur.

---

1) *Cf. Gai. epit.* 2, 9. §. 3. *L.* 41 *pr. D. de iur. dot.* (23, 3). 2) *ex Schillingii cj. pro* institutus *Vat. Sed fortasse post* dicat *excidit nota* a(uctore) t(utore). 3) *Cf. Fr. Vat.* 108. 4) fuit *Vat. Bg. ed.* 5) *Cf. L.* 31. §. 2. *D. de mort. c. don.* (39, 6). 6) *Cf. Fr. Vat.* 116. 119. 7) actionem *Vat. Bg. ed.; sed* reuera, *qualiter librarius compendium* r. u. *male explicuit, quinto abhinc versu post* actionem *positum, corrigendum et huc revocandum fuit. Cf. Hugo ad h. l. et FlI. p.* 373. 8) actionem rei uxoriae *Bg. ed. Vid. not.* 7. *De re cf. L.* 2. *C. sol. matrim.* (5, 18). 9) *Cf. Fr. Vat.* 112. 334. *L.* 57. *D. sol. matr.* (24, 3). *L. un.* §. 4. *C. de rei uxor. act.* (5, 13). 10) *Cf. Zeitschr. f. gesch. RW. XIV. p.* 44. *L.* 14—19. *D. de pact. dot.* (23, 4). *L.* 1. §. 2. *D. de dote prael.* (33, 4). *L. un.* §. 7. *C. de rei ux. act.* (5, 13).

9. [1]Retentiones ex dote fiunt (*aut propter liberos,*) aut propter mores, aut propter inpensas, aut propter res donatas, aut propter res amotas.

10. [2]Propter liberos retentio fit, si culpa mulieris aut patris, cuius in potestate est, diuortium factum sit; tunc enim singulorum liberorum nomine sext*ae* retinentur ex dote; non plures tamen quam tres. **11.** 'Sext*arum*[3] 'retentione, *si matrimonium* re*petitum sit*, dos,[4] quae semel functa est,
193 b α amplius fungi non potest, nisi | 'aliud[5] matrimonium sit.

12. Morum nomine, grauiorum quidem 'sextae retinentur;[6] leuiorum autem octaua. grauiores[7] mores sunt 'adulteri*a*[8] tantum; leuiores omnes reliqui. **13.** Mariti mor*es* puniuntur in ea quidem dote, quae 'annua die[9] reddi debet,

---

1) *Cf. Fr. Vat.* 120. *L. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act.* (5, 13).
2) *Cf. Cic. Top.* 4. *Paul. Inst. II. apud Boeth. lib. II in Cic. Top.* 4. §. 18. *supra p.* 546. *et in Top.* 17. §. 66. *p.* 378. *Or. ubi pro* sextans *legendum est* sextas. *Fr. Vat.* 105—107. 3) sexte in *Vat.* sextae in *Bg. ed. signo novae §i non hic sed postea ante v.* dos *posito. Librarius discrimen ante oculos habuisse videtur, quod post ponebant inter id quod in exceptione et quod in petitione est. Cf. Schol. Bas.* 11, 1, 7. *p.* 563. 4) retentione sunt, non inpetitione dox *Vat.* retentione sunt, non in petitione. §. 11. Dos *ed. Bg. Alii alia commenti sunt. De nostra ratione vid. FlI. p.* 376. *De re cf. L.* 33. *D. de ritu nupt.* (23, 2). *L.* 19. 42. §. 3. *D. sol. matr.* (24, 3). *L.* 14. §. 9. *D. ad l. Iul. de adult.* (48, 5). *Fr. Vat.* 107. 5) alium *Vat. ed. Bg.* 6) *Ita Vat.* sexta retinetur *edd. pleraeque, etiam Bg. Male; nam ut taceam, omnino consentaneum fuisse, graviores mores ut maiore poena ferirentur quam in sextae ab octava differentia inest, cum graviores mores sint adulteria, quae complura fieri possunt et idcirco puniuntur, quia liberos uxor hoc modo ut marito subiiciat, committere videtur* (*L.* 6. §. 1. *ad leg. Iul. de adult.* 48, 5), *ex liberorum lege* (*cf. libr. meum Verf. d. Serv. Tull. p.* 214. 663) *etiam plures sextae ob graviores mores retineri possunt, itaque fieri poterat, ut maritus valde impudicam uxorem omnino dote privaret* (*Valer. Max.* 8, 2. §. 3). 7) *Fortasse post* gra-uiores *excidit* uxoris. 8) adulterio *Vat. Noli corrigere cum aliis* adulterium; *cf. not.* 6. 9) a die *Vat.* (*cf. P. Diacon. et Pap.* A. TP. = annuo (anni) tempore). *Significat vero tribus pensionibus, cuique annua die praestituta; ut* 'annua die' *dicitur L.* 30. §. 2. *D. de leg.* 1. *et* (*si non est a Triboniano mutata*) *L.* 1. §. 2. *D. de dote praeleg.* (33, 4) *et postea* senum mensum die. *Cf. Cuiac. obs.* 7, 21. ad diem *ed. Bg.; sed hoc plerumque de die diligenter observata dicitur.*

ita (*ut*) propter maiores mores praesentem dotem reddat,
[483] propter minores senum mensum die. in ea autem, quae praesens reddi solet, tantum ex fructibus iubetur reddere, quantum in illa dote, quae *t*riennio redditur, 'repraesen*ta*tio[1] facit.

14. [2]*Im*pensarum species sunt tres: aut enim necessariae dicuntur, aut util*es*, aut uoluptuos*ae*. **15.** Necessariae sunt impens*ae*, quibus non factis do*s* deterior futura est, uelut si quis ruinosas aedes refecerit. **16.** Vtiles sunt, quibus non factis quidem deterior do*s* non fuerit, factis autem fructuosior effecta est, ueluti si '(*uir*)[3] uineta et oliueta fecerit. **17.** Voluptuos*ae* sunt, quibus neque omissis deterior do*s* 'fuerit,[4] neque factis fruct*uos*ior effecta est; quo*d* euenit in uiridiariis et pict*u*ris similibusque rebus. * * *[5]

[6]TIT. VII. DE IVRE DONATIONVM INTER VIRVM ET VXOREM.

1. [7]Inter uirum et uxorem donatio non ualet, nisi certis ex causis, id est mortis causa, diuorti*i* causa, serui manumittendi gratia. Hoc amplius principalibus con|stitutionibus con- 193bβ
cessum est mulieri in hoc donare uiro suo, ut is ab imperatore lato clauo uel equo publico similiue honore honoretur.

2. [8]Si 'marito *uxor*[9] diuorti*i* causa res *a*mouerit, rerum quoque amotarum actione tenebitur.

3. Si maritus pro muliere se obligauerit uel in rem eius inpenderit, diuortio facto eo nomine cauere sibi solet stipulatione tribunicia.[10]

---

[1]) repensatio (*factum ex* rep̄sentatio *ratione sequentis* repensarum *pro Im*pensarum) *Vat. ed. Bg.* [2]) *Ad* §§. 14—17. *cf. L.* 79. *D. de verb. sign.* (50, 16). *Tit. D. de impens. in res dot.* (25, 1). *L. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act.* (5, 13). [3]) *Supplevi. Excidit ob sequens* uineta. *Cf.* 5, 2. *not.* 12. *De exemplo Cic. agrar.* 2. §§. 48. 67. *Appian. de b. c.* 1, 18. [4]) fieret *Vat. Bg. ed.* [5]) *Duo tantum desiderari videntur, quando ob impensas retineri possit, definitio et retentionum ob res donatas et ob res amotas expositio.* [6]) *Ulpianus in his, quae sequuntur, non proprias materias tractasse sed materiam de dote ad finem perduxisse putandus est, addens ad retentionum ius, quae in singulis earum speciebus praeterea scitu digna erant.* [7]) *Cf. Paul.* 2, 23. §§. 1. 2. 6. *L.* 1. 9. 11. 40. 42. *D. de don. int. vir.* (24, 1). *L.* 21. 22. *C. eod.* (5, 16). [8]) *Cf. tit. D. rer. amot.* (25, 2). [9]) maritus (*pro* marito uc. *vid. FlI. p.* 373.) *Vat. edd.* [10]) *Puta, tribunos pl. a maritis dotem*

4. [1]In potestate parentum sunt etiam hi liberi, quorum [484] causa probata est,[2] per errorem contracto matrimonio inter dispar*is* condic*io*nis persona*s*: nam '*senatus consulto* (*si*)ue[3] ciu*is* Romanus Latinam aut peregrinam uel eam, quae dediticiorum numer*o* est, quasi (*ciuem Romanam*) per ignorantiam uxorem duxerit, siue ciuis Romana per errorem peregrino uel ei, qui dediticiorum numer*o* est, (*aut quasi ciui Romano*) aut etiam quasi Latino ex lege A*elia* S*ent*ia nu*p*ta fuerit, '(*liberorum nomine*, *qui ex eo matrimonio procreati fuerint*,)[4] causa probata, ciuitas R*omana* datur tam liberis quam parentibus, praeter eos, qui dediticiorum numer*o* sunt; et ex eo fiunt in potestate parentum liberi.

TIT. VIII. DE ADOPTIONIBVS.

1. [5]Non tantum naturales liberi in potestate parentum sunt, sed etiam adoptiui. **2.** [6]Adoptio fit aut per populum, aut per praetorem uel praesidem prouinciae. Illa adoptio, quae per populum fit, specialiter arrogatio dicitur. **3.** Per populum qui sui iuris sunt arrogantur; per praetorem autem
194a α filii familiae | a parentibus dantur in adoption*em*. **4.** [7]Arrogatio Romae d*um*ta*xa*t fit; adoptio autem etiam in prouinci*is* apud praesid*es*. **5.** [8]Per praetorem uel praesidem prouin*c*iae adoptari tam masculi quam feminae, et tam puberes quam inpuberes possunt. per populum uero '[Romanum][9] feminae '(*ne*) nunc quidem[10] arrogant*ur*; pupilli autem, 'q*ui* (*olim*)

reddere iussis appellatos, nisi hac stipulatione eis caveretur, se auxilium laturos esse ostendisse. 1) *Intercalatis titulis de nuptiis et de dotibus* (5, 2—7, 3) *iam continuatur materia, quae* 5, 1. *coepta erat. Cf. Gai.* 1, 65—75. *Collat.* 16, 2. §. 5. 3. §§. 7. 15.
2) *Fortasse excidit 'sive ex lege Aelia Sentia sive'.* 3) seu *Vat. edd., sed hoc natum puto ex* s̄c̄s̄ū. *Nam nec* seu *et* siue *facile componit Ulpianus, nec poterat simpliciter dicere, civitatem causa probata dari, quasi a praetore vel praeside daretur.* 4) *Necessario supplevi, quae ob similitudinem voc. 'fuerit' et 'fuerint' excidisse apparet.* 5) *Cf. Gai.* 1, 97. 6) *Cf. Gai.* 1, 98. 99.
7) *Cf. Gai.* 1, 100. 8) *Cf. Gai.* 1, 101. 102. *L.* 21. *D. de adopt.* (1, 7). *L.* 8. *C. eod.* (8, 48). 9) *Cum antea semper tantum 'per populum' dictum sit*, Romanum *ex* uero *natum puto*, *quod forte* ūro *scriptum erat.* 10) non *antea superscripto* quidem *Vat.* quidem non *ed. Bg. 'ne' ob praecedens* femi-nae *periisse videtur*, *post quod voc. in Vat. est lacuna.*

[485] *item*[1] non poterant arrogari, nunc '*causa cognita*[2] possunt ex constitutione diui Antonini 'Pii. **6.** Qui[3] generare non 'potest,[4] uelut spado, utroque modo 'potest[5] adoptare; idem iuris est in persona *cae*l*i*bis. **7.** [6]Item is, qui filium non habet, in locum nepot*is* adoptare potest. **7a.** [7]Feminae uero neutro modo possunt adoptare, quoniam nec naturales liberos in potestate habent. **8.** [8]Si pater familiae arrogandum se dederit, liberi quoque eius quasi nepotes in potestate fiunt arrogatoris.

TIT. IX. DE HIS QVI IN MANV SVNT.

[9]* * * **1.** Farreo 'conuenit uxor[10] in manum certis uerbis et testibus x praesentibus et sollemni sacrificio facto, in quo pan*is* quoque farre*us* adhibetur. * * *

---

[1]) quidem *Vat.* quondam *ed. Bg. Scriptum a primo puto* q́olim item, *inde factum* qdem item, *denique insequentis corruptelae* (*not.* 2.) *ratione habita conflatum* quidem. [2]) aūt *Vat.* autem *ed. Bg. Sed cum scriptum esset* c̄c̄ (= causa cognita), *quod ab* ā, *ut in Vat. reperitur*, *vix discerni potest, scriptor eius codicis, unde Vat. est transcriptus, id explicuit* aut, *insequens vero librarius inde item ut* 22, 31. *fecit* aūt (= autem), *ut ad antecedens* quidem *referretur. Ceterum apparet, Ulpianum simpliciter dicere non potuisse, nunc ex const. D. Pii pupillos arrogari posse. De re cf.* §. 3. *I. de adopt.* (1, 11). [3]) Hi qui *Vat. edd. Cf. FlI. p.* 375. *et Kämmerer Beiträge zur Gesch. d. R. R. p.* 36. *Ad* §. 6. *cf. Gai.* 1, 103. 104. *L.* 30. 40. §. 2. *D. de adopt.* (1, 7). [4]) possunt *Vat. edd.* (*Sed hoc ex* potest *factum ex priore illa corruptela* Hi qui). *Cf. Roeder p.* 45. [5]) *Vat.* pos*sunt edd.* [6]) *Cf.* §. 5. *I. de adopt.* (1, 11). [7]) *Hanc sententiam Vat. et edd. in fine tituli* (§. 8a.) *locant. Sed hoc loco eam excidisse et ad marginem suppletam, cum nesciretur, quo pertineret, ad calcem reiectam esse, certo argumento sunt voc.* uero *et sententiarum ordo tam naturalis quam Gaianus* (1, 103. 104), *quem nunc ita Ulpianus secutus deprehenditur, ut etiam finalis* §. 8. *respondeat Gai.* 1, 107. [8]) *Cf. Gai.* 1, 107. [9]) *Lacunam h. l. esse* (*cf. Gai.* 1, 108—111.), *ipse scriptor eius codicis, unde noster est transcriptus, videtur spatio vacuo significasse, quo non relicto, vix sequens inductus esset, ut sententiam illam fugitivam* (*not.* 7.) *eo transferret. De confarreatione cf. Gai.* 1, 112. [10]) conuenitur *Vat. ed. Bg. Cf. FlI. p.* 373.

TIT. X. QVI IN POTESTATE (MANV) MANCIPIOVE SVNT QVEMADMODVM EO IVRE LIBERENTVR.

1. [1]Liberi parentum potestate liberantur emancipatione, id est si posteaquam mancipati fuerint, manumissi sint. sed [486]
194aβ filius quidem ter mancipatus, ter manumissus | sui iuris fit; id *enim* lex duodecim tabularum iubet his uerbis: 'si pater filium ter 'uenund*u*uit,[2] filius a patre liber esto.' ceteri autem liberi praeter filium, tam masculi quam feminae, una mancipatione manumissioneque sui iuris fiunt. **2.** [3]Morte patris filius et filia sui iuris fiunt: morte autem aui nepotes ita demum sui iuris fiunt, si post mortem aui in potestate patris futuri non sunt, uelut si moriente auo pater eorum aut etiam decessit aut de potestate dimissus est: nam si mortis aui tempore pater eorum in potestate eius sit, mortuo auo in patris sui potestate fiunt. **3.** [4]Si patri uel filio aqua et igni interdictum sit, patria potestas tollitur, quia peregrinus fit is, cui aqua et igni interdictum est; 'neque autem[5] peregrinus ciuem Romanum, neque ciuis Romanus peregrinum in potestate habere potest. **4.** [6]Si pater ab hostibus captus sit, quamuis seruus hostium fiat, tamen cum reuersus fuerit, omnia pristina iura rec*i*pit iure postliminii. sed quamdiu aput hostes est, patria potestas 'eius in filio[7] interim pendebit; et cum reuersus fuerit ab hostibus, in potestate filium habebit; si uero ibi
194bα decesserit, sui iuris filius erit. Filius quoque | si captus fuerit ab hostibus, similiter propter ius postliminii patria potestas interim pendebit. **5.** [8]In potestate parentum esse desinunt et hi, qui flamin*e*s Dial*e*s inaugurantur, et quae uirgin*e*s Vest*ae* capiuntur. * * *[9]

TIT. XI. DE TVTELIS.

1. [10]Tutores constituuntur tam masculis quam feminis: sed masculis quidem inpuberibus dumtaxat propter aetat*is*

---

1) *Cf. Gai.* 1, 132. 134. 2) uenundauit *Vat.* VENVNDABIT *ed. Bg. Sed fut.* 1. *non est huius loci.* 3) *Cf. Gai.* 1, 127. 4) *Cf. Gai.* 1, 128. 5) *Malim* neque enim. 6) *Cf. Gai.* 1, 129. 7) in filio eius *Vat. edd.* 8) *Cf. Gai.* 1, 130. 9) *Periit locus, qui in manu mancipiove sunt quemadmodum eo iure liberentur. Cf. Gai.* 1, 136—141. 10) *Cf. Gai.* 1, 144. 189. 190.

infirmitatem; feminis autem (*tam*) inpuberibus quam puberibus et propter sexus infirmitatem et propter forensium rerum ignora*n*tia*m*.

[487] **2.** [1]Tutor*e*s aut legitimi sunt, aut senatus consultis constituti, aut moribus introducti.

3. [2]Legitimi tutores sunt, 'qui*cunque*[3] ex lege aliqua descendunt; per eminentiam autem legitimi dicuntur 'lege duodecim tabularum introduc*ti*,[4] seu p*ro*palam, quales sunt agn*a*ti, seu per consequentiam, quales sunt patroni. **4.** [5]Agn*a*ti sunt a patre cognati uirilis sexus, per uirilem sexum descendentes, eiusdem familiae, uelut *a* (*patre fratres*,) patrui, fratris filii, fratres patruel*e*s.[6]

* * *[7] **5.** Qui liberum caput, mancipatum sibi uel a parente uel a *c*oemptionatore, manumisit, per similitudinem patroni tutor efficitur, qui fiduciarius tutor appellatur.[8]

6. [9]Legitimi tutores alii tutela*m* in iure cedere possunt. **7.** [10]Is, cui tutela in iure cessa est, cessic*i*us tutor appellatur; qui siue mortuus fuerit, siue capite minutus, | siue alii 194bβ tutela*m* po*r*ro cesserit, redit ad legitimum tutorem tutela. sed et si legitimus decesserit aut capite minutus fuerit, cessicia quoque tutela extinguitur. **8.** [11]Quantum ad agnatos per-

---

1) *Cf. Gai.* 1, 188. 2) *Cf. Gai.* 1, 155. 3) *Omittitur in Vat.* 'qui' *suppleverunt edd. Sed mihi persuasum est, voces* qui ex, *quae versu abhinc tertio post leguntur, hinc eo translatas et ex* quicq̄ *corruptas esse ad similitudinem illorum* ex lege aliqua; *neque enim solum* '*qui*' *nostro loco sufficit, neque* ex lege introduci *eo sensu, qui hic desideratur, recte dicitur.* 4) qui ex lege duodecim tabularum introducuntur *Vat. edd. et* κακοφωνίᾳ *illa* dicuntur — introducuntur, *et praesente modo plane inepto vitium prodente, quod vocabulis* qui ex *huc male translatis originem debet.* 5) *Cf. Gai.* 1, 156. *et infra* 26, 1. 6) ueluti patrui fratres. filii fratres patruelis *Vat.* ueluti patrui, fratres, filii fratris, patrueles *ed. Bg. Ulpianum nec* patruos *ante* fratres, *nec* fratres *simpliciter*, *nec* filii fratris (*pro* fratris filii), *nec* patrueles *tantum* (*quales etiam sorores sunt*) *dicere potuisse, palam est. Sed et vitium ex similitudine voc.* patre fratres *et* patrui fratris *facile oriri potuisse apparet. Cf. comparem locum* §. 1. *I. de legit. agn. succ.* (3, 2). 7) *Perierunt, quae Gai.* 1, 164. 165. *tradiderat, et locus de legitima parentis tutela.* 8) *Cf. Gai.* 1, 166. *Sed et de hac tutela Ulpianum plura dixisse puto. Cf. Gai.* 1, 172. 9) *Cf. Gai.* 1, 168. 10) *Cf. Gai.* 1, 169. 170. 11) *Cf. Gai.* 1, 171.

tinet, *h*odie 'cessicia tutela[1] non procedit, quoniam permissum erat in iure cedere tutela*m* feminarum tantum, non etiam [488] masculorum; feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sust*uli*t, excepta tutela patronorum.

[2]**9.** Legitima tutela capitis diminutione amittitur. **10.** Capitis minutionis[3] species sunt tres, maxima, media, minima. **11.** Maxima capitis diminutio est, per quam et ciuitas et libertas amittitur, ueluti cum incensus aliquis uen*i*erit, aut 'mulier, quod[4] alieno seruo se iunxerit, denuntiante domino e*ius* ancilla facta fuerit ex senatus consulto Claudiano. **12.** Media capitis diminutio dicitur, per quam, sola ciuitate amissa, libertas retinetur; quod fit in eo, cui aqua et igni interdicitur. **13.** Minima capitis diminutio est, per quam, et ciuitate et libertate salua, status dumtaxat homin*is* mutatur; quod fit adoptione et in manu*m* con*uen*tione.

14. Testamento quoque nominatim tutor*e*s dati confirmantur eadem lege duodecim tabularum his uerbis: 'uti legassit super[5] pecunia tutela*ue* suae rei, ita ius esto': qui tutores da*t*i*u*i appellantur. **15.** (*A parentibus*)[6] dari testamento tutor*e*s possunt liberis, qui in potestate sunt. **16.** [7]Testamento tutores dari possunt hi, cum quibus testamenti
195 a α faciendi ius est, praeter | Latinum Iunianum; nam Latinus habet quidem testamenti faction*em*, sed tamen tutor dari non potest; id enim lex Iunia prohibet. **17.** Si capite diminutus fuerit[8] tutor testamento datus, non amittit tutelam; sed si abdicauerit se tutela, desinit esse tutor.[9] abdicare '(*se*) *t*utela[10] est dicere, nolle se tutorem esse; in iure cedere autem

---

[1]) cessi atutela *Vat.* cessio tutelae *ex Schillingii cj. ed. Bg.*
[2]) *Ad* §§. 9—13. *cf. Gai.* 1, 158—163. [3]) *Cave corrigendum putes* diminutionis; *similiter in voc. dimidiae et mediae partis variare amat Ulpianus velut* 26, 2. 29, 1. [4]) qđ mulier *Vat.* quod mulier *edd.* [5]) familia *addit Bg. ed. Sed vid. Rhein. Mus. f. Jurispr. VII. p.* 61. [6]) *Supplevi. Cf. FlI. p.* 375. *Gai.* 1, 144. *Fr. Vat.* 229. [7]) *Cf. L.* 21. *D. de test. tut.* (26, 1). *Gai.* 1, 23. *Fr. Vat.* 172. 193. 221. — *Infra* 20, 8. [8]) *Sc. minima capitis diminutione; ut L.* 7 *pr. D. de cap. min.* (4, 5). *Cf.* §. 4. *I. quib. mod. tut. fin.* (1, 22). [9]) *Cf. Cic. ad Attic.* 6, 1. §. 3. [10]) aūt. (*corrige* tūt.) *Vat.* autem *edd. Sed et* tutela *desideratur, et duplex* autem *offendit;* '*se*' *periit propter* abdica-re.

[489] tutelam testamento datus non potest;[1] nam et legitimus in iure cedere potest, abdicare se non potest.

18. [2]Lex Atilia iubet, mulieribus pupillisue non habentibus tutores dari a praetore et maiore parte tribunorum plebis, quos tutores Atilianos appellamus. sed quia lex Atilia Romae tantum locum habet, lege Iulia et Titia prospectum est, ut in prouinciis quoque similiter a praesidibus earum dentur tutores. **19.** [3]Lex Iunia tutorem fieri iubet Latinae uel Latini inpuberis eum, cuius 'ea isue[4] ante manumissionem *ex* iure Quiritium fuit. **20.** [5]Ex lege Iulia de maritandis ordinibus tutor datur a praetore urbis ei mulieri uirginiue, quam ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam promittendamue, si legitimum tutorem pupillum habeat. sed postea senatus censuit, ut etiam in prouinciis quoque similiter a praesidibus earum ex eadem causa tutores dentur. **21.** [6]Praeterea etiam in locum muti furiosiue tutoris 'al|ium[7] 195aβ dandum esse tutorem ad dotem constituendam, senatus censuit. **22.** [8]*Generali*ter[9] ex senatus consulto tutor datur mulieri ei, cuius tutor abest, praeterquam si patronus sit, qui abest: nam in locum patroni absentis 'a liber(*ta tutor*)[10] peti non potest, nisi ad hereditatem adeundam et nuptias contrahendas. idemque 'permissum et[11] in pupillo patroni filio. **23.** [12]Hoc amplius senatus censuit, ut si tutor pupilli pupillaeue suspectus a tutela submotus fuerit uel etiam iusta de causa excusatus, in locum eius tutor alius (*detur*).

24. [13]Moribus tutor datur mulieri pupilloue, qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere uult, ut auctore eo agat (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest),

---

1) *Ad sequens* nam *subaudi: non idem igitur valet abdicatio et in iure cessio tutelae.* 2) *Cf. Gai.* 1, 185. 3) *Cf. Gai.* 1, 167. 4) etā *Vat.* etiam *edd. Cf. FlI. p.* 375. 5) *Cf. Gai.* 1, 178. 183. 6) *Cf. Gai.* 1, 180. 7) alterum (*quasi scriptum fuisset* al⁊um) *Vat. edd. Cf. Roed. ad h. l.* 8) *Cf. Gai.* 1, 173—177. 9) item *Vat. edd. Vid. FlI. p.* 375. 10) aliter *Vat. edd. Cf. FlI. p.* 368. *Quae supplevi, fortasse exciderunt, quod* ta *acceptum* tutore auctore *non magis quam repetitum* tutor *huius loci esse visum est.* 11) permisit (*ex* permisset) *Vat. edd. Cf. Gai.* 1, 177. 12) *Cf. Gai.* 1, 182. 13) *Cf. Gai.* 1, 184.

qui 'praetorius[1] tutor dic*i*tur, quia 'a[2] praetore urbis dari [490]
consueuit.

25. [3]Pupillorum pupillarumque tutores et negotia gerunt et auctoritatem interponunt; mulierum autem tutores auctoritatem dumtaxat interponunt.

26. [4]Si plures '*s*i*n*t[5] tutores, omnes in omni re debent auctoritate*m* ac*c*ommodare, praeter eos, qui *testamento*[6] dati sunt; nam ex his uel unius auctoritas sufficit.

27. [7]Tutoris auctoritas necessaria est mulieribus quidem in his rebus: si lege aut legitimo iudicio agant, si se obligent, si ciuile negotium gerant, si libertae suae permittant in con-
195bα tubernio alieni serui morari,[8] | si rem 'mancipi a*b*alienent.[9] pupillis autem hoc amplius etiam in rerum nec mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est.

28. [10]Liberantur tutela masculi quidem pubertate: puberem autem Cassiani quidem eum esse dicunt, qui habit*u* corporis pub*e*s apparet, id est qui generare possit; Proc*u*leiani autem eum, qui quattuordecim annos exple*ui*t; uerum 'Prisco uisum,[11] *e*um puberem esse, in quem utrumque concurrit, et habitus corporis, et numerus annorum. **28ª.** [12]Feminae autem tutela (*liberantur trium liberorum iure*; *libertae tantum*, *quae in patroni tutela sunt*, *quattuor liberorum iure ab ea*)[13] liberantur.

TIT. XII. DE CVRATORIBVS.

1. Curatores aut legitimi sunt, id est qui ex lege duodecim

---

[1]) praetorianus *Vat. ed. Bg.: qui dictus foret a praetorio. Sed* -an- *est* a *pro sigla habitum, quod huc aberravit, 'restituendum postea ante* praetore. [2]) *Om. Vat.* [*a*] *ed. Bg. Cf. not.* 1. [3]) *Cf. Gai.* 1, 190. 191. [4]) *Cf. L. ult. C. de auct. praest.* (5, 59). *Cic. pro Flacco* 34, 84. [5]) sunt *Vat. edd.* [6]) *Per inquisitionem datos* (*L. ult. C. cit.*) *consulto videtur omisisse, quia de his et antea non egerat.* [7]) *Cf. Gai.* 1, 192. 2, 80. 85. 112. 118. 3, 91. 107. 108. 176. *Fr. Vat.* 45. 259. *supra* 1, 7. 11, 22. 24. 25. [8]) *Ut ancilla addicatur servi domino ex SC. Claudiano. Paul.* 2, 21ª. §. 6. [9]) mancipia alienent *Vat.* mancipi alienent *edd.* [10]) *Cf. Gai.* 1, 196. [11]) priscus (*ex* priscous̄) *Vat. ed. Bg. Placeret Schillingii cj.:* plerisque uisum est, *si nota* p̄risq. = plerisque *haberet auctorem.* [12]) *Cf. Gai.* 1, 194. *infra* 29, 3. [13]) *Haec fere eaque tantum ut* ὁμοιοτέλευτα *a librario ad finem properante omissa esse puto.*

[491] tabularum dantur,[1] aut honorarii, id est qui a praetore constituuntur. **2.** Lex duodecim tabularum furiosum, itemque prodigum, cui bonis[2] interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum.[3] **3.** A praetore constitu*i*tur curator, quem ipse praetor uoluerit, libertinis prod*i*gis, itemque ingenuis, qui ex testamento parent*is* hered*es* facti male dissipant bona: his enim ex lege curator dari non poterat, cum ingenuus quidem non ab intestato, sed ex testamento heres factus si*t* patri; libertinus autem nullo modo patri heres fieri possit, qui nec patrem habuisse uidetur, cum seruilis cognati*o* nulla sit. **4.** Praeterea '(*praetor ex lege Plaetoria*)[4] dat curatorem 'etiam ei,[5] qui nuper pub*e*s factus idonee negotia sua tueri non potest. * * *

TIT. XIII. DE C*AE*L*IB*E ORBO ET SO|LITARIO PATRE.[6] 195bβ

1. [7]Lege Iulia prohibentur uxores ducere senatores quidem liberique eorum libertinas et qu*ae* ips*ae* quarumue pater materue artem ludic*r*am fecerit; **2.** [8]'*i*idem (*et*)[9] ceteri autem ingenui prohibentur '(*uxorem*)[10] ducere '(*palam*) corpore quaestum facientem, (*et*)[11] lenam, et a lenone lenaue

[1]) *Itaque huius legis ea interpretatio facta est, ut praetor ex iis daret, quos lex curatores esse iussisset. Cf.* §. 3. *I. h. t.* (1, 23) *ibiq. Schrad. et seq.* §. 3. *verba:* quem ipse praetor uoluerit. [2]) *Fortasse excidit 'paternis et auitis', cf. Paul.* 3, 4ª. §. 7. *Quia enim lex iis tantum bonis, quae ipsa familiae nomine dederat, sibi videbatur familiae nomine interdicere posse, ideo legitima interdictio non pertinebat ad bona, quae aut non a patre avoque aut non ex lege ad prodigum pervenerant; cf.* §. 3. [3]) *Tacet de gentilibus, qui exoleverant. Cf. Collat.* 16, 4. §. 4. [4]) *Vid. FlI. p.* 374. *Cf. Capitolin. Marc.* 10. *pr. I. de curat.* (1, 23) *ibique Schrader. Ceterum haec lex olim* L. PL. *notata videtur fuisse, quam notam notarum collectores male vel* locus publicus *vel* lex plebeia *explicant.* [5]) ei etiam (*olim fuerit* et. ei) *Vat. edd.*

[6]) *Cf. Fitting in Zeitschr. f. R. G. XI. p.* 435. [7]) *Cf.* 16, 2. *L.* 44 *pr. D. de rit. nupt.* (23, 2). *L.* 28. *C. de nupt.* (5, 4). [8]) *Cf. L.* 44. §. 8. *L.* 43. *D. de ritu nupt.* (23, 2). [9]) item *Vat. edd. Cf. FlI. p.* 367. *Quae in Vat. et edd. sequuntur verba* corpore quaestum facientem (*amisso in fine posito voc.* et) *perperam huc transposita, auctore Mommseno, suo loco ante voc.* lenam *restitui.* [10]) *Excidit ob antecedens* prohibent-ur; *cf. not.* 10 *ad* 9, 1. [11]) *Hoc sensu flagitante* (*cf. L.* 43 *pr. cit.*) *tanto facilius suppletur, quod hinc demum apparet, qui factum sit, ut librarius verba* corpore

manumissam, et in adulterio deprehensam, et iudicio publico [492]
damnatam, et quae artem ludicram fecerit: adicit 'Mauricianum senatus *consul*tum[1] a senatu damnatam. * * *

TIT. XIV. DE POENA LEGIS IVLIAE.

1. Feminis lex Iulia a morte uiri anni tribuit uacationem, a diuortio sex 'mens*um*:[2] lex autem Papia a morte uiri biennii, a repudio anni et sex mens*um*.[2] * * *

TIT. XV. DE DECIMIS.

1. Vir et uxor inter se matrimonii nomine decimam capere possunt. quod si ex alio matrimonio liberos superstites habeant, praeter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum accipiunt. 2. Item communis filius filiaue post nominum diem[3] amissus amissaue unam decimam adicit; duo autem post no*minum* die*m* amissi duas decimas adiciunt. 3. Praeter decimam etiam usumfructum tertiae part*is* bonorum '(*uir*) et uxor[4] capere possunt, et quandoque liberos habuerint, eiusdem part*is* proprietatem; hoc amplius mulier, praeter decimam, dotem 're-legatam[5] sibi.

196 a α TIT. XVI. DE SOLIDI CAPACITATE | INTER VIRVM ET VXOREM.

1. [6]Aliquando uir et uxor inter se solidum capere possunt, uelut si uterque vel alteruter eorum nondum eius aeta*tis* s*i*nt, 'a[7] qua lex liberos ex*i*git, id est si[8] uir minor anno-

---

quaestum facientem *h. l. omitteret; scilicet confundens* palam *cum* lenam *statim ad hanc vocem aberraverat.* [1]) mauricianis et (*pro* mauricianūsc̄t, *ut puto*) *Vat.* Mauricianus et *edd. Vid. FlI. p.* 367. *Fortasse hoc est SC., quod laudatur L.* 43. §. 10. *D. de ritu nupt.* (23, 2). *Sed multi Maurici primo seculo in honoribus fuere.*
[2]) menses *Vat.* mensum *ed. Bg.* [3]) *Qui erat pueris nonus, puellis octavus. Fest. ep. v. 'Lustrici' p.* 120. *Macrob. Sat.* 1, 16. *Cf. etiam leg. Flav. Malac.* 56. [4]) eius *Vat. natum ex* etue = et uxor; uir *ex geminato* ū *vocabuli* bonorū *feci; cf. not.* 3 *ad* 6, 16. coniuges *ed. Bg. Cf. FlI. p.* 373. [5]) potest (*factum sc. ex* pe *pro* re) legatam *Vat.* (*capere*) potest legatam *ed. Bg. Cf. FlI. p.* 373.
[6]) *Cf. Tertull. apol.* 4. *de monog.* 16. *Sozom. hist. eccl.* 1, 9. *F. A. Schilling Bemerk. p.* 300. [7]) aut *Vat. sc. male explicata* a.
[8]) aut *inserit Bg., quod non est huius loci.*

rum xxv sit, aut uxor annorum xx minor; item si utrique [493] lege Papia finitos annos in matrimonio excesserint, id est uir LX annos, uxor L; item si cognati inter se coierint usque ad sextum gradum.[1] 1ª. [2]Libera inter eos testamenti factio est, si ius liberorum a principe inpetrauerint; 'aut si uir '(*rei publicae causa*)[3] absit, et donec abest et intra annum, postquam abesse desierit;[4] aut si filium filiamue communem habeant, aut quattuordecim annorum filium uel filiam duo-*decim* amiserint; uel si duos trimos, uel tres post nominum diem amiserint, ut intra annum tamen et sex menses etiam unus cuiuscumque aetatis inpubes amissus solidi capiendi ius praestet. item si post mortem uiri intra decem menses uxor ex eo pepererit, solidum ex bonis eius capit.

2. Aliquando nihil inter se capiunt: id est, si contra legem Iuliam Papiamque Poppaeam contraxerint matrimonium, uerbi gratia si famosam '*ingenuus*[5] uxorem duxerit, aut libertinam senator.

---

1) *Qui hic sequuntur duo versus in Vat. et edd.* aut si uir absit, et donec abest et intra annum postquam abesse desierit, *eos fugitivos esse ex eo loco* §. *sequentis, cui eos restituimus* (*vid. not.* 4.), *duo evincunt; primum incipiens* aut, *quo non hic*, *at seq.* §*o singula membra distinguuntur, deinde quod hic casus est non tantum 'solidi capacitatis', sed liberae testamenti factionis. Nam cum illa complectatur eas causas*, *quae fere extra voluntatem positae sint*, *hac Ulpianus ceteras comprehendit*, *quae a voluntate ac merito pendebant*, *ut iis is, qui ultimum iudicium ordinaturus erat, liberam testamenti factionem nancisceretur. Quarum differentia causarum interdum etiam in eo cernebatur, quod in priore genere capientis condicio, ut puta minoris XXV vel XX annorum, tempore delatae hereditatis, in altero defuncti meritum tempore testamenti conditi aestimabatur* (*cf. Mommsen ad Bgii Ulp. p.* 108). *Ergo in nostra specie, si vir antequam reip. causa peregre profectus erat nec ratione eius profectionis testamentum fecerat, vel ab uxore heres institutus erat, non proficiebat alterutri, quod absentiae tempore alteruter decederet. Secus in contrario casu.*

2) Item *supplet geminando antecedens* (desier)it *Schilling.; ego malim* Magis (m̄g, *quod ob olim autecedens* gradum *facile excidere potuit*). 3) *Recte haec excidisse* (*ob notam* r.p.c.) *iudicarunt J. Gothofr. et alii, licet L.* 35—38. *D. quib. ex caus. mai.* (4, 6) *alio spectaverint. Cf. Heinecc. ad L. Pap. Popp.* 2, 15. §. 5.

4) *Haec h. l. ob* ὁμοιοτέλευτον inpetrauerint — desierit, *excidisse videntur. Cf. not.* 17 *ad* 16, 1. 5) quis (*postquam* in ▬ m *ad-*

3. Qui intra sexagesimum uel quae intra quinquagesimum [494]
annum neutri leg*i* paruerit, licet ipsis legibus post hanc
196aβ aetate*m* liberatus esset, perpetuis tamen poenis 'tene|tur[1]
ex senatus consult*o* 'Persiciano.[2] **4.** [3]Sed Claudiano senatus consult*o* maior sexagenario si minorem quinquagenaria duxerit, perinde 'haber*i* *iu*betur,[4] ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem. quod si maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit, '(*id*)[5] inpar matrimonium appellatur *et* senatus consult*o* Calui*s*iano[6] iubetur non proficere ad capiendas hereditates et legata '(*aut*) dote*m*.[7] itaque mortua muliere do*s* caduca erit.[8] * * *

TIT. XVII. DE CADVCIS.

1. [9]Quod quis sibi testamento relict*um*, ita ut iur*e* ciuili capere possit, aliqua ex causa non ceperit, caducum appellatur; 'ueluti[10] cecid*er*it ab eo: uerbi gratia si *cae*libi uel Latino Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum uel *cae*lebs legi paru*er*it, uel Latinus ius Quiritium consecutus sit; aut si ex parte heres scriptus uel legatarius ante apertas tabulas decesserit uel 'peregrinus[11] factus sit. * * *[12] **2.** Hodie

---

haeserat voci famosa) *Vat. edd. Sed vid. tit.* 13. *et FlI. p.* 375.
[1]) tenebitur *Vat. edd.* [2]) *Emendavit Perizonius, ut sit a Persico cos. a.* 34. perniciano *Vat. edd. Ceterum cf. L.* 27. *C. de nupt.* (5, 4). [3]) *Novae §i signum, quod editores posuerunt post* duxisset uxorem, *non animadvertentes scilicet, ante omnia vetus et novum ius ab Ulpiano discerni, huc transtuli. De re cf. Sueton. Claud.* 23. [4]) habebitur *Vat. edd.* [5]) *Geminando restitui. De re cf. L.* 12. *C. de legit. her.* (6, 58). [6]) *Correxit Perizon.* caluitiano (*ut* 25, 14. pecatiano) *Vat. edd.* [7]) dotes *Vat.* (*et*) dotes *ed. Bg. Vid. FlI. p.* 375. [8]) *Quam alioqui mortis causa pater vel vir capiebat; cf. supra* 6, 4. *Itaque nunc ex testamento ad patres, ceterum ad populum pertinebat.* [9]) *Cf. infra* 28, 7. 19, 17. 22, 2. 3. *Gai.* 2, 111. 144. 286. *Fr. de i. fisci* 3. *L. un.* §. 5. *C. de caduc.* (6, 51). [10]) *An* uelut q. (quod)? [11]) pereger (*factum puta ex nota* peregr.) *Vat. ed. Bg.* [12]) *Non potest Ulpianus non dixisse, quid lex Papia de caducis caverit. Et hic tantum excidisse* ὁμοιοτέλευτον *puto, velut hocce: 'Caduca iure antiquo quidem ad coheredes vel collegatarios pertinebant iure accrescendi, aut legata in hereditate remanebant. Ex lege Papia autem translata sunt ad heredes patres vel legatarios patres certo ordine in caducis vindicandis constituto, ut si heres vel legatarius pater non esset vel non vin-*

[495] ex constitutione imperatoris Antonini[1] omnia caduca fisco uindicantur; sed seruato iure antiquo liberis et parentibus. **3.** [2]Caduca cum suo on*e*re fiunt: ideoque libertat*es* et 'legat*a* (*uel*)[3] fideicommissa ab eo data, ex cuius persona hereditas caduca facta est, salua sunt: 'set[4] et legata et fideicommissa cum suo onere fiunt caduca. | * * *

TIT. XVIII. QVI HABEANT IVS ANTIQVVM IN CADVCIS. 196bα

1. [5]Item liberis et parentibus testator*is* usque ad tertium gradum lex Papia ius antiquum dedit, ut heredibus illis institutis, quod quis ex eo testamento non capit, ad hos pertineat aut totum aut ex parte, prout pertinere possit. * * *

TIT. XIX. DE 'DOMINIIS[6] ET ADQVISITIONIBVS RERVM.

1. [7]Omnes res aut manc*i*pi sunt aut nec manc*i*pi. manc*i*pi res sunt praedia in Italico solo, *tam* rustic*a*, qualis est fundus, quam urbana, qualis domus; item iura praediorum rusticorum, uelut uia, iter, actus, aqu*a*eductus; item serui et quadruped*es*, quae dorso colloue domantur, uelut boues, muli, equi, asini. ceter*ae* res nec mancipi sunt. elefanti et cameli quamuis collo dorsoue domentur, nec manc*i*pi sunt, quoniam bestiarum numero sunt.

2. [8]Singularum rerum domini*um* nobis adquiritur mancipatione, traditione, 'usucapione, in iure cessione,[9] adiudicatione, lege.

---

dicaret, caducum ad populum deferretur. Et eiusdem bona esse iubentur, si nemo defuncto heres factus sit.' Nec hoc impedit, quo minus Mommseni probemus sententiam, §um 2. locum mutavisse, restituendamque esse, ut idem censet, ante tit. XVIII., vel quod verisimilius est, post eum. 1) *Post a.* 212. *Cf. Dio* 77, 9. 2) *Cf. supra* 1, 21. *L. un. C. de caduc.* (6, 51). *L.* 9. *D. de SC. Silan.* (29, 5). *L.* 60. §. 1. *D. de cond. et dem.* (35, 1). *L.* 2. §. 2. *D. si quis aliq. test.* (29, 6). *L.* 14. *D. de i. fisci* (49, 14). 3) legato (*ex* legataū) *Vat.* 'legata (*et*)' *ed. Bg.* 4) *Ex Cuiac. cj.* scilicet *Vat.* (*notam* scl *sibi videre librarius visus*) *edd.* 5) *Cf.* 1, 21. 25, 17. *L.* 29 *fin. D. de leg.* 2. *L. un. pr. C. de caduc.* (6, 51). 6) *Vat.* DOMINIO *ed. Bg.* 7) *Cf. Gai.* 2, 15—17. 1, 120. 8) *Cf. Gai.* 2, 45. *Varr. de re r.* 2, 10. §. 4. *Cic. Top.* 5. 9) *Vahlen. ed.* in iure cessione usucapione *Vat. ed. Bg. Transposita esse, quia alterum utrum aliquando exciderat, ut permulta in Vat., ostendunt* §§. 8. 9.

3. [1]Mancipatio propria species alienationis est rerum mancipi; eaque fit certis uerbis, libripende et quinque test*ibus* praesent*ibus*. **4.** [2]Mancipatio locum habet inter ciues Romanos et Latinos 'coloniari*os*[3] Latin*o*sque Iunian*o*s eosque peregrin*o*s, quibus commer*c*ium datum est. **5.** Commer*c*ium est emendi uendundique inuicem | ius. **6.** [4]Res mobil*e*s non nisi praesentes mancipari possunt, et non plures 'simul[5] quam quo*t* manu capi possunt; immobil*e*s autem etiam plures, et quae diuersis locis sunt, mancipari possunt. [49

196 b β

7. [6]Traditio '*aeque*[7] propria est alienatio rerum nec mancipi. *h*arum '(*enim*)[8] rerum domini*um* ipsa traditione adprehendimus, scilicet si ex iusta causa traditae 's*i*nt[9] nobis.

8. [10]Usucapione domini*um* adipiscimur tam manc*i*pi rerum, quam nec man*c*ipi. usucapio est autem dominii adeptio per continuationem possessionis anni uel biennii: rerum mobilium anni, immobilium biennii.

9. [11]In iure cessio quoque communis alienatio est et mancipi rerum et nec manc*i*pi. quae fit per tres personas, in iure cedent*i*s, uindicant*i*s, addicent*i*s: **10.** in iure cedit dominus; uindicat is, cui ced*i*tur; addicit praetor. **11.** [12]In iure cedi res etiam incorporal*e*s possunt, uelut ususfructus et hereditas et tutela legitima libertae. [13]**12.** Hereditas in iure ceditur uel antequam adeatur, uel posteaquam adita fuerit: **13.** antequam adeatur, in iure cedi potest ab herede legitim*o*; posteaquam adita est, tam a legitimo quam ab eo, qui testamento heres scriptus est. **14.** Si antequam adeatur, hereditas in iure cessa sit, proinde heres fit, cui cessa est, ac si ipse heres legitimus esset; quod si postea*q*uam adita fuerit, in iure cessa sit, is, qui cess*i*t, permanet heres, et ob id creditoribus defuncti manet | obligatus; debita uero pereunt, id est debitores defuncti liberantur; (**15.**) res autem corporales, [49

197 a α

---

1) *Cf. Gai.* 1, 119. 2, 22. 2) *Cf. Varro l. c. Boëth. ad Cic. Top.* 5. 3) colonarios *Vat. ed. Bg.* 4) *Cf. Gai.* 1, 121. 5) *Ex sequenti versu, ubi Vat. et edd. post* plures *habent, huc revocavi.* 6) *Cf. Gai.* 2, 19. 20. 65. 7) *Supplevi in lacuna Vat. trium litterarum* (aeq̄) *FlI. p.* 373. 8) *Feci ex omissa praecedente* m. 9) sunt *Vat. ed. Bg.* 10) *Cf. Cic. Top.* 4, 23. *cum Boëth. Gai.* 2, 42—44. 11) *Cf. Gai.* 2, 24. 12) *Cf. Gai.* 2, 14. 29—38. *supra* 11, 6—8. 13) *Ad* §§. 12—15. *cf. Gai.* 2, 34—37. 3, 85—87.

qua*si* singulae in iure cess*ae* es*s*ent, transeunt ad eum, cui cessa est hereditas.

* **16.** [1]Adiudicatione domini*um* nanciscimur per formulam familiae herciscundae, quae locum habet inter *c*oheredes; et per formulam communi diuidundo, cui locus est inter socios; et per formulam finium regundorum, quae est inter uicinos. nam si iudex uni ex '*co*heredibus[2] aut sociis aut uicinis rem aliquam adiudicauerit, statim illi adquiritur, siue mancipi siue nec mancipi sit.

17. Lege nobis adquiritur uelut caducum uel erept*o*rium[3] ex lege Papia Pop*pae*a, item legatum ex lege duodecim tabularum, siue manc*i*pi res sint[4] siue nec manc*i*pi.

18. [5]Adquiritur autem nobis etiam per eas personas, quas in potestate, manu mancipioue habemus. itaque si 'quid e*ae*[6] mancipio 'puta[7] acceperi*nt*, aut traditum eis sit, uel stipula*tae*[8] fuerint, ad nos pertinet; [**19.**] item si heredes institutae[9] sint legatumue eis sit, et hereditatem iussu nostro adeuntes nobis adquirunt, et legatum ad nos pertinet. **20.** [10]Si seruus alterius in bonis, alterius ex iu*re* Quiritium sit, ex omnibus causis adquir*i*t ei, cuius in bonis est. **21.** [11]Is, quem bona fide possidemus, siue liber siue alienus seruus sit, nobis adquirit ex duabus causis tantum, id est, quod ex re nostra et quod ex operis suis adquirit: extra has autem causas aut si*bi* adquirit, si liber sit, aut domino, si alienus seruus sit. eadem sunt | et in eo seruo, in quo tantum usumfructum 197 a β
habemus. * * *

TIT. XX. DE TESTAMENTIS.

1. [12]Testamentum est ment*i*s nostrae iusta conte*sta*tio in id sollemniter fact*a*, ut post mortem nostram ualeat. **2.** [13]Te-
[498] stamentorum genera fuerunt tria, unum, quod calatis comiti*i*s,

---

[1]) *Cf.* §§. 4—7. *I. de off. iud.* (4, 17). *Gai.* 4, 39. 42. [2]) heredibus *Vat. edd.* [3]) *Vid. Gloss. Pith. v.* '*ereptoria*' *collata simili voc.* '*occupatorius*' *et tit. D. de his quae ut ind.* (34, 9). [4]) *Malim* sit. [5]) *Cf. Gai.* 2, 86 *seq.* 3, 163. [6]) quidem *Vat.* quid *ed. Bg.* [7]) *Omisit Bg. per errorem.* [8]) stipulati *Vat. edd.* [9]) instituti *Vat. edd.* [10]) *Cf. Gai.* 2, 88. 1, 54. [11]) *Cf. Gai.* 2, 92. 91. [12]) *Cf. pr. I. de testam.* (2, 10) *ibiq. Schrader.* [13]) *Cf. Gai.* 2, 101 *seq.* §. 1. *I. de testam.* (2, 10).

alterum, quod in procinctu, tertium, quod per *a*es *e*t libram appellatum 'est. *sed ill*is[1] duobus testamentis abolitis hodie solum in usu est, quod per *a*es *e*t libram fit, id est per mancipationem imaginariam. in quo testamento libr*i*pens ad*h*ibetur et familiae emptor et non minus quam quinque testes, cum quibus testamenti factio est. **3.** [2]Qui in potestate testatoris est aut familiae emptoris, test*is* a*ut* libr*i*pens adhiberi non potest, quoniam familiae mancipatio inter testatorem et familiae empto*rem* fit, et[3] domestici testes adhibendi non sunt. **4.** Ob id '(*et*)[4] filio '(*familiae*)[5] famili*am* emente pater eius test*is* esse non potest; [**5.**] (*et*)[6] ex duobus fratribus, qui in e*ius*dem patris potestate sunt, alter familiae emptor, alter test*is* esse non potest, quoniam quod unus ex his mancipio acc*i*pit, adquirit patri, cui filius suus test*is* esse non debet. **6.** '(*At*) pater[7] et (*filius*), qui in potestate eius est, i*tem* duo fratres, qui in eius*dem* patris potestate sunt, testes utrique, uel alter test*is*, alter libr*i*pens fieri possunt, alio familia*m* emente; quoniam nihil nocet ex una dom*o* plures testes
197 b α alieno negotio adhiberi. **7.** [8]Mutus, | surdus, furiosus,[9] pupillus, femina neque familiae emptor esse, neque test*is* libr*i*pensue fieri potest. **8.** Latinus Iunianus et familiae emptor et test*is* et libr*i*pens fieri potest, quoniam cum eo testamenti factio est.

9. [10]In testamento, quod per *a*es *e*t libram fit, duae res aguntur, familiae mancipatio et nuncupatio testamenti.[11] nuncupatur testamentum in hunc modum: tabulas testamenti test*a*tor tenens ita dicit: HAEC VT IN HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR; ITAQVE VOS, QV*I*RIT*E*S, TESTIMONIVM '(*MIHI*) PERHIBETOTE.[12] quae [499]
nuncupatio et testatio uocatur.

---

[1]) ē his (*quod prodiit ex* ēs'illis) *Vat.* est. his *ed. Bg.* [2]) *Cf. Gai.* 2, 105. 107. §. 9. *I. de testam.* (2, 10). [3]) et ob id *Vat. edd. Sed* ob id *hic molestum transferendum erat ad initium §i seq., ubi desiderabatur.* [4]) '*et*' *in transpositione perierat.* [5]) *Geminando addidi. Cf. Roed. ad h. l. et FlI. p.* 375. [6]) *Fere geminando addidi.* [7]) *Hic locus exstat paucis mutatis in L.* 17. *D. de test.* (22, 5). [8]) *Cf.* §. 6. *I. de testam.* (2, 10). [9]) *An excidit* 'seruus, peregrinus'? [10]) *Cf. Gai.* 2, 104. 149. [11]) *De familia mancipanda expositio h. l. excidisse videtur.* [12]) p̄bitote *Vat.*, *quem ex Gai.* 2, 104. *correxi. Certe una tantum tam solemnium

10. [1]Filius familiae testamentum facere non potest, quoniam nihil suum habet, ut testari de eo possit. sed diuus Augustus 'mor*ib*us[2] constituit, ut filius familiae miles de eo peculio, quod in castris adquisiuit, testamentum facere possit. **11.** [3]Qui de statu suo incertus est ('fac *eo*,[4] quod patre peregre mortuo ignorat, se sui iuris esse) testamentum facere non potest. **12.** [5]Inpub*e*s, licet sui iuris sit, facere testamentum non potest, quoniam nondum plenum iudicium animi habet. **13.** [6]Mutus, surdus, furiosus, itemque prodigus, cui lege bo*n*is interdictum est, testamentum facere non possunt: mutus, quoniam uerba nuncupationis loqui non potest; surdus, quoniam uerba familiae emptoris exaudire | non potest; furiosus, quoniam mentem non habet, ut testari de ea re[7] possit; prodigus, quoniam commercio illi interdictum est, et ob id famili*am* mancipare non potest. **14.** [8]Latinus Iunianus, item is, qui dediticiorum numero est, testamentum facere non [500] potest: [**15.**] Latinus quidem, quoniam nominatim lege Iunia prohibitus est; is autem, qni dediticiorum numer*o* est, quoniam nec quasi ciu*i*s Romanus testari potest, cum sit peregrinus, nec quasi peregrinus, quoniam nullius cert*ae* ciui- 197 b β

verborum enunciatio probari potest, nec vitiis librariorum quicquam tribuendum. PRAEBITOTE *ed. Bg.* 1) *Cf. pr. I. quib. n. e. perm. fac. test.* (2, 12). 2) marcus *Vat.* [Marcus] *ed. Bg.* 'moribus constituit' *idem est, quod ab ipso Ulp. L.* 2. §. 2. *D. fam. erc.* (10, 2) *dicitur 'per constitutiones' et in pr. I. cit. 'ex auctoritate D. Augusti' hoc ius militantibus filiisfam. datum esse, qui scilicet pro morum legumque regimine suo commendando hoc ius et, sequentibus hoc exemplum ceteris imperatoribus, etiam assidue per multas speciales constitutiones dando ac tuendo effecit, ut longa consuetudine inveteraret* (*cf. supra init.* 4.), *et ita moribus induxit.* 3) *Cf. L.* 14. 15. *D. qui testam. fac.* (28, 1). *L.* 6. §. 8. *D. de iniusto* (28, 3). *L.* 9. *D. de iure cod.* (29, 7). 4) *Cf. FlI. p.* 373. (*ubi pro* 'tus' *lege* 'to'). facto *Vat.* factus *ed. Bg., quem disputantem, hanc unam eiusmodi incertitudinis speciem esse, et regulae Catonianae nescio quam similitudinem huc trahentem me non intelligere fateor. Alia exempla facile fingi possunt, velut eius, qui mortuo avo patrem suum emancipatum ignorat, et quod exstat in L.* 14. *cit. Sed et vox* factus *h. l. admodum languet.* 5) *Cf. Gai.* 2, 113. *Paul.* 3, 4[a]. §. 1. 6) *Cf.* §§. 2. 3. *I. quib. n. e. perm.* (2, 12). *Paul.* 3, 4[a]. §§. 6 *seq.* 7) *Qua de agitur. Cf. FlI. p.* 368. 8) *Cf. Gai.* 1, 23. 25. 3, 75.

tatis ciuis est, ut secundum leges ciuitatis suae testetur. **16.** [1]Feminae post duodecimum annum aetatis testamenta facere possunt, tutore auctore, donec in tutela sunt. **17.** [2]Seruus publicus 'populi Romani pro peculii parte dimidia[3] testamenti faciendi habet ius.

TIT. XXI. QVEMADMODVM HERES INSTITVI DEBEAT.

1. [4]Heres institui recte potest his uerbis: TITIVS HERES ESTO, TITIVS HERES SIT, TITIVM HEREDEM ESSE IVBEO; illa autem institutio HEREDEM INSTITVO, HEREDEM FACIO plerisque inprobata est. * * *

TIT. XXII. QVI HEREDES INSTITVI POSSVNT.

1. [5]Heredes institui possunt, qui testamenti factionem cum testatore habent. **2.** [6]Dediticiorum numero heres institui non potest, quia peregrinus est, cum quo testamenti factio non est. **3.** [7]'(*Latinus Iunianus heres institui potest; et*)[8]
198a α si quidem mortis testatoris tempore uel in|tra diem cretionis ciuis Romanus sit, heres esse potest; quodsi Latinus manserit, lege Iunia capere hereditatem prohibetur. idem iuris est in persona caelibis propter legem Iuliam. **4.** [9]Incerta persona heres institui non potest, uelut hoc modo: QVISQVIS PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, HERES ESTO; quoniam certum consilium debet esse testantis. **5.** [10]Nec 'municipium,[11] nec municipes heredes institui possunt, quoniam in- [501]

---

1) *Cf. Gai.* 2, 113. 118. 2) *Cf. L.* 3. *D. de manumiss. q. servis* (40, 3). *Plin. ep.* 8, 16. 3) p̄toriani pertes dimidiā *Vat.* populi Romani partis dimidiae *ed. Bg. Mihi olim scriptum fuisse videtur* p̄.r̄.ppeculi; *ut ex* peculi *totidem ductibus prodierit* riani, *cum librarius his antecedentis notae (mutilatae antea ut* 1, 7.) *explicationem contineri putaret, quam similiter explicuit* 24, 28. 4) *Cf. Gai.* 2, 117. 5) *Cf. L.* 16. *D. qui testam. fac.* (28, 1). §. 24. *I. de legat.* (2, 20). 6) *Cf. Gai.* 1, 25. 2, 110. 218. 7) *Cf. supra* 17, 1. *Gai.* 1, 23. 2, 110. 275. 286. 8) *Supplevi; exciderunt priora ob simile* non est — potest, '*et*', *ut saepe, pone* est. '*Latinus Iunianus*' *tantum supplent edd.* 9) *Cf. infra* 24, 18. *Gai.* 2, 287. 10) *Cf. Plin. ep.* 5, 7. *Capitolin. in Gord. III. circa med. Tacit. Ann.* 4, 43. *L. un. pr.* §. 1. *D. de libert. univ.* (38, 3). *L.* 12. *C. de hered. inst.* (6, 24). *L.* 26. 27 *pr. D. ad SC. Treb.* (36, 1); *infra* 24, 28. 11) municipia *Vat. edd., cui neque* municipes *aequipollent (cf. L.* 3. *D. de reb. dub.* (34, 5), *neque respondet* incertum corpus.

certum corpus est, *e*t neque cernere uniuersi, neque pro h*e*rede *g*erere possunt, ut heredes fiant: senatus consult*o* tamen concessum est, ut a libertis suis heredes institui possint. Sed fideicommissa hereditas municipibus restitui potest; 'denique[1] hoc senatus consulto prospectum est. **6.** [2]Deos heredes instituere non possumus praeter eos, quos 'senatus consult*is*[3] constitutionibus*ue* principum instituere concessum est, sicuti Iouem T*a*rpeium, Apoll*i*nem Did*y*m*a*eum 'Mileti,[4] Martem in Gallia, Mineruam Iliensem, Herculem Gaditanum, Dianam Efesiam, Matrem deorum 'Sip*y*len*e*m,[5] quae Sm*y*rn*ae* colitur, et C*a*elestem 'S*e*l*e*ne*n* de*a*m Carthaginis.[6]

[7]**7.** Seruos hered*e*s instituere possumus, nostros cum libertate, alienos sine libertate, commun*e*s cum libertate uel sine libertate. **8.** [8]Eum seruum, qui tantum in bonis noster est, nec cum libertate heredem instituere | possumus, quia 198 a β
Latinitate*m* consequitur, quod non proficit ad hereditatem capiendam. **9.** [9]Alien*o*s seru*o*s heredes instituere possumus eos tan*tum*, quorum cum domini*s* testamenti factione*m* habemus. **10.** [10]Communis seruus cum libertate recte quidem heres instituitur quasi proprius 'pro parte nostra;[11] sine libertate autem quasi alienus propter socii partem. **11.** Pro-
[502] prius seruus cum libertate heres institutus si quidem in eadem causa permanserit, ex testamento liber et heres fit, id est necessarius; [**12**.] quod si ab ipso testatore uiuente manumissus uel alienatus sit, suo arbitrio uel iussu emptoris hereditatem adire potest. sed si sine libertate sit institutus, omnino

---

1) *Malim* deque. 2) *Cf. Dio* 55, 2. *Corp. inscr. Gr.* 3286. 3385. 3386. 2824. 2826. 2843. 2848. *FlI. p.* 369 *seq.* 3) senatus consulto *Vat. edd.* 4) *Ex Mommseni cj.* sicuti *Vat. edd. Cf. FlI. p.* 369.
5) sipelensim *Vat.* Sipylensem *ed. Bg. Cf. FlI. l. c.* 6) salinensem carthaginis *Vat. ed. Bg. Cf. Herodian.* 5, 6. *FlI. l. c.* Sidonensem *Lachm. cj. etiam ea de causa reiicienda, quod nec proprie haec dea sic appellabatur et suspicio inde oreretur, quasi Sidone (ut Minerva Ilii etc.) hoc privilegium haberet.* deam Carthaginis *pro* Carthagini (*cf. FlI. l. c.*) *nunc ea maxime de causa praefero, quod Ulpianus variare orationem amat et quod hoc numen saepe proprie dea nuncupatur.* 7) *Ad* §§. 7—13. *cf. Gai.* 2, 185 *seq. pr.* §§. 1—3. *I. de hered. inst.* (2, 14). 8) *Cf. lib. meum* '*Gaius*' *p.* 53. 9) *Cf. L.* 31 *pr. L.* 52. *D. de her. inst.* (28, 5). 10) *Cf. L.* 6. §. 3. — *L.* 8. *D. ib. Paul.* 3, 6. §. 3. 11) *Malim* propter partem nostram.

non consistit institutio. **13.** Alienus seruus heres institutus si quidem in ea causa permanserit, iussu domini debet hereditatem adire; quod si uiuo testatore manumissus aut alienatus a domino fuerit, aut suo arbitrio aut iussu emptoris poterit adire hereditatem.

[1]**14.** Sui heredes '(*uel heredes*)[2] instituendi sunt uel exheredandi. sui autem heredes sunt liberi, quos in potestate habemus, tam naturales quam adoptiui; item uxor, quae in manu est, et nurus, quae in manu est filii, quem in potestate habemus. **15.** Postumi quoque liberi, id est, qui in utero
198b α sunt, | si tales sunt, ut nati in potestate nostra futuri sint, suorum heredum numer*o* sunt. **16.** Ex suis heredibus filius quidem neque heres institutus, neque nominati*m*[3] exheredatus, non patitur ualere testamentum. **17.** Reliquae uero personae liberorum, uelut filia, nep*o*s, nept*i*s, si praeteritae sint, ualet testamentum, quo[4] scriptis heredibus adcrescunt, suis quidem heredibus in partem uirilem, extraneis autem in partem dimidiam. **18.** Postumi 'quic*un*que[5] liberi cuiuscumque sexus omissi, quod ualuit testamentum, agn*a*tione rumpunt. **19.** Eos, qui in utero sunt, si nati sui heredes nobis futuri 's*i*nt,[6] possumus instituere heredes: si quidem post mortem nostram nascantur, ex iure ciuili; si uero uiuentibus nobis, [503]
ex lege 'Iu*n*ia.[7]

20. Filius, qui in potestate est, si non instituatur heres,

---

[1]) *Ad* §§. 14—22. *cf. Gai.* 2, 123 *seqq. tit. I. de exher. lib.* (2, 13). §. 2. *I. de her. qual.* (2, 19). *F. A. Schilling Bemerk. p.* 82. [2]) *Geminavi; cf. FlI. p.* 375. [3]) *Voc.* quo, *quod hic habet Vat. fugitivum, suo loco restituimus sequenti* §*o ante voc.* scriptis, *ubi in Vat. et edd. desiderabatur.* [4]) *Vid. not.* 3.; testamento scriptum heredem *Ulp. etiam dixit* 19, 13. *Cave vero particulam hic desiderare adversativam, quae nec Gai.* 2, 124. *excidit; iure civili enim praeteritae hae suorum personae non contra testamentum sed quasi tacite institutae ex testamento heredes fiunt.* [5]) quoque *Vat. edd., quod apertissime non est huius loci; contra dicendi erant* quicunque liberi *sive ut est* §. 1. *I. h. t.* '*quolibet ex liberis*' *i. e. cuiuscunque gradus; cf. Gai.* 1, 23, 3, 23. *Vitium vero natum puta ex nota* quc̄'que. [6]) sunt *Vat. edd.* [7]) iulia *Vat. ut Cdd.* §. 8. *I. de exhered.* (2, 13). *Cf. Mommsen. in Jahrb. d. gem. Rechts II. p.* 338. *Sed praestat coss. a.* 27. *legem Iuniam Vellaeam assignari posse quam in talibus rebus malis codd. fidem habere. De lege certissime sub Tiberio lata cf. Gai.* 1, 136.

nominatim exheredari debet; reliqui sui heredes utriusque sexus aut nominatim aut inter ceteros. **21.** Postumus filius nominatim exheredandus est; filia postuma ceter*a*eque postumae feminae uel nominatim uel inter ceteros; dummodo inter ceteros exheredatis aliquid leg*e*tur. **22.** Nepotes et pronepotes ceterique masculi postumi praeter filium uel nominatim uel inter ceteros cum adiectione l*e*gati sunt exheredandi; sed t*u*tius est tamen nominatim eos exheredari; et id obseruatur magis. |

23. [1] *E*mancipatos liberos '*utriusque sexus*[2] quamui*s* 198bβ
i*u*re ciuili neque heredes instituere neque exheredare necesse sit, tamen praetor iubet, si non instituantur heredes, exheredari, masculos omnes nominatim, feminas 'uel[3] inter ceteros; alioquin contra tabulas bonorum possessionem eis pollicetur.

24. [4]Inter necessarios heredes, id est seru*o*s cum libertate hered*e*s script*o*s, et suos *e*t necessarios, id est liberos, qui in potestate sunt, iure ciuili nihil interest: nam utrique etiam inuiti heredes sunt. sed iure praetorio suis et necessariis heredibus abstinere se a parent*i*s hereditate permittitur; necessariis autem tantum heredibus abstinendi potestas non
[504] datur. **24ª.** [5]Mancipatos liberos *ab eo, cuius in mancipio*

---

[1]) *Cf. Gai.* 2, 135. 129. §. 3. *I. de exher. lib.* (2, 13). [2]) *Ita supplevi lacunam in Vat. circiter quindecim litterarum, de qua vid. not.* 5 *ad* 22, 2ª. [3]) *i. e. etiam, saltem, ut* 24, 7. *et alias saepe.*
[4]) *Cf. Gai.* 2, 153. 156. 160. §§. 1. 2. *I. de hered. qual.* (2, 19).
[5]) *Hanc §um addidi nec id temere feci. Excidisse enim hic sensentiam, quae desideratur, de mancipato necessario herede* (= *Gai.* 2, 160), *manifestum in ipso Vat. superest vestigium in* 22, 23. *initio, quod sic ibi comparatum est:* mancipatos liberos . . . . qui in re ciuili *etc. Unde enim hic error? Nimirum duae sententiae parvo spatio distantes incipiebant altera* Emancipatos liberos utriusque sexus q̄uis iure | ciuili, *altera* Mancipatos liberos ab eo c' in m̄cipio s̄ it. qui in re | mancipatione sunt (*cf.* 23, 8. *Collat.* 16, 9. §. 2.). *Iam librarius utriusque exordii similitudine deceptus in posteriorem sententiam est delatus, cum priorem scribere deberet, illiusque initium, forte totum primum versum scribere coepit, ut tamen, cum ad illud* in re- *pervenisset, animadverso errore in priorem reverteretur et ex ea reliqua scriberet. Iam et ea, in quibus maxime peccatum erat, verba* ab eo c' in m̄cip. s̄ item *vel ipse vel corrector expunxit, nec tamen* (*quod saepius accidit*) *rectis suppletis. Quod vero postea totam §i* 24ª. *sententiam omisit,*

sunt, *item* qui in re(*mancipatione sunt*, *a parente cum libertate heredes scriptos praetor suorum loco habet; itaque et ipsis abstinendi potestas datur*).

[1] **25.** Extraneus heres siquidem cum cretione sit heres institutus, cernendo fit heres; si ue*ro* sine cretione, pro herede gerendo. **26.** [2]Pro herede gerit, qui rebus hereditariis tamquam dominus utitur, uelut qui a*u*ctionem rerum hereditariarum facit, aut seruis hereditariis cibaria dat. **27.** [3]Cretio est certorum dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, utrum exp*ed*iat ei adire hereditatem nec ne, uelut: TITIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE.[4] NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. **28.** Cernere est uerba cretionis dicere ad hunc modum: *QVOD ME* ME*V*IVS HEREDEM INSTITVIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE. **29.** Sine cretione heres
199a α institutus | si constituerit, nolle se heredem esse, statim excluditur ab hereditate, et amplius eam adire non potest.
30. Cum cretione uero heres institutus sicut cernendo fit [505]
heres, ita non aliter excluditur, quam si intra diem cretionis non creuerit: ideoque etiamsi constituerit, nolle se heredem esse, tamen, si supersint dies cretionis, p*a*enitentia actus cernendo heres fieri potest.

31. Cretio aut uulgaris dicitur aut continua: uulgaris, in qua adiciuntur haec uerba: QVIBVS SCIERIS POTERISQVE; continua, in qua non adiciuntur. **32.** Ei, qui uulgarem cretionem habet, dies illi d*u*nta*xat* computantur, quibus sci*it*,

---

ex ὁμοιοτελεύτῳ (potestas non datur — '*potestas datur*') *factum est. Vereor tamen, ne etiam plura omiserit; vix enim est, ut Ulpianus illam regulam 'Omnibus tamen, quibus abstinendi potestas est, si se bonis immiscuerint, vel quid inde amoverint, amplius haec potestas non datur', libro suo non inseruerit.* [1]) *Ad* §§. 25—32. *cf. Gai.* 2, 164—173. [2]) *Cf. Paul.* 4, 8. §. 25. §. 7. *I. de her. qualit.* (2, 19). [3]) *Cf. infra* §. 34. *Gai.* 2, 174. [4]) *Recte habet haec secunda persona post nominativum in illo Titius heres esto, perinde atque in actionum formulis; nam ut praetor cum iudice, ita testator cum herede iussu suo facto agere videtur* (*Gai.* 2, 103); *utrobique autem nominativo casu iudicem vel heredem, qui non adest, iussum esse oportet, ad quem formula vel testamentum iure perveniat, antequam cum eo praetor vel testator tanquam per epistolam loqui possit. Cf. L.* 86 *pr. D. de leg.* 2.

se heredem institutum esse, et potuit cernere; ei uero, qui continuam habet cretionem, etiam illi dies computantur, quibus ignorauit se heredem institutum, aut sciuit quid*e*m, sed non potuit cernere.

[1] **33.** Heredes aut instituti dicuntur aut substituti: (*instituti,*) qui primo gradu scripti sunt; substituti, qui secundo gradu uel sequentibus hered*e*s scripti sunt, uel*ut*: T*I*TIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS PROXIMIS CENTVM, QVIBVS SCIES POTERISQVE. (*QVOD NI*) ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. TVNC MEVIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS (*CENTVM*) et reliqua. similiter et deinceps substitui potest.

34. Si 'sub[2] inperfecta cretione heres institutus sit, id est non adiectis his uerbis: SI NON CREVERIS, EXHERES ESTO, sed si ita: SI NON CREVERIS, TVNC ME*V*IVS HERES ESTO, cernendo quidem superior inferiorem excludit; non | cernendo autem, sed pro herede gerendo in partem admittit 199 a β
substitutum: sed postea diuus Marcus[3] constituit, ut et pro herede gerendo ex asse fiat heres. quodsi neque creuerit, neque pro herede gesserit, ipse excluditur, et substitutus ex asse fit heres.

TIT. XXIII. QVEMADMODVM TESTAMENTA RVMPVNTVR.

1. [4]Testament*um* iure fact*um* infirmatur duobus modis, si ruptum aut 'irritum[5] factum sit.

[506] **2.** [6]Rumpitur testamentum mutatione, id est, si postea aliu*d* testamentum iure factum sit; item agnatione, id est, si suus heres agnascatur, qui neque heres institutus, neque ut oportet exheredatus sit. **3.** [7]Agnascitur suus heres aut agnascendo, aut adoptando, aut in manum conueniendo, aut in locum sui heredis succedendo, uelut nep*o*s mortuo filio uel emancipato, aut manumissione, id est, si filius ex prima secunda*ue* mancipatione manumissus reuersus sit in patris potestat*em*.

---

[1]) *Cf. Gai.* 3, 174—178. [2]) *Non mutandum in* cum inperfecta cr. *Cf.* 24, 18. [3]) *a.* 169—177. [4]) *Cf. pr. I. q. mod. testam. infirm.* (2, 17). *L.* 1. *D. de iniusto* (28, 3). [5]) inirritum *Vat.* inritum *ed. Bg.* [6]) *Cf. Gai.* 2, 144. *supra* 22, 14—18. [7]) *Cf. Gai.* 2, 133 138—141. 159. 3, 6. *Collat.* 16, 3. §. 7.

4. [1]Irritum[2] fit testamentum, si test*at*or capite diminutus fuerit, aut si iure facto testamento nemo ext*i*terit heres.

5. [2]Si is, qui testamentum fecit, ab hostibus captus sit, testamentum eius ualet, si quidem reuersus fuerit, iure postliminii; si uero ibi decesserit, ex lege Cornelia, qu*a*e perinde successionem eius confirmat, atque si in ciuitate decessisset.

6. [3]Si septem signis testium signatum sit testamentum,
199 b α licet iure ciuili ruptum uel irritum fac|tum sit, praetor scriptis heredibus iuxta tabulas bonorum possessione*m* dat, si testator et ciuis Romanus et suae potestatis, cum mor*e*retur, fuit; quam bon*orum* possessionem cum re, id est cum effect*u*, habe*n*t, si nemo alius iure heres sit.

7. [4]Liberis inpuberibus in potestate manentibus, tam natis quam postumis, hered*es* substituere parentes possunt duplici modo, id est aut eo, *q*uo extraneis, ut, si heredes non extiterint liberi, substitutus heres fiat; aut proprio iure, 'id e*st*, (*ut*)[5] si post mortem parentis heredes facti intra pubertate*m* decesserint, substitutus heres fiat. **8.** [6]Etiam exheredat*is* filiis substituere parentibus licet. **9.** 'Quemuis,[7] non aliter '(*tamen*)[8] inpuberi filio substituere quis her*e*dem potest, [507]
quam si sibi[9] heredem institueri*t* uel ipsum filium uel quemlibet alium.

---

[1]) *Cf. Gai.* 2, 144—146. [2]) *Cf. Paul.* 3, 4[a]. §. 8. §. 5. *I. quib. n. e. perm.* (2, 12). [3]) *Cf. Gai.* 2, 119. 147. *infra* 28, 6. 13. [4]) *Cf. Gai.* 2, 179. 183. *Noli putare, hanc materiam in Vat. sedem suam mutasse; Ulpianus pupillarem substitutionem, qua duplex testamentum fieri videtur, inter privilegia testamentaria retulit, quae apte, vulgari testamentorum iure absoluto, adiiciuntur.* [5]) id̄ (= idem, *quod factum erat ex* idēm *pro* idēut) *Vat. Bg. ex Lachm. cj.* '*ut*' *supplevit postea ante* substitutus, *contra Ulpiani stilum.* [6]) *Cf. Gai.* 2, 182. [7]) *Tam institutum quam alium. Sic explicandum et huic suo loco restituendum erat v.* quis, *quod Vat. inter* sibi *et* heredem *habet; apparet enim, Ulpianum* §§. 8. *et* 9. *pro more suo* (*cf.* 11, 15. 16.) *et perinde ac Modestinum L.* 1. §§. 2. 3. *D. de vulg. et pup. subst.* (28, 6) *maxime agere de iis, quibus, et de eo, quem quis substituere possit, cui quaestioni hoc tantum subiungitur, quod sibi ipsi oporteat heredem instituerit, ut substitutio valeat.* [8]) *Eius nota* tm *ob vicinas litteras excidit, cum scriptum esset* alit. inpuberi. *Possunt vero et haec luxata esse, ut* non aliter tamen *reponendum sit ante* quam si. [9]) *Loco* quis, *quod h. l. inserit Vat.*, prius *ed. Bg. ex Lachm. cj.*

10. [1]Milites *quo* modo cumque fecerint testamenta, ualent, id est etiam sine legitima obseruatione. nam principalibus constitutionibus permissum est illis, quo modo cumque uellent, quo modo cumque possent, testari. '*s*ed quod testamentu*m* *m*il*e*s[2] contra iur*is* regulam fecit, ita demum ualet, si uel in castris mortuus sit, uel post missionem intra annum.

TIT. XXIV. DE LEGATIS.

1. [3]Legatum est, quod leg*i*s modo, id est imperatiue testamento relinquitur. nam ea, quae precatiuo modo relinquuntur, fideicommissa uocantur.

[4]**2.** Legamus autem quattuor modis: per | uindicationem, 199 b β
per damnationem, sinendi modo, per praeceptionem. **3.** Per uindicationem his uerbis legamus: DO LEGO, CAPITO, 'SVMITO, SI*BI* HAB*E*TO;[5] **4.** per damnationem his uerbis: HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO; **5.** sinendi modo ita: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE LVCIVM TITIVM SVMERE ILLAM REM
[508] SIBIQVE HABERE; **6.** per praeceptionem sic: LVCIVS TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO.

7. [6]Per uindicationem legari possunt res, quae utroque tempore ex iu*re* Quiritium testatoris fuerunt, mortis, et quom testamentum faciebat, praeterquam si pondere, numero, mensura contineantur; in his enim satis est, si uel mortis dumtaxat tempore '*(eius)*[7] fuerint ex iu*re* Quiritium. **8.** [8]Per damnationem omnes res l*e*gari possunt, etiam quae non sunt testatoris, dummodo tales sint, quae dari possint. **9.** Liber homo aut res populi aut sacra aut religiosa nec per damnationem l*e*gari potest, quoniam dari non potest. **10.** [9]Sinendi

---

[1]) *Cf. Gai.* 2, 109. [2]) Idq: testamento cū illis *Vat.* idque testamentum quod *ed. Bg.* [3]) *Cf. pr. I. de legat.* (2, 20). [4]) *Ad* §§. 2—6. *cf. Gai.* 2, 192. 193. 201. 209. 216. [5]) sumito siue habito *Vat. Fortasse legendum* 'sumito si*(biq)*ue habeto', *vel* 'sumito *(sibique habeto)*' *sive* 'habeto', *cum haec fere coniungi videantur, velut* §. 5. *Gai.* 2, 209. *L.* 20. *D. de opt. leg.* (33, 5). *Magno not. P. S. T. Q. H. Nec obstat Serv. ad Aen.* 5, 533. *vel Gai.* 2, 214. 215. *L.* 93. *D. de verb. obl.* (45, 1). *Vid. tamen L.* 34. §. 14. *D. de leg.* 1. [6]) *Cf. Gai.* 2, 196. [7]) *Restitui geminando* e' *FII. p.* 368. '*testatoris*' *ed. Bg.* [8]) *Cf. Gai.* 2, 197. 202. [9]) *Cf. Gai.* 2, 210. *Paul.* 3, 6. §. 11.

modo legari possunt res propriae testatoris et heredis eius. **11.** [1]Per praeceptionem legari possunt res, quae etiam per uindicationem.

11ª. [2]Si ea res, quae non fuit utroque tempore testatoris ex iure Quiritium, per uindicationem legata sit, licet iure ciuili non ualeat legatum, tamen senatus consulto Neroniano 'confirmatur;[3] quo cautum est, ut quod minus 'ratis[4] uerbis legatum est, perinde sit ac si optimo iure legatum esset: optimum autem ius legati per damnationem est.

200 a α **12.** [5]Si duobus eadem res per uindicationem | legata sit, siue coniunctim, uelut TITIO ET SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO, '(*siue disiunctim, uelut TITIO HOMINEM STICHVM DO LEGO, SEIO EVNDEM HOMINEM DO LEGO,*)[6] 'concursu partes fiunt;[7] non concurrente altero pars eius iure ciuili alteri adcrescebat: sed 'post[8] legem Papiam Poppaeam non capientis [509] pars caduca fit. **13.** [9]Si per damnationem eadem res duobus legata sit, si quidem coniunctim, singulis partes debentur et non capientis pars iure ciuili in hereditate remanebat, nunc autem caduca fit; quodsi disiunctim, singulis solidum debetur.

14. [10]Optione 'autem[11] legati per uindicationem data,

---

1) *Cf. Gai.* 2, 220 *seq.* 2) *Cf. Gai* 2, 197. 218. 3) firmatur *Vat.* (*omisso* c' *ob antecedens* o) *edd. Cf. Gai* 2, 218. *Fr. Vat.* 85. 4) pactis *Vat.* (*orto sc. vitio, ut in v.* reddicto *pro* reddito *in Ulp. Inst. fr.* 1, 2., *ex forma litterae* t *etiam in Berol. Collationis codice obvia, qaae a* ct *discerni non potest*) *ed. Bg. Aliis placuit* '*rectis*', '*iustis*', '*aptis*', '*probatis*', '*perfectis*'. '*Rata verba*' *sunt utilia, firma* (*Gai.* 2, 249), *quae effectum habent, ut et ratae leges, preces et alia dicuntur. Cf. Gai.* 2, 218. 5) *Cf. Gai.* 2, 199. *Paul.* 3, 6. §. 3. 6) *Cum Vahleno h. l. posui. Bg. ea ante* siue coniunctim *suppleverat.* 7) iure ciuili concursu partes (partis *Vat.*) fiebant *Vat. edd. Sed hoc non tantum iure civili nec modo olim eveniebat. Collata* §o 13. *palam est, verba* iure ciuili (i. c.) *ob similitudinem post* eius (e') *aliquando excidisse et huc male translata librario fraudi fuisse, ut ex* fiunt *faceret* fiebant. 8) *Malim* per *ut* 24, 31. *Gai.* 2, 254. 274. 286. 3, 52. *Neque similes sunt supra* 1, 21. *L.* 3. *D. de usufr. ear.* (7, 5) *et Gai.* 2, 206., *ubi recte* post *legitur.* 9) *Cf. Gai.* 2, 205. 10) *Cf. tit. D. de opt. leg.* (33, 5). §. 22. *I. de leg.* (2, 20). *L.* 3. *C. comm. de leg.* (6, 43). 11) *Est enim haec species complurium rerum in una persona concurrentium quodammodo contraria superiori, in qua plures personae in una re concurrebant.*

'uelut *TITIVS* HOMINEM OPTATO, ELEGITO,[1] legatarii est electio, idemque est et si tacite '*data sit optio hoc modo*: *TITIO*[2] HOMINEM '*DO LEGO*. *si uero per damnationem*, *uelut*[2] HERES '*MEVS DAMNAS ESTO TITIO*[2] HOMINEM DARE, hered*is* electio est, '*quem*[2] uelit dare.

15. [3]Ante hered*is* institutione*m* legari non potest, quoniam *ui*(*s*) et potestas testamenti ab heredis institutione incipit.
16. [4]'Etiam[5] post mortem heredis legari non potest, ne ab heredis herede legari uideatur, quod iuris ciuilis ratio non patitur. '(*in*)[6] mortis autem heredis tempus legari potest, uelut CVM HERES MORI*E*TVR.

17. [7]P*o*en*a*e causa l*e*gari non potest. p*o*en*a*e autem causa l*e*gatur, quod coercendi heredis (*causa*) relinquitur, ut faciat
[610] quid aut non faciat, non ut (*ad*) legatar*i*um pertineat, ut puta hoc modo: SI FILIAM TVAM IN MATRIMONI*V*M TITIO CONLOCAVERIS, DECE*M* 'MI*LIA*[8] SEIO DATO.

18. [9]Incert*a*e persona*e* legari non potest, ueluti QVICVMQVE FILI*O* ME*O* FILIAM SVAM IN MATRIMONI*V*M CONLOCAVERIT, EI H*ERES* M*EVS* 'TOT MI*LIA*[10] DATO. sub certa tamen demonstratione incert*a*e personae | legari potest, uelut 200aβ
EX COGNATIS MEIS, QVI NVNC SVNT, QVI PRIM*VS* AD FVNVS MEVM VENERIT, EI HERES MEVS ILLVD DATO.

19. [11]Neque ex falsa demonstratione, neque ex falsa causa legatum infirmatur. falsa demonstratio est uelut '*ILLVM*[12] FVN-

---

1) *Vat. et edd. haec verba habent post* electio est, *alieno loco; exciderant scilicet ob* ὁμοιοτέλευτον (electio — elegito), *quamobrem olim* ē electio (*pro* electio est *Vat. edd.*) *scriptum fuisse oportet, et postea illuc translata sunt. Praeterea ex* ueluti (*sic Vat. edd.*) *faciendum erat* uelut t. (= Titius). 2) *Quattuor lacunas in ipso Vat. indicatas et recenti manu infeliciter resarcitas de sententia Lachmanni rectius replevi, addito tamen* TITIO *ante* HOMINEM. *Aliter Savinius Oblig. I. p.* 393. 3) *Cf. Gai.* 2, 229. *Paul.* 3, 6. §. 2. 4) *Cf. Gai.* 2, 232. *Paul.* 3, 6. §§. 5. 6. 5) *Transposui* et (= et.), *quod in Vat. legitur ante* mortis. 6) et *Vat.* (*vid. not. anteced.*) '*ad*' *ed. Bg. Excidit* '*in*' *ob sequens* m. 7) *Cf. Gai.* 2, 235. 8) *In lacuna post* MI *recentiori manu* decem *Vat.* MI[*LIA HS*] *ed. Bg. Sed* HS. *non solet postponi.* 9) *Cf. Gai.* 2, 238. *supra* 22, 4. 10) *Perductum* tot mi *Vat. prima manu, sequente lacuna, cui recentior manus* centum *superscripsit.* TOT MI[LIA HS] *ed. Bg. Cf. not.* 8.
11) *Cf.* §§. 30. 31. *I. de legat.* (2, 20). 12) *ut puta Sempronianum.* titio *Vat. edd. etiam meae* 1. 2. *quod iam Hugonem offendit, qui*

DVM, QVEM A TITIO EMI, DO LEGO, cum is fund*us* a Titio emptus non sit. falsa causa est uelut TITIO, QVONIAM NEGOTIA MEA CVRAVIT, FVNDVM DO LEGO, ut negotia eius numquam Titius curasset.

20. [1]A legatario legari non potest. **21.** [2]Legatum ab eo tantum dari potest, qui *'heres institutus est:*[3] ideoque filio familiae herede instituto uel seruo, neque a patre neque a domino l*e*gari potest. **22.** [4]Heredi a semet ipso l*e*gari non potest. **23.** [5]Ei, qui in potestate, manu mancipioue est scripti heredis, sub conditione legari potest, ut requiratur, quo tempore dies legati cedit, '(*an*)[6] in potestate heredis non sit. **24.** [7]Ei, cuius in potestate, manu mancipioue est heres scriptus, legari '(*potest etiam sine condicione; si tamen heres ab eo factus sit*, *legatum consequi*) non potest.[8]

25. [9]Sicut singulae res legari possunt, ita uniuersarum quoque summa, 'id est pa*r*s[10] legari potest, 'quae species [511]

---

non inscite (i *habita pro nota* t.) *legi volebat* ueluti; *sed cf. quod sequitur* is fundus. [1]) *Cf. Gai.* 2, 260. 271. [2]) *Cf.* 25, 10. [3]) *Lacuna a recentiore manu inepte expleta* extraneus est *Vat.* '*testamento heres scriptus est*' *Lachm. cj.* [4]) *Cf. L.* 18. 34. §. 11. *L.* 116. §. 1. *D. de leg.* 1. [5]) *Cf. Gai.* 2, 244. §. 32. *I. de legat.* (2, 20). [6]) *Supplevi.* §. 32. *I. l. c. habet* an *ante* quo tempore. [7]) *Cf. Gai.* 2, 245. §. 33. *I. de legat.* (2, 20). *L.* 25. 91 *pr. D. de leg.* 1. *L.* 17. *D. quando dies leg.* (36, 2). [8]) *Restitui* ὁμοιοτέλευτον. *Cf. FlI. p.* 374. [non] potest *ed. Bg.* [9]) *Cf. Gai.* 2, 254. *L.* 164. §. 1. *D. de verb. sign.* (50, 16). *L.* 22. §. 5. *D. ad SC. Treb.* (36, 1). *L.* 26. §. 2. *L.* 27. *L.* 104. §. 7. *D. de leg.* 1. *L.* 8 *fin. L.* 9. *L.* 76. §. 1. *D. de leg.* 2. *Cic. pro Caec.* 4. 5. *de legib.* 2, 20. 21. *infra* 25, 15. [10]) *Verba* Id. ē patis *infra decimo abhinc versu in Vat. leguntur, ut finem faciant* §*i* 26., *ubi edd. correxerunt* item partis. *Sed partis* (*singularum rerum, plurium, hereditatis?*) *usumfructum legari posse, et tam infinite dixisse Ulpianum, qui nec rei ipsius partem legari posse antea dixerat, non est credibile. Contra hoc loco summa, quae est quaeque comprehensio, quid proprie significaret, vix poterat non dicere, maxime qui partitionis appellationem erat explicaturus, recte vero etiam ante posuit universarum* (*rerum*) *summam, nec dixit hereditatis partem, quia haec non legato sed tantum heredis institutione dari potest, adiecitque* id est pars, *quia universae res totae item legari non possunt. Itaque a sciolis librariis, quibus summam esse partem, absonum* (*nam partes ducuntur in summam auctore Isidoro* 3, 5. §. 11), *singulas vero vel plures res totius partem, satis probabile videbatur, primum hoc loco omissa*

partitio *appellatur:*[1] ut puta (*hoc*) modo: HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO; quo casu dimidia pars bonorum '*Titio*[2] legata uidetur: potest autem et alia pars, uelut tertia uelut quarta, l*e*gari.

26. [3]Ususfructus l*e*gari potest iure ciuili earum rerum, 'quarum[4] salua substantia utendifruendi 'potestas est et facul-
[512] tas;[5] et tam singularum rerum, quam plurium.[6] **27.** [7]S*e*natu*s*
consulto cautum est, ut etiamsi earum rerum, qua*e* in abusu 200 b *α*
continentur, ut puta | uini, olei, tritici ususfructus legatus sit, legatario res tradantur, cautionibus interpositis de restituendis eis, cum ususfructus ad legatarium pertinere desierit.

28. [8]Ciuitatibus omnibus, quae sub imperio po*pul*i Ro*m*ani sunt, legari potest; idque a diuo Nerua introductum, postea a senatu auctore *H*adriano diligentius constitutum est.

---

et ad marginem ablegata, postea in fine §. 26. *haec verba intrusa esse, mihi persuasum est.* 1) *Haec quoque verba idem librarius h. l., cui unice conveniunt* (*cf. Gai.* 2, 254) *expulit et in fine §i, ubi edd. ea retinuerunt, inepte locavit; expellere autem sane debebat, si sibi constabat* (*vid. not. anteced.*)*; eiusque constantiae argumentum est, quod etiam 'hoc' postea omisit, arbitratus scilicet, hic exemplum 'summae uniuersarum rerum legatae' excidisse, et 'modo' novam speciem legati incipere, quae esset partitio. In v. 'appellatur' vero infelix homo haesit ideoque lacunam reliquit* (*in qua recentior manus id ex ingenio supplevit*)*, quia eo loco, quem iam his verbis assignaverat, hanc constructionem:* quae species par Titio *in animum sibi inculcavit.* 2) *Ex Schult. cj. addidi, cum in Vat. h. l. spatiolum* (*non intellecto sc.* tio = Titio; ei *Bg. cj.*) *relictum sit. Post pro altero* uelut *malim* uel. 3) *Cf. pr.* §. 1. *I. de usufr.* (2, 4). *L.* 43 *fin. D. de usufr. leg.* (33, 2). *Cic. Top.* 3. §§. 15. 17. 4) *Videamus ne hoc factum sit ex* qu (*pro* qƀ = quibus) earum. 5) potest ēē. facultas *Vat.* potest esse facultas *edd.; quod qnamvis molestum tulissem, nisi illae notae aeque facile ita ut ego feci, explicarentur et Ulpianus L.* 21. §. 3. *D. de noxal. act.* (9, 4) *pariter 'facultatem et potestatem' coniunxisset; cf. etiam supra* 24, 15. 6) *Hoc addidit, quod etiam universarum rerum summam legari posse antea dixerat. Ceterum cf. not.* 10 *ad* 24, 25. 7) *Cf.* §. 2. *I. de usufr. ibique Schrader.* 8) *Cf. L.* 117. 122 *pr. L.* 32. §. 2. *D. de leg.* 1. *Collatis* 22, 4. 5. *haec sententia fugitiva esse videri possit, ponenda post* §. 18. *Sed exemplo* §§. 12—14. (*vid. ibi not.* 11.) *Ulpianus universitati rerum, quae ipsae quarumve usufr. legaretur* (§§. 25. 26.)*, universitatem, cui legari posset, opposuisse videtur.*

29. [1]Legatum, quod datum est, adimi potest uel eodem testamento, uel codic*i*llis testamento confirmatis; dum tamen eodem modo adimatur, quo modo datum est.

30. [2]Ad heredem legatarii legata non aliter transeunt, nisi si iam die legatorum cedente legatarius decesserit. **31.** [3]Legat*o*rum, quae pure uel in diem certum relicta sunt, dies cedit antiquo quidem iure ex mortis testatoris tempore; per legem autem P*a*piam Pop*pa*eam ex apertis tabulis testamenti; eorum uero, quae sub condicione relicta sunt, cum conditio ext*i*terit.

32. [4]Lex Falcidia iubet, non plus quam dodrantem totius patrimonii legari, ut omnimodo quadrans integer apud heredem remaneat.

33. [5]Legatorum per '(*damnationem per*)[6]peram solutorum repetitio non est.

TIT. XXV. DE FIDEICOMMISSIS.

1. [7]Fideicommissum est, quod non ciuilibus uerbis, sed precatiue relinqu*i*tur, nec ex rigore iur*is* ciuilis proficiscitur, sed ex uoluntate datur relinquent*is*. **2.** [8]Verba fideicommis-
200 b β sorum in usu *f*ere haec sunt: FIDEICOMMITTO, PETO, | VOLO [51{
DARI et similia. **3.** [9]Etiam nutu 'relinqu*i* *posse*[10] fideicommissum 'usu[11] receptum est. **4.** [12]Fideicommiss*um* relinquere possunt, qui testamentum facere possunt, licet non fecerint: nam 'etiam[13] intestat*o* quis moriturus fideicommissum relinquere potest. **5.** [14]'(*Eae*)[15] res per fideicommissum relinqui possunt, quae[16] per damnationem legari possunt.

---

[1]) *Cf. pr. I. de adempt.* (2, 21); *supra* 2, 12. [2]) *Cf. L.* 5 *pr. D. quando dies leg.* (36, 2). [3]) *Cf. L.* 5. §§. 1. 2. *ib. L. un.* §§. 1. 5. *C. de caduc.* (6, 51). *Paul.* 4, 6. §. 3. [4]) *Cf. Gai.* 2, 227.
[5]) *Cf. Gai.* 2, 283. §. 7. *I. de obl. q. quasi ex contr.* (3, 27). [6]) *Supplevi FII. p.* 374. [7]) *Cf. supra* 24, 1. §. 3. *I. de legat.* (2, 20). §§. 1. 12. *I. de fideic. her.* (2, 23). [8]) *Cf. Gai.* 2, 249. *Paul.* 4, 1. §§. 5. 6. [9]) *Cf. Gai.* 2, 269. *L.* 21 *pr. D. de leg.* 3. *L.* 22. *C. de fideic.* (6, 42). [10]) relinquere (*natum ex* relinqui p'e) *Vat. edd. Cf. FII. p.* 373. [11]) in usu *Vat* [in] usu *ed. Bg.*
[12]) *Cf. Gai.* 2, 270. *L.* 2. *D. de leg.* 1. [13]) *Huc in suum locum restitui ex sequenti §o, ubi abundabat* (*cf. not.* 16). [14]) *Cf.* 24, 8. 25. *Gai.* 2, 260—262. *Paul.* 4, 1. §§. 7 *seq.* [15]) *Exigente stilo Ulpiani supplevi; fraudi fuit scriptura* potēe. [16]) quae etiam *Vat. edd. Vid. not.* 13.

6. [1]Fideicommissa dari possunt his, qui*bus* legari potest. **7.** [2]Latini Iuniani[3] fideicommissum capere possunt, licet legatum capere non possint. **8.** [4]Fideicommissum et ante heredis institutionem, et post mortem heredis, et codic*i*llis etiam non confirmatis testamento dari potest, licet '(*ita*)[5] legari non possit. **9.** [6]Item Gr*a*ece fideicommissum scriptum ualet, licet legatum Gr*a*ece scriptum non ualeat. **10.** '(*Legatarii*) uel[7] filio, qui in potestate est, seruoue heredibus institutis, seu his legatum sit, patris uel domini fidei committi potest, qnamuis ab eo *le*gari non possit. **11.** [8]Qui testamento heres institutus est, codic*i*llis etiam non confirmatis rogari potest, 'ut[9] hereditatem totam uel ex parte alii restituat, quamuis directo heres institui ne quidem confirmatis codic*i*llis possit. **12.** [10]Fideicommissa non per formulam petuntur, ut legata,
[514] sed 'cognitione[11] Romae 'quidem consulum aut praetoris, qui 'fideicommiss*arius*[12] uocatur; in prouinciis uero 'praesidis prouinci*ae*.[13] **13.** [14]Poen*ae* causa, '*uel peregrino*,[15] uel incertae personae ne quidem fideicommissa dari possunt.

---

1) *Cf. Gai.* 2, 285 *seq.* 2) *Cf. Gai.* 2, 275. 3) *Post* -iani *exciderit* tam. = tamen. 4) *Cf. Gai.* 2, 270[a]. §. 35. *I. de leg.* (2, 20). 5) *Supplevi* (*ex* lic.ita). 6) *Cf. Gai.* 2, 281. *L.* 11 *pr. D. de leg.* 3. 7) *Omissa haec a librario, qui, quorsum ea spectarent, non intellegebat, restitui, quia Ulpianus certo praeterire non potuit, legatarii quoque fidei committi posse. Cf. supra* 24, 20. 21. *Gai.* 2, 271. *Vestigia autem huius iacturae in Vat. sunt duo: primum, quod postea habet* his, *non* iis, *alterum, quod vocula* uel *infra septimo versu alieno loco legitur, quo scilicet e margine migravit abiecto v.* legatarii, *quod nusquam convenire videbatur.* 8) *Cf. Gai.* 2, 273. 9) uel ut *Vat. edd.;* uel *transfert ante* totam *Roed. Sed cf. Gai.* 2, 273. *et not.* 6. 10) *Cf. Gai.* 2, 278. *Paul.* 4, 1. §. 18. §. 1. *I. de fid. hered.* (2, 23) *ibique Schrader.* 11) cognitio.ē *Vat.* (*evanuerat sc.* n). cognitio est *edd. Cf. L.* 1. §. 2. *D. de rei vind.* (6, 1). *L.* 13. §. 1. *D. de minor.* (4, 4). *L.* 39 *pr. D. de evict.* (21, 2). 12) fideicommisso *Vat., quod exemplis Cortii ad Sallust. Cat.* 32, 1. 37, 1. *male defenditur, maxime cum hic praetor alias ubique fideicommissarius dicatur* (*etiam Ulp. apud Lyd. de mag.* 1, 48). *Denique* -arius *non prorsus in Vat. deest, sed migravit casu in v.* prouinciae, *ut fieret* prouinciarum, *sicut* 25, 15. *Vat. habet* partiarū *pro* partiarium. 13) p̄sidib: (*factum puta ex* praesidis, *cum sequens vox in* proninciarum *mutata esset*). ꝑuinciarū *Vat.* praesidibus prouinciarum *ed. Bg.* 14) *Cf. Gai.* 2, 288. 287. 285. 15) *Supplevi. In Vat. litura est fere sex litterarum, quae fuerint* ū p̄egr. *Cf. Gai.* 2, 285.

201 a α 14. [1]Is, qui | rogatus est alii restituere hereditatem, lege quidem Falcidia (*locum*) non habente, quoniam non plus puta quam dodrantem restituere rogatus est, ex Tr*e*belliano senatus consulto restituit, ut ei et in eum dentur actiones, cui restituta est hereditas. lege autem Falcidia interueniente, quoniam plus dodrantem uel etiam totam hereditatem restituere rogatus '*est*,[2] ex Pega*s*iano senatus consult*o* restituit, ut deducta parte quarta ips*i*, qui scriptus est heres, 'et[3] in ipsum actiones conseruentur; is autem, qui recipit hereditatem, legatarii loc*o* habeatur. 15. [4]Ex Pe*g*a*s*iano senatus consulto restituta hereditate commoda et incommoda hereditatis communicantur inter heredem et eum, cui reliquae partes restitutae sunt, interpositis stipulationibus ad exemplum part*is* et pro parte stipulationum. part*is* autem et pro parte stipulation*e*s proprie dicuntur, quae de lucro et damno communicando solent interponi inter heredem et legatarium partiar*i*um, id est, cum quo 'partir*i* i*uss*us[5] est heres. 16. [6]Si heres damnosam hereditatem dicat, cog*i*tur a praetore adire et re- [515] stituere totam, ita ut ei et in e*um*, qui recipit hereditatem, action*e*s dentur, proinde atque si ex Tr*e*belliano senatus consult*o* restituta fuisset. idque ut ita fiat, Pega*s*iano senatus consulto cautum.

17. [7]Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodauerit,
201 a β ut non capienti fideicommissum restituat, | nec quadrantem eum deducere senatus censuit, nec caducum uindicare ex eo testamento, si liberos habeat.

18. [8]Libertas dari potest per fideicommissum.

---

1) *Cf. Gai.* 2, 255. *Paul.* 4, 2. §. 1. 2) sit *Vat. edd. Fuerat, ut puto* ē, *quod cum ob sequens* ex *periisset, infra post v.* heres *omissum* et *hic intrusum et ex* rogatus *adhaerente in fronte* s *factum est* sit. 3) *Huc revocavi, vid. not.* 2. (*et*) *ed. Bg.* 4) *Cf. Gai.* 2, 254. *Paul.* 4, 3. §. 1. *supra* 24, 25. 5) partitus (*pro* partirīsus) *Vat. edd. Nec vero demum ex facta partitione haec appellatio dicitur. Simile vitium vid. in* 16, 3. 6) *Cf. Gai.* 2, 258. *Paul.* 4, 4. §. 4. 7) *Cf. L.* 10. 11. *D. de his q. ut ind.* (34, 9). *L.* 59. §. 1. *D. ad l. Falc.* (35, 2). *L.* 48 *pr. L.* 49. *D. de i. fisci* (49, 14). 8) *Cf. supra* 2, 7 *seq. Ceterum duabus rationibus recte haec regula breviter etiam h. l. addita videri debet; primum ne non capienti hoc casu fideicommissum servo dari putes* (*cf. L.* 4. *C. de legat.* 6, 37), *deinde quia a singulis rebus per fideicommissum relictis*

TIT. XXVI. DE LEGITIMIS HEREDIBVS.

1. [1]Intestatorum ingenuorum hereditates pertine*n*t primum ad suos heredes, id est liberos, qui in potestate sunt, ceterosque, qui 'in[2] liberorum loco sunt; si sui heredes non s*i*nt,[3] ad consanguineos, id est fratres et sorores ex eodem patre; si nec hi s*i*nt,[3] ad reliquos agnatos proximos, id est cognatos uirilis sexus, per mares descendentes, eiusdem familiae: id enim cautum est lege duodecim tabularum hac: 'si intestato moritur, cui suus heres nec *escit*, agnatus proximus familia*m* habeto.' **1a.** [4]*(Si agnatus defuncti non sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem uocat his*
[516] *uerbis: 'si agnatus nec escit, gentiles familiam habento'. Nunc nec gentiles nec gentilicia iura in usu sunt).*

2. [5]Si 'defuncti sit[6] filius, '*(et)*[7] ex altero filio 'iam mortuo[8] nepos unus uel etiam plures, ad omnes hereditas pertinet, non ut in capita diuidatur, sed in stirpes, id est, ut filius solus mediam partem habeat et nepotes, quotquot sunt, alteram dimidiam: *a*equum est enim, nepotes in patris sui loc*um* succedere et eam partem habere, quam pater eorum, si uiueret, habiturus esset.

3. [9]Quamdiu suus heres speratur heres fieri posse, tamdiu locus agnatis non est; uelut si uxor defuncti pr*a*egnans sit, aut filius apu*d* hostes sit.

---

ad hereditatem progressus apte ad ipsam personam hoc modo liberandam transitum facit. 1) *Exstat etiam in Collat.* 16, 4. §. 1. *Cf. Collat.* 16, 3. §. 3. *Schoell XII tab. p.* 128. 2) *Uncis incl. ed. Bg. Sed nepos pronepos ceterique vere in liberorum loco vel numero sunt; non ut dediticii liberti, qui eo numero tantum habentur. Praeterea Heimbach. recte allegat Cic. de orat.* 2, 49. §. 200. 3) sunt *Vat. ed. Bg.* 4) *Haec ex Collat.* 16, 4. §. 2. *hic repetii, quia priora illa usque ad 'familiam habento' tantummodo ut similiter desinentia excidisse persuasum habeo, post quae librarius cetera ut inepta consulto omisit. Similiter enim Ulpianus etiam in iure bonorum possessionis exponendo* 28, 7—9. *praemissis demum omnibus bon. possessionis gradibus de singulorum graduum iure agit.* 5) *Cf. Gai.* 3, 8. *Collat.* 16, 3. §. 9. 6) defunctus sit *Vat.* defuncti *unus* sit *ed. Bg. cf.* §. 4. 7) *Addidi, coll.* §. 4. *et* 27, 2. 8) mortuo iam *Vat.* mortuó item *ed. Bg.* 9) *Cf. L.* 30. §. 1. *D. de acqu. v. om. her.* (29, 2). *L.* 3. *D. si pars her.* (5, 4).

4. [1]Agnatorum hereditates diuiduntur in capita; uelut si
201bα sit frat*ris* filius et alterius fratris duo pluresue | liberi, quotquot sunt ab utraque parte personae, tot fiunt portiones, ut singuli singulas capiant. **5.** [2]Si plures eodem gradu 'sint[3] agnati, et quidam eorum hereditatem ad se pertinere noluerint, uel antequam adierint, decesserint, eorum pars adcrescit his, qui adierint; quod si nemo eorum adierit, ad insequentem gradum ex lege hereditas non transmittitur, quoniam in legitimis hereditatibus successio non est. **6.** [4]Ad feminas ultra consanguineorum gradu*m* legitima hereditas non pertinet; itaque soror fratri sororiue legitima heres fit, '(*amita uero uel fratris filia et deinceps legitima heres non fit*).[5] **7.** [6]Ad liberos matr*is* intestat*ae* hereditas 'sine in manum conuentione[7] ex lege duodecim tabularum non pertinebat, quia feminae suos heredes non habent; sed postea *i*mperatorum Anto- [517]
nin*i* et Commodi oratione in senatu recitata[8] id actum est, 'ut[9] matrum legitimae hereditates ad filios pertineant, exclusis consanguineis et reliquis agnatis. **8.** [10]Intestati filii hereditas ad matrem ex lege duodecim tabularum non pertinet; sed si ius liberorum habeat, ingenua trium, libertina quattuor, legitima heres fit ex senatus consulto Tertulliano;[11] si tamen ei filio neque suus heres sit quiue inter suos heredes ad bonorum possessione*m* a praetore uocatur, neque pater, ad quem lege hereditas bonorumue possessio cum re pertinet, neque frater consanguineus: quod si soror consanguinea sit, ad utrasque pertinere iubetur hereditas.

---

1) *Cf. Gai.* 3, 16. *Collat.* 16, 3. §. 19. 2) *Cf. Paul.* 4, 8. §. 26. *Gai.* 3, 12. 22. 3) s̄ *Vat.* si sunt *ed. Bg.* 4) *Cf. Gai.* 3, 14. 23. *Collat.* 16, 3. §§. 17. 20. 5) *Haec fere ob ὁμοιοτέλευτον excidisse, ipsa sententia et Gai.* 3, 14. *argumento sunt. Bg. h. l. ea, quae nos* §. 1ª. *retulimus, periisse parum verisimiliter coniicit.* 6) *Cf. tit. I. de SC. Orphit.* (3, 4). 7) *Haec verba infra* (*cf. not.* 9.) *minus apte posita hic excidisse, palam est; nam et sic demum recta efficitur sententia et cur h. l. post* §. 6. *agatur de hereditate, quae a liberis ad matrem vel a matre ad liberos pervenit, intelligitur.* 8) *a.* 178. 9) ut sine in manum conuentione *Vat. edd. Sed hoc novum ius aeque valebat in matre, quae in manum convenerat, deinde remancipata atque in ea, quae non convenerat. Vid. not.* 7 *ad hanc* §. 10) *Cf. Gai.* 3, 24. *pr.* §§. 2. 3. *I. de SC. Tertull.* (3, 3). *Paul.* 4, 9. §§. 1 *seq.* 11) *Hadriani temporibus facto.*

TIT. XXVII. DE LIBERTORVM SVCCES|SIONIBVS ’VEL BONIS.[1] 201 b

1. [2]Libertorum intestatorum hereditas primum ad suos heredes pertinet; deinde ad eos, quorum liberti sunt, uelut patronum, patronam liberosue patroni. **2.** [3]Si sit patronus et alterius patroni filius, ad solum patr*on*um hereditas pertinet. **3.** [3]Item patroni filius patroni nepotibus obstat. **4.** [4]Ad liberos patronorum hereditas defuncti pertinet ’*ita* ut[5] in capita, non in stirpes, diuidatur.

5. [6]Legitimae hereditatis ius, quod ex lege duodecim tabularum descendit, capitis minutione amittitur. * * *[7]

[518] TIT. XXVIII. DE POSSESSIONIBVS DANDIS.

1. [8]Bonorum possessio datur aut contra tabulas testamenti, aut *secund*u*m* tabulas, (*aut*) intestati.

2. Contra tabulas bonorum possessio datur, liberis ’(*uel*)[9] emancipatis testamento praeteritis, licet legitimo (*iure*) non ad eos pertineat hereditas. **3.** [10]Bonorum possessio contra tabulas liberis tam naturalibus quam adoptiuis datur; sed naturalibus quidem ’(*etiam*)[9] emancipatis, non tamen et illis, qui in adoptiua familia sunt; adoptiuis autem his tantum, qui in potestate manserunt. **4.** [11]Emancipatis liberis ex edicto datur bonorum possessio, si parati ’*si*nt[12] cauere *fr*atribus suis, qui in potestate manserunt, bona, quae moriente patre habuerunt, se conlaturos.

5. [13]Secundum tabulas bonorum possessio datur scriptis heredibus, scilicet si eorum, quibus contra tabulas competit,

---

[1]) *Recte habent haec vocabula a Bg. uncis inclusa ostenduntque, hunc titulum factum esse, quo tempore in sequentibus non modo de civium Rom. sed etiam de Latinorum libertorum successionibus agebatur; horum enim magis bona sunt, quae iure peculii ad manumissorum pertinent, quam, ut illorum, hereditas et successio.* [2]) *Cf. L.* 3 *pr. D. de suis et legit.* (38, 16). [3]) *Cf. Gai.* 3, 60. *L.* 23. §. 1. *D. de bon. lib.* (38, 2). *Paul.* 3, 2. §. 1. §. 3 *fin. I. de succ. lib.* (3, 7). [4]) *Cf. Gai.* 3, 61. *Paul.* 3, 2. §. 3. [5]) *Geminando feci.* aut *Vat.* ut *edd.* [6]) *Cf. Gai.* 3, 61. 27. 51. [7]) *Cf. not.* 1. [8]) *Cf. L.* 6. §. 1. *D. de B. P.* (37, 1). *pr.* §. 1. *I. eod.* (3, 9). [9]) *Supplevi. Cf.* §. 3. *et L.* 1. §. 6. *D. de b. p. c. t.* (37, 4). [10]) *Cf.* §. 4. *I. de exher. lib.* (2, 13). [11]) *Cf. Collat.* 16, 7. §. 2. *Paul.* 5, 9. §. 4. [12]) sunt *Vat. edd.* [13]) *Cf. L.* 2 *pr. D. de b. p. s. t.* (37, 11).

202aα nemo sit, aut petere '*uoluerit*.[1] **6.** [2]Etiam|si iure ciuili non ualet testament*um*, forte quod familiae mancipatio uel nuncupatio defuit, si signatum testamentum sit non minus quam septem testium ciuium Romanorum signis, bonorum possessio datur.

7. [3]Intest*ati* datur bonorum possessio per septem gradus: primo gradu liberis; secund*o* legitimis heredibus; tertio proximis cognatis;[4] quarto familiae patroni; (*quinto*) patrono, patronae, item 'liber*is* uel (*parentibus*)[5] patroni patron*ae*ue; sexto u*i*ro, uxori; septimo cognatis manumissoris, quibus per legem Furiam plus mile asses capere licet: et si nemo [519] sit, ad quem bonorum possessio pertinere possit, aut sit quidem, sed ius suum omiserit, populo bona deferuntur ex lege Iulia caducaria. **8.** [6]Liberis bonorum possessio datur tam his, qui in potestate usque in mortis tempus fuerunt, quam emancipatis; item adoptiuis, non tamen etiam in adoptione*m* datis. **9.** [7]Proximi cognati bonorum possessionem accipiunt non solum per feminini sexus personam cognati, sed etiam agnati capite diminuti: nam licet legitimum ius agnatione capitis minutione amiserint, natura tamen cognati manent.

10. [8]Bonorum possessio datur parentibus et liberis intra annum, ex quo petere potuerunt; ceteris intra centum dies. **11.** [9]Qui omn*e*s intra id tempus si non petierint bonorum possessionem, sequens gradus admittitur, perinde atque si
202aβ superiores non | essent; idque per septem gradus fit.

12. [10]Hi, quibus ex successorio edict*o* bonorum possessio

---

[1]) nollent *Vat. ed. Bg.* [2]) *Cf. Gai.* 2, 119. *supra* 23, 6. [3]) *Cf.* §. 3. *I. de bon. poss.* (3, 9) *cum Theoph. Collat.* 16, 9. §. 1. *Gai.* 2, 150. [4]) *Excidisse videatur:* -quibus per legem Furiam plus mile asses capere licet. *Eam enim legem etiam in hoc edicto respexit Ulp. L.* 1. §. 3. *D. unde cogn.* (38, 8). *Sed ipsum Ulpianum hic hanc exceptionem, cui in bonis liberti locus non erat, brevitatis studio praetermisisse puto.* [5]) liberosue *Vat.* (*simile exordium sequentis vocis* patroni *librario fraudi fuit*). liberis (*parentibus*)ue *ed. Bg. Cf. Collat. l. c. et libr. meum* '*Studien des R. R.*' *p.* 77. [6]) *Cf. Gai.* 3, 26. *L.* 1. §. 2. *D. quis ordo* (38, 15). *L.* 1. §. 6. *L.* 4. 5. *D. si tab. test.* (38, 6). [7]) *Cf. Gai.* 3, 27. 30. [8]) *Cf.* §. 4. *I. de bon. poss.* (3, 9). [9]) *Cf.* §. 5. *I. ib.* [10]) *Cf. Gai.* 3, 32. 80. 4, 34.

datur, heredes quidem non sunt, sed heredis loco constituuntur beneficio praetoris. ideoque seu ipsi agant, seu cum his agatur, ficticiis actionibus opus est, in quibus heredes esse finguntur.

13. [1]Bonorum possessio aut *cum* re datur, aut sine re: cum re, '*cum* is, qui acc*i*pit, (*accipit*) cum effectu, (*ut*)[2] bona retineat; sine re, cum alius iure ciuili euincere hereditatem possit; ueluti si sit '*scriptus*[3] heres, intestati bonorum possessio sine re (*est*), quoniam '*scriptus*[3] heres euincere hereditatem iure legitimo po*test*.[4]

[520] TIT. XXIX. DE BONIS LIBERTORVM.

1. [5]Ciu*i*s Romani liberti hereditatem lex duodecim tabularum patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit: ideoque siue testamento facto decedat, licet suus heres ei non sit, seu intestato, et suus heres ei sit, 'quam(*quam*)[6] non naturalis, sed uxor puta, quae in manu fuit, uel adoptiuus filius, lex patrono nihil pr*a*estat. sed ex edict*o* praetoris, seu 'testato[7] libertus moriatur, 'ut tamen[8] aut nihil aut minus quam partem dimidiam bonorum patrono relinquat, contra tabulas testamenti partis dimidia*e* bonorum possessio illi datur, nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorem sibi relinquat; | siue intestato decedat, et uxorem 202 b a
forte in manu uel adoptiuum filium relinquat, aeque partis mediae bonorum possessio contra suos heredes patrono datur.

2. [9]In bonis libertae patrono nihil iuris ex edicto datur. itaque '(*seu testata decedat*, *id tantum iuris patronus habet*,

---

1) *Cf. Gai.* 2, 151a. 3, 35—37, *supra* 23, 6. 26, 2. 2) qui accepit, cum effectu *Vat.*, *quibus edd. praefigunt* '*si*'; *sed* c' (cum) *excidit ob praecedens* r-e. 3) *Cf. Gai.* 3, 36 suus (*natum puta ex* sc.tus) *Vat. edd.*, *ne recta quidem sententia; nam si suus vel emancipatus intestati bon. possessionem accepit, ea bon. possessio, etsi suus heres sit, sine re dici non potest.* 4) possit *Vat. edd. Puta fuisse* p̄ (= potest), *cui cum librarius addidisset* sit, *quod post* ueluti si, *ubi excidit*, *restituimus*, *perscribendum erat* possit. 5) *Cf. Gai.* 3, 40. 41. 6) *Vahl. ed.* quā *Vat.* quamuis *ed. Bg.* 7) testamento *Vat.* testa[men]to *ed. Bg. Vid. not. seq.* 8) ut *Vat. edd. Scilicet* tamen, *quod exciderat*, *per errorem voci* testato *superscriptum erat*, *unde* testamento *factum est.* 9) *Cf. Gai.* 3, 43. 2, 192.

quod ei testamento, ipso tutore auctore, datum est);[1] seu intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet, licet liberi sint libertae,[2] (*qui*)[3] quoniam non sunt sui heredes matri, '(*non*) obst*ant*[4] patrono. **3.** [5]Lex Papia Pop*pa*ea postea libertas quattuor liberorum iure tutela patronorum liberauit; et cum 'intulerit, iam[6] posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit, ut pro numero liberorum libertae sup*er*stitum uirilis pars patrono debeatur. **4.** [7]Liberi patroni uirilis sexus eadem iura in bonis libertorum parentum suorum habent, quae et ipse patronus. **5.** [8]Feminae uero ex lege quidem duodecim 'tabularum *idem*[9] ius habent, atque masculi patronorum liberi; contra tabulas autem testament*i*
liberti aut ab intestato contra suos heredes non natural*es* [521]
bonorum possessio eis non competit; sed si ius trium liberorum '*mer*uer*i*nt,[10] etiam ha*e*c iura ex lege Papia Pop*pa*ea nanciscuntur. **6.** [11]Pat*r*onae *in* bonis libertorum illud ius tantum habe*b*ant, quod lex duodecim tabularum introduxit;
202 b β sed postea lex Papia patronae '(*ingenuae*)[12] | duobus liberis honoratae, libertinae tribus, id iuris dedit, quod patronus habet ex edict*o*. **7.** [13]Item ingenu*ae* trium liberorum iure honorat*a*e eadem lex id ius dedit, quod ipsi patrono tribuit. * * * *

EXPLICIT.

[Ex eodem Ulpiani libro praeterea duo loca supersunt
Collat. 2, 2.
L. 25. D. de obl. et act. (44, 7),
quae multis interiectis hoc ordine se excipiebant.]

---

1) *Quia similiter inciperent, omissa ad sensum restitui. Aliter Lachm.* 2) libertae; *ed. Bg.* 3) *Addidi; excidit ob sequens* quoniam. 4) obstit *Vat.* (*ut*) obstent *ed. Bg.* 5) *Cf. Gai.* 3, 44. 6) *Malim* intulerit etiam. 7) *Cf. Gai.* 3, 45. 8) *Cf. Gai.* 3, 46. 47. 9) tabularū pinde *Vat.* (*fuerit antea* tabular. ide *ut geminata* r *facta* p *errorem genuerit*). tabularum perinde *edd.* 10) habuerunt *Vat. ed. Bg. Cf. Ulp. L.* 1. §. 14. *D. de succ. ed.* (38, 9). *L.* 10. §. 10. *D. quae in fraud. cr.* (42, 8). 11) *Cf. Gai.* 3, 49. 50. 12) (*ingenuae*) patronae *ed. Bg.* 13) *Cf. Gai.* 3, 150.

DOMITII VLPIANI

LIBRI PRIMI INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS

RELIQVIAE EX COD. VINDOBONENSI.

[522] Ex Ulpiani Institutionum libris, quorum supra p. 563. mentionem fecimus, praeter tredecim loca, quae inscripto libri titulo in Iustiniani Digesta, alia, quae tacite in eiusdem Institutiones migrarunt, et ea, quae in Collatione extant, nonnulla etiam servata sunt in segmentis et quidem scamellis (Querstreifen) duorum foliorum codicis perantiqui (seculi quinti esse censetur), qui integrum hoc opus continuisse videtur, a. 1835. ab Endlichero in theca alius libri manuscripti repertis. Scriptus erat is codex forma non quadrata nec binis columnis, ut ex Mommseni sententia in edd. 1. et 2. posueram, sed ut P. Krüger excussis diligentius his laciniis nuper docuit (Krit. Versuche p. 140), forma octonaria et scriptura in quavis pagina indivisa, versibus circiter vicenas vel pauco plures litteras continentibus. Quot versus paginam compleverint, certo definiri non potest, quia foliorum tantum infima vel summa particula servata est.

De ordine, quo duo illa folia in codice, ad quem pertinebant, secuta sint, multum est disputatum. Antea (edd. 1. et 2.) Mommseni (Zeitschr. f. gesch. R. W. XV. p. 375), qui primus post Endlicherum has membranas etiam oculis curiosius tractaverat, sententiam amplexus neque a F. P. Bremero, qui eam impugnavit (de Dom. Ulpiani Institutionibus Bonn. 1863), ut alia probarem, permotus eram. Iam ex his, quae Krueger rursus plus Mommseno vidit et argumentis exsecutus est, de eo ordine non dubito, quo nunc haec fragmenta edo, vetere priorum editionum inter uncinas indicato. Isque ordo eo magis mihi probatur, quod sic Ulpianus de interdictis possessoriis semel unoque tenore, quod post contractus, qui iure gentium introducti sunt, expositos, quod denique de illis ipsis interdictis perinde atque Gaius ita egisse deprehenditur, ut primum genera eorum et appellationes, deinde ordinem et exitum explicaret.

Quod vero omnino haec fragmenta Ulpiani Institutionum esse reliquiae putanda sint, id iam in publicum notum est

niti partim eo, quod primum fragmentum convenit legi 1. D. de precario (43, 26) inscriptae 'Ulp. lib. I. Institutionum' partim aliis duobus scamellis simul ibidemque repertis et ex superiore unius (puta prioris) eorundem ut videtur foliorum margine satis amplo abscissis, quorum inferius in recta pagina ad laevam, in versa ad dexteram primi versus reliquias quasdam tantum literarum (illic SUA ... hic ... DEM) continet, superius medio margine superiore paginae alterius ULP. INST. alterius LIB. I' (non II' Kruegero teste) inscriptum habet. Cum vero duo illa folia a tergo primum cohaeserint, ut ipse Krueger attestatur, admodum est id, quod idem statuit, veri dissimile, partem eorum, quae servata sunt, libri secundi fuisse et speciatim Ulpianum de interdictis non item primo, sed altero libro fere circa initium egisse.

Mira tamen etiam in eo fragmentorum ordine, quem nunc obtinuimus, visa nec adhuc satis explicata est materiarum, quas tractant, series, eo maxime quod, cum Ulpiani Institutiones, Florentino indice teste, duobus libris absolutae essent, primo libro de precario, de contractibus iuris gentium, et de [52
interdictis possessoriis egisse perhibetur. Qua de re licet etiam meam opinionem in edd. 1. 2. expositam post sublatam illam maximam offensam interdictorum bis diversis locis tractatorum aliqua tenus mutandam et accuratius explicandam esse video, tamen in universum eam retineo. Ulpianus igitur quanquam etiam hoc libro in universum Gaianae similem partitionem, maxime illam in ius, quod ad personas, quod ad res, et puto iam etiam quod ad actiones pertinet, secutus esse recte creditur, tamen trifariam a Gaio recessisse existimandus est. Primum enim cum Gaius in exordio et quasi praefationis loco distributionem cuiusque cultioris populi iuris in ius civile et gentium iurisque civilis Romani in suas partes posuisset, hoc loco Ulpianus (L. 1 pr. §§. 1. 2. D. de iust. et iure 1, 1) de iure et iustitia, de iure publico et privato et de privati iuris variis praeceptis agit. Deinde huius iuris praecepta non, ut Gaius, cuius tempore populi iure proprio distincti imperium Rom. efficiebant, ad duplex genus, ius civile et gentium revocat; post civitatem enim universo orbi datam hoc discrimen totius iuris in imperio administrationem regere desierat; sed a natura potius initium sumens tripertita esse vult: 'collectum enim est (inquit) ex naturalibus praeceptis, aut gentium aut civilibus': quae divisio, ab animalibus incipiens, rem magis ab usu ad doctrinam transferebat. Postremo, quod caput est maioremque vim, quam haec distributio postea in solius iuris Romani doctrina obtinuerat, maxime prodit (nam et Paullum hoc novum institutum in suis Institutionibus secutum esse non dubito), Gaius quidem post exposita duplicia illa iura (1, 2) addit: 'quae singula qualia sint, suis locis proponemus', itaque postea in ipsa tractatione singulorum iurium, quam

ex alia summa divisione ordinavit, utrum iuris gentium unumquodque sit, an iuris civilis, ubique tradit. Ulpianus contra ipsam illam distributionem in ius naturale, gentium et civile in rerum expositione summam, alteramque in ius quod ad personas vel ad res vel ad actiones pertinet, secundariam fecisse existimandus est ita ut, postquam initio eam in universum exposuisset ibique etiam in iure civili, quibus id ex partibus constaret, tradidisset (L. 6. D. de iust. (1, 1) §§. 2—6. I. de iur. nat. (1, 2) L. 1. D. de const. princ. 1, 4), eadem divisione, contracta tamen (ut res postulabat) in iuris naturalis *sive* gentium et iuris civilis praecepta, primum ea omnia, quae iuris gentium essent, persequeretur. In his igitur a personarum iure initio facto post alia, in quibus L. 24. D. de captiv. (49, 15), et sequentibus aliis tradebantur illa, quae legimus L. 4. D. de iustit. (1, 1). Deinde ex iure, quod ad res pertinet, ubi in primis naturales acquisitiones commemorandae erant,[1] deinceps primum servata sunt quae L. 1. D. de precar. (43, 26) et scamella Vindobonensia continent, itaque etiam pars loci de possessione (coll. L. 1. pr. §. 1. D. de acquir. v. om poss. 41, 2) et de interdictis possessoriis, quae non minus spectant naturalem possessionem, quam praetoriae obligationes civilibus non accensentur. Et in his interdictis apte poterat finem facere eorum, quae iuris gentium sunt, si etiam in iure civili postremum locum dabat actionibus quae proprie sic vocantur. Iam vero ad ius civile progressus, eidem libro primo, ut fere aequaret utriusque libri modum, ius personarum, quod ex iure civili venit, adiecisse videtur, quo spectant, post exposita puta diversa libertino-
[524] rum genera, L. 4. D. his qui sui 1, 6. Boeth. Comm. in Cic. Top. lib. II. p. 299 Bait. L. 28. D. sol. matr. (24, 3). Secundo enim libro de rerum acquisitionibus (L. 41. D. de legib. 1, 3), de servitutibus (L. 1. D. de serv. pr. rust. 8, 3. L. 1. D. comm. pr. 8, 4), de fideicommissis et de mortis causa donationibus (L. 115. D. de leg. 1. L. 5. D. de m. c. donat. 39, 6) et sine dubio etiam de successionibus ab intestato (Collat. 16, 5—9) disputavit, quae omnia sane sunt iuris civilis. Ut vero credam, etiam ius quod ad actiones pertinet, eum in fine tractasse, nunc mihi ipsa L. 41 cit. persuadet, divisionem quandam rei tractandae initio libri praemissam continens, post quam verisimile est, eum dixisse, primum de acquisitionibus et alienationibus se disputaturum, ut ius actionum, quibus sane 'quis rem suam vel ius suum conservet', perinde ac Gaius ad calcem reiceret.

Qui ediderint has lacinias, comperies ex Boeckingii editione (ad calcem ed. Ulpiani fragm. 1855. p. 127.); accessit

---

[1]) Num quid ex his in Iustiniani Institutionum lib. II. tit. 1. transumptum sit, hic non quaerimus.

nunc ed. Kruegeri l. c. p. 160 seq., ad quam hanc nostram tertiam, codicem ab eo inspectum *Vind.* insignientes, instituimus, sic tamen ut loca harum Institutionum, quae praeterea supersunt, quaeque quemadmodum se exceperint, modo diximus, uno excepto, non repeteremus.

VLPIANI INSTITVTIONVM [5?
LIBER PRIMVS.

FR. I. (antea II).

1. [1]*Precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur tamdiu, quamdiu is, qui concessit, patitur. quod genus liberalitatis*[2] *ex iure gentium descendit. et distat a donatione eo, quod qui donat, sic dat, ne recipiat; at qui precario concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precarium soluere. et est simile commodato: nam et qui commodat rem, sic commodat, ut non faciat rem ac-*
fol. I. a. *cipientis, sed ut ei ut*|i re commodata permittat.
fin. **2.** Locatum quoque et conductum ius gentium induxit. nam ex quo coepimus possessiones proprias et res habere, et locandi '(*nostras*)[3] ius nancti sumus, et conducendi res alienas; et is, qui conduxit, iure gentium tenetur ad mercedem ex|*soluendam locatori; is uero, qui locauit, ad rem praestandam, ut alteri uti uel frui ea liceat.*[4]

FR. II (antea III).

1. [5]. . . . *uelut si mutua pecunia tibi data sit, non eadem*
fol. I. b. *utique numismata* | reddis, quae accepisti, sed aliam pecu-
fin. niam eiusdem quantitatis. Mutuae autem dari possunt res non aliae quam quae pondere, numero, mensura continentur.

---

1) *Est L.* 1. *D. de precar.* (43, 26). 2) *Ulpianus addiderat, ut opinor, 'et ipsum'. Antea vero de donatione disseruisse omniaque negotia iuris gentium ita ordinasse videtur, ut ab his, quae ex liberalitate veniunt, exorsus ad ea, quae utilitatis causa contrahuntur, pergeret.* 3) *Supplevi.* 4) *Sententiam supplevi.* 5) *Sententiam aliquatenus supplevi. Cf. pr. I. quib. mod. re contr.* (3, 14).

2. Depositi quoque utilitatem ius gentium prodidit, ut quis[1] custodiendam rem suam animalem uel | *inanimalem amico dare possit, isque ei ad rem bona fide reddendam teneatur.*

FR. III (antea V).

1. . . . *com*|paratum est interdictum, uelut cui[2] ini-*tium est*. . . fol. II. a. init.

FR. IV.

1. . . . | quae*dam etiam interdicta sunt tam*[3] adipiscendae quam reciperandae possessionis, qualia sunt interdicta QVEM FVNDVM et QVAM HEREDITATEM.[4] nam si fundum uel hereditatem ab aliquo petam, nec 'lis defendatur,[5] cogitur ad me transferre possessionem, siue numquam possedi, siue an*te posse*|di, deinde amisi possessionem. fol. II. a. fin.

FR. V (antea I).

1. '. . *restitutoria et exhibitoria interdicta*[6] *aut per formulam*|arbitrariam explicantur, aut per sponsionem; prohibitoria uero semper[7] per sponsionem explicantur. **2.** Re- fol. II. b fin.

---

1) *Vind.* quiuis *edd.* 1. 2. 2) *Vind.* cuius *edd.* 1. 2. *Spectasse haec videntur ad interdicta adipiscendae possessionis, a quibus etiam Ulpianum in hac interdictorum divisione initium fecisse, dubitari non potest. Itaque iis absolutis progressus est circa finem eiusdem paginae ad interdicta non tantum adipiscendae possessionis, quo pertinet sequens fragmentum.* 3) *Sic nunc sententiam restitui, Kruegeri lectione fretus.* '*aut reciperandae possessionis, quo* | in nu*mero est interdictum VNDE VI, aut tam' edd.* 1. 2. *Duplicia vero haec interdicta hac ratione dicta esse, nec ex L.* 2. §. *ult. D. de interd.* (43, 1) *efficitur.* 4) *Cf. Fr. Vat.* 92. 5) lis defendat *Vind.* is defendat *edd.* 1. 2. *quia dubium dicebatur, in Cod. essetne* LIS *an* HIS, *et signum quod habet post* cogitur, *significaretne fortasse* aduersarius. *Sed rectius hoc Krueger refert ad glossam marginalem nunc abscissam. Et lis defendi ante litem contestatam, quanquam minus proprie, dicitur tamen etiam L.* 78 *pr. D. de procur.* (3, 3). 6) *Ad sensum supplevi. Cf. Gai.* 4, 141. *Fortasse praecedebat:* '*Quod autem ad illam differentiam attinet, quod . . .' ut totum hoc fragmentum una periodo comprehensum fuerit, cuius apodosin* §. 2. *contineat.* 7) *Ex Rudorfii cj.* semper prohibitoria uero *Cd. edd. Sequens* per *in causa fuit, ut* semper *omitteretur, deinde ad marginem suppletum transponeretur.*

stitutorio uel exhibitorio interdicto reddito, siquidem arbitrum[1] postulauerit is, cum quo agitur, formulam accipit arbitrariam, per quam arbiter, | '*nisi arbitrio eius restituatur uel exhibeatur, quanti ea res sit*, *condemnare eum iubetur.*[2]

[Ad Ulpiani Institutionum librum primum etiam pertinuisse videntur, quae Boethius habet comm. in Cic. Top. lib. II. ed. Baiter. p. 299., magis tamen sententiam quam ipsa verba referens.].

Tribus modis uxor habebatur, usu, (*con*)farreatione,[3] coemptione; sed confarreatio solis pontificibus conueniebat. Quae autem in manum per coemptionem conuenerant, hae matresfamilias uocabantur, quae uero usu uel (*con*)farreatione,[3] minime. Coemptio uero certis solemnitatibus peragebatur, et sese in coemendo inuicem interrogabant, uir ita, an mulier sibi materfamilias esse uellet; illa respondebat, uelle. item mulier interrogabat, an uir sibi paterfamilias esse uellet, ille respondebat, uelle. Itaque mulier uiri conueniebat in manum, et uocabantur hae nuptiae per coemptionem, et erat mulier materfamilias, uiro loco filiae. Quam solemnitatem in suis Institutis Ulpianus exposuit.

---

1) arbitrium *edd.* 1. 2. *vitio typorum.* 2) *Ad sententiam supplevi. Cf. Gai.* 4, 162. 163. 3) con *initio addidi.* farreatione *Cdd. edd. etiam meae* 1. 2.

DOMITII VLPIANI,

VT VIDETVR, EX LIBRO AD EDICTVM . . .[1] DE IVDICIIS II QVAE FOLIO SINGVLARI BEROLINENSI MVTILO SERVATA SVNT.

De quo adi (Th. Mommseni) *Monatsberichte d. Kön. Akad. d. Wissensch. zu Berlin* 1879 p. 501 seq. et de nostra harum laciniarum restitutione librum meum *die jüngst aufgefund. Bruchstücke aus Schr. Röm. Juristen* 1880 p. 1—26. 54.

Pag. prioris col. I.

1. . . . . com|petiit[2] an*te eam legem latam* restituendo, deinde ex abundanti praecepit praetoribus, ut *de bonis eorum iudicia* redderent . . . .

Pag. posterioris col. I.

2. . . . riti . . . *se*qui,[3] *ut fictos ciues Roman*os *quodcumque* ex iur*e Quiritium n*ostrum *esse intell*egeretur, *etiam fict*os Latinos *ut peculi*are recte *ex iure Q*uiritium pe|*tere* . . . .

---

[1]) *Quotus hic ad edictum liber fuerit, qui erat de iudiciis II, ne nunc quidem definire audeo.* [2]) *Praecessisse fere haec videntur: 'quod vero ad fictos Latinos attinet, cum faceret (sc. lex Aelia Sentia) ut ii tanquam servi decederent, patronis idem ius quod' etc. cf. Gai.* 3, 56. [3]) *Haec videtur sententia fuisse: 'hoc ex legis praecepto, quod actiones attinet, quibus actor quid suum esse ex iure Qui*rit*ium intendit,* sequi *etc.'*

col. II.

3. . . . . . Ro*ma*norum esset. sed cum lege de bonis rebusque eorum hominum ita ius dicere iudicia reddere praetor iubeatur, ut ea fiant, quae futura forent, si dediticiorum numero facti non essent, uideamus, ne uerius sit, quod quidam senserunt, et de uniuersis bonis et de singulis | *rebus* . . . . . .

VLPIANI RELIQVA FRAGMENTA MINORA.

[528] **1.** [1]Ulpianus libro ad edictum sexto sub titulo Qui pro aliis ne postulent sic refert: 'Inuenimus apud ueteres, mulieris appellatione etiam uirginem contineri.'

2. [2]Ulpianus in libro XLVI. ad edictum: 'Si quis proximior cognatus nasci speretur.'

3. [3]Ulpianus tamen ad Sabinum futurum 'fruiturum' dixit.

'Liber de officio proconsulis', qui in veteribus glossariis, post alios a C. Labbaeo sub titulo 'Cyrilli, Philoxeni Aliorumque Veterum Glossaria Latino-Graeca et Graeco-Latina' compositis et Paris. 1679 editis statim ab initio vocibus Latinis sequentibusque Graecis interpretationibus aliquoties interiectus legitur, est sine dubio Ulpiani ex Digestis et aliunde notissimus liber. Nec tamen certo apparet, ad quas voces, antecedentes an sequentes et quot ex iis liber ille pertineat, ut inde petitae dici possint. Quo cum accedat, ut ipsae voces interpretationesque earum pleraeque parum utilitatis praestent, omittendas eas duxi. De ipsis illis glossariis nuper docte disputavit A. F. Rudorfius. Berol. 1866. 4.

---

1) *Haec, quae sequuntur, extant, corrupta tamen, in libro, cui inscriptum est 'Spicilegium Solesmense . . . . curante Domno I. B. Pitra. T. I. Paris.* 1852.' *p.* 282., *ibique tribuuntur Pacati libro I. adversus Porphyrium. Correxit, diversumque hunc locum a consimili, qui ex lib. VII. ad edictum refertur in L.* 13 *pr. D. de verb. sign.* (50, 16), *ad ea, quae Ulpianus L.* 1. §. 5. *D. de postul.* (3, 1) *tractat, pertinere docuit is, qui primus eum in Germania publici iuris fecit, Boecking. ed. Ulp. fragm.* 1855. *p.* 177. 2) *Extat apud Priscian.* 3, 21. *p.* 607 *Putsch. p.* 97. *ed. Hertz. ubi est* nasceretur. *Correxi ex L.* 1. §. 8. *D. unde cogn.* (38, 8), *ubi integer locus legitur.* 3) *Extat apud Priscian.* 10, 13. *p.* 883 *Putsch. p.* 506. *ed. Hertz. Vereor tamen, ne is hanc quoque vocem tantum ex Digestis* (*L.* 12. *D. usufr. quemadm. cav.* 7, 9. '*Ulp. lib. XVIII. ad Sabinum*') *sumserit, perinde ac Lydus similia, quae ex antiquis iureconsultis allegat.*

INCERTI AVCTORIS, FORTASSE VLPIANI

DE GRADIBVS COGNATIONVM

expositio.

Ex codicibus mss., qui Notitiam dignitatum utriusque [529] imperii continent, maxime Victoriano Monacensi hoc caput primus edidit Boeckingius in corpore iuris anteiustinianei Bonnensi p. 173. idemque lectione codicis Parisini addita et praeterea paucis mutatis repetivit in quarta Ulp. fragm. edit. Lips. 1855. p. 183. Ex iurisconsulti cuiusdam optimae notae fortasse Institutionum vel Regularum libris id desumptum esse, dubitare non licet. Est enim haec graduum enarratio meo quidem iudicio omnium, quae exstant, in hac brevitate elegantissima; et cum simul Gaianae illi,[1] quam ex lib. 8. ad edictum provinciale novimus in L. 1. 3. D. de grad. et adfin. (38, 10), simillima tantumque sit concisior, de Ulpiani, qui ita Gaium sequi soleat, Regularum libro singulari cogitare licet. Quare operae pretium fuit, eam a mendis, quibus adhuc laborabat, purgatam hic referre. Animadverti quidem, stemma cognationum, quod Lud. Charondas ex codice Institutionum Dionysiano publicavit (de quo vid. notam nostram * ad Paul. 4, 11), ita plane ad huius cognationum descriptionis sententiam effictum esse, ut id quoque ab eodem auctore profectum esse videatur. Cum vero hanc ipsam ob causam nihil novi praestet et mendose typis exscriptum esse videatur, omittendum id duxi.

---

1) *Miror Boeckingio similem visam esse Paullianae expositioni in Sententiis et L.* 10. *D. de grad.* (38, 10). *Ut hoc uno defungar, Gaius et hic incertus scriptor generalem consobrinorum appellationem ut vulgarem et minus propriam tantum non reiiciunt; Paullus eam sequitur et tantum quosdam propriis appellationibus patrueles, amitinos, consobrinos distinxisse refert.*

[530] **1.** Gradus cognationum appellantur ab eo, quod personae cognatorum aliae proximiore, aliae longiore gradu sunt et ob id quasi gradatim altera alteram antecedit. **2.** Omnes personae cognatorum aut supra numerantur, aut infra, aut ex transuerso siue a latere. supra numerantur parentes: infra liberi: ex transuerso siue a latere fratres et sorores liberique eorum; item parentium fratres et sorores liberique eorum. **3.** Primo gradu supra pater et mater: infra filius et filia. **4.** Secundo supra auus, auia: infra nepos, neptis: ex transuerso frater et soror; hinc enim transuersus incipit gradus. **5.** Tertio supra proauus, proauia: infra pronepos, proneptis: ex transuerso fratris et sororis filius et filia; patruus, amita, id est patris frater et soror; auunculus, matertera, id est matris frater et soror. **6.** Quarto supra abauus, abauia: infra abnepos, abneptis: ex transuerso fratris et sororis nepos et neptis; patruus magnus et amita magna, id est aui frater et soror; auunculus magnus, matertera magna, id est auiae frater et soror; 'hoc gradu sunt etiam patrui amitae, auunculi materterae filii,[1] consobrinus, consobrina, id est qui quaeue ex fratribus aut sororibus, aut fratre et sorore generantur; sciendum tamen, proprie consobrinos appellari eos, qui ex duabus sororibus nati sunt, quasi consororinos; eos autem, qui ex duobus fratribus procreati sunt, fratres patrueles uocari; eos uero, qui ex fratre et sorore nascuntur, amitinos dici. **7.** Quinto gradu sunt supra atauus, atauia: infra adnepos, adneptis: ex transuerso fratris et sororis pronepos, proneptis; propatruus, proamita, id est proaui frater et soror; proauunculus, promatertera, id est proauiae frater et soror; consobrini filius, 'filia;[2] item propius sobrinus, sobrina, id est patrui magni, amitae magnae, auunculi magni, materterae magnae filii, filiae. **8.** Sexto gradu sunt supra tritauus, tritauia: infra trinepos, trineptis: ex transuerso fratris et
[531] sororis abnepos, abneptis; abpatruus, abamita, id est abaui frater et soror, '(*abauunculus, amatertera, id est abauiae*

---

[1]) *Cdd. et Boeck. haec verba habent in fine §i, unde huc in suum locum erant revocanda. Perinde enim etiam in Charondae stemmate dicitur* huius (*sc.* patrui, auunculi) filius filia consobrinus. *Praeterea* etiam *scripsi pro* enim. *Fortasse etiam pro* filii *scribendum erat* filius filiaue. [2]) *C. Par.* et filia *ex C. Vict.* Boeck.

frater et soror);[1] item consobrini nepos neptisque; item propatrui, proamitae, proauunculi, promaterterae filii, filiae; item sobrini, sobrinae, id est qui quaeue ex duobus consobrinis generantur.

Argumento vicina sunt stemmata agnationum vel cognationum in multis variique argumenti codicibus mss. occurrentia, de quibus videndus est Schrader ad Instit. 3, 6. §. 9. p. 452. et qui sex formas partim novas[2] in codd. legis Rom. Visigothorum repertas edidit, Gust. Haenel. in ed. leg. Rom. Visigoth. praef. p. XXIV. LXXXVIII. Ex his stemmatibus non pauca ex libris Romani iuris protracta esse iam Haenelius recte iudicavit. Sed eorum quoque pars ita comparata est, ut ab ipsis ICtis, qui de gradibus scripserunt, ea profecta esse dubitare liceat, pars tam manca vel deformata ad nos pervenit, ut difficile sit de iis iudicare. Duo tamen excipio, cumque cetera quoque, si cuius intersit, iam aditu non difficilia sint, haec tantum recepi. Prius, quod J. Cuiacius in fronte exemplaris Theodosiani Codicis ms. repertum Obs. 6, 40. primus publici iuris fecit et in quibusdam, parum tamen illustravit, deinde Boeckingius p. 171. corp. iur. anteiust. et Haenelius l. c. repetiverunt, ipsa inscriptione testante, ius legitimarum hereditatium antiquum illustrat, quo non exstantibus suis heredibus sive masculis sive feminis, in quibus nulla gradus ratio habetur, quique plures eodem gradu inter se etiam consanguinei sunt, agnatis gradu proximis, sed masculis duntaxat, hereditas defertur. Qua ratione in hac forma domum (i. e. familiam) effingente sui heredes sive descendentium stirpes et agnati tanquam duae domus contignationes, inferior et superior, separantur, ita tamen ut in inferiori pilae tantum, in superiori scala, cuius gradus [532]
proprii sunt, ostendantur, et in superiori, media suorum pila

---

[1]) *Haec excidisse non minus in aprico est, quam cur exciderint. Cdd. quod hic adiiciunt,* neptisque *expungendum erat; aberraverat librarius ad sequentis comprehensionis verbum finale et comperto errore perperam scriptum inducere supersedit; haud vero ex Boeck. cj. ante hoc verbum supplendum* fratris et sororis patruelis, id est amitini amitinaeue nepos. *Cf.* §. 7., *ubi ICtus item generali illo sensu* (§. 6.) *consobrini voce usus est.*

[2]) *Invenies eas ad calcem ed. legis Rom. Visigoth. Quam tamen quarto loco positam primus edidisse sibi visus est vir meritissimus, eandem licet alio ex fonte iam vulgaverat Spangenbergius in fronte ed. corp. iur. civ. Gotting. Tom. I.*

sursum ducta, etiam masculorum ascendentium personae addantur, partim quia etiam ad parentes manumissores lege hereditas redit, partim quia omnes agnatorum a latere iunctorum gradus velut adiuncta scala a directa ascendentium linea pendent: quae ratio etiam effecit, ut cum in linea directa prisco instituto tantum usque ad tritavum trinepotemve personae certis nominibus comprehenderentur, etiam agnati tantum ad sextum usque gradum demonstrarentur. Itaque in superiore parte primum iuxta parentes ex latere venientium capita, fratrem, patruum et deinceps usque ad patruum maximum, qui est sexto gradu, vides positos, a quibus orti deinde rursus directa linea sed in latere per gradus a felici sinistra ad dextram procedentes et usque ad sextum tantum gradum sequuntur. Ne vero crederetur, perinde ut hi ab illis capitibus generatione oriuntur, etiam capita iuxta parentes quasi ab his progenita posita esse, tota scala sive a latere venientium ordo a linea directa simulacro quodam distinctus est imaginibus consanguineorum (qui quasi fons est a latere iunctorum) et quidem puelli et puellae generationis nesciorum, eandem suam originem digito significantium[1]) supra tritavum et patruum maximum pictis, quas Boeckingius et Haenelius omittere non debebant. Quod vero frater non iuxta patrem, sed iuxta avum et similiter deinceps rursum locatus est, non tam idcirco factum puto, ut appareret, si cui patrifamilias pater avusve emancipator superstes sit, ad hunc ex fortiori directae coniunctionis iure, non ad fratrem hereditatem pertinere, quam ut ex directa linea transversae gradus demonstraretur, ex quo solo agnati aestimantur; nam idem gradus est avo et fratri, proavo et patruo etc. Sed et illud ex iuris civilis subtilitate sumptum est, quod frater bifariam, tanquam frater defuncti inter agnatos, si vero complures ex eodem patre filii filiaeve vel filiarum loco exstent, tanquam consanguineus inter suos, quorum iure paene consanguinei censebantur, refertur. Quod autem in suorum personis masculis additur 'qui ex potestate non exiit', feminis vero 'quae in manu est', 'quae in potestate est', eandem habet rationem, propter quam illi quasi stipes familiae in media pila, domum maxime ferente, hae tanquam rami in sinistra et dextra pila parietali positi sunt. Uti enim illis domum familiamque retinere, ita his non propagare et facile relinquere naturale est. His rationibus perspectis non dubitabis, hoc stemmatis artificium ex intimis veteris iuris-
[533] prudentiae medullis derivandum et ad auctorem sat antiquum, et si mihi accedis, vel Augusto anteriorem referendum esse.

---

[1]) Eadem imago, etiam parentis effigie adiecta, recurrit in stemmate, quod Reizius ad Theoph. 3, 10. ex cod. Instit. D'orvilliano edidit.

Alterum stemma praestant partim Isidori Orig. 9, 5. §. 28. (quarum usus sum ed. F. V. Ottonis in Lindemanni corp. gramm. Lat. III. p. 312) ex multis codd. mss. partim Lud. Charondas loco ad Paul. 4, 11. citato ex Contio, qui ex aliis membranis id sumsisse videtur, cum Isidori mentionem non faciat, et in quibusdam gravius quam Isidori codices inter se discrepet. Uterque fons suis et virtutibus et mendis est insignis; quare ex utroque optima quaeque sed et ea correcta selegi. Ex Contio retinui cellulas omnes quadrilaterales iisque inscriptos numeros Romanos, cum in Isidoro ascendentium et descendentium sint triangulares et omnes ab editoribus arabicis numeris signatae. In Contiano exemplari etiam 'pater mater' et 'filius filia' figura inclusi sunt et ternis quidem lineis supra et infra, significandae scilicet arctioris huius necessitudinis causa a ceteris gradibus, qui singulares habent, distincti; in Isidori editionibus illi soluti supra figuram commemorantur, ceteri gradus binis lineis inclusi sunt. Contra cellulas utroque latere adiunctas, in quibus scriptum est 'Usque ad hunc' etc. Isidorus tantum praestat. Quare vero, nisi casu, tam apud Contium quam in Isidoro scriptura in quibusdam cellulis, partim iisdem, quarti, quinti et maxime sexti gradus minutior sit, me non intelligere fateor. Quamobrem id hic indicasse satis habui. Ceterum totum hoc schema demonstrandarum *cognationum* in modum pyramidis decurtatae ita constructum vides, ut sex transversis laterculis altero infra alterum locato, omnes primi, secundi et ceterorum usque ad sextum gradum cognati in unoquoque iuxta se positi conspiciantur. Quod ut efficiatur, directa linea ascendentinm laevum, descendentium dextrum latus claudit; intus sunt a latere iunctorum scalae et gradus ita delineati, ut in secundo laterculo vel gradu rursus ut in superiore εἰκονίσμῳ frater sororque avo et deinceps ceteri transversi ordinis capita patruus, propatruus etc. sequentibus directae lineae adscendentibus accrescant, eorumque progenies in sequentibus gradibus ostendatur, quo fit, ut et sequens quisque laterculus una cellula augeatur et ortus gradus ex gradu in transverso ordine appareat. Dum vero hoc modo directa linea, proprietate sua amissa, plane ad transversi ordinis normam, cuius gradus proprii sunt, redigitur, adeo ut et gradus, qui intus sunt, usque ad iunctas iis ascendentium et descendentium personas pertingant, apparet totum schema ad illustrandum ius legis Furiae, ex quo et intestati bon. possessio, maxime unde cognati, pendebat, aliarumque legum comparatum esse. Sed praecipue illud, quod Isidorus servavit, ex- [534]
emplum ius legis Iuliae vicesimariae spectasse videtur; quorsum enim pertineat illa adnotatio 'Usque ad hunc laterculum personae immunes sunt', nisi ad immunes a vicesima hereditatium? Accedit, quod si bonorum possessioni explicandae

stemma inserviisset, sine dubio etiam septimi gradus personae vel saltem sobrino sobrinave natus natave relatus esset. Comperimus igitur ex nostro stemmate, immunitatem illam, quam Traianus, teste Plinio Paneg. 39. 40. (collato lib. nostr. 'Gaius' p. 16—24), secundi gradus et in exili hereditate etiam omnibus lege Furia exceptis cognatis dederat, postea, Hadriani, ut opinor, edicto (an D. Marci? Capitol. 11. Front. ep. 2, 11.) in omnibus hereditatibus, quas lex Iulia apprehendebat, ad quartum usque gradum statutam esse, nec veri dissimile est, ex iurisconsulti alicuius ut puta Licinii Macri ad legem Iuliam de vicesima hereditatium libris id profectum esse. Plane si primam originem spectas, haec ad multo antiquiora tempora referenda erit, cum prisco more Romano aedificii forma et scalarum cum gradibus effigies servata sit, cuius in locum posteriore demum aevo, ubi magis eundem vitae ortum et quasi succum nuptias prohibentem demonstrare intererat, 'arbor cognationum' videtur successisse.

Eiusmodi arboris ferme in speciem etiam illud stemma effictum est, quod Boeckingius ex eodem cod. Victoriano, quo enarratio de gradibus cognationum continetur, non inferius seculo quarto vel quinto id esse ratus, primus edidit illique subiecit. Hoc vero neque ad illud caput, neque omnino ad ius anteiustinianum pertinere, sed medii aevi eiusque iurisprudentiae ecclesiasticae fetum esse, multa argumento sunt, ex quibus haec sufficiant. Primum graduum computatio contra veteris iuris formam etiam a Iustiniano retentam, quae intra sextum vel septimum gradum subsistebat, ad octavum usque perducitur: qua de causà (ut alias taceam) nec illud stemma, quod Haenelius secundo loco posuit, veteri iurisprudentiae assignari potest. Deinde in inferiore figurae parte ad stipitem arboris, qui descendentes continet, caper a sinistra (haec enim ubique est masculorum), capra a dextra se invicem amicabiliter petentes stantesque in terra, quae a quinto descendentium gradu incipit, superiores gradus coelo tenente, multa cum arte adpicti sunt, qua 'fecundissimi animalis' pictura nemo non videt significari, a quinto demum gradu nuptias permissas esse, superiores lege coelesti a nuptiis prohiberi, gradusque hic, dum plures descendentium stirpes finguntur, geniculorum Germanici iuris sensu intelligi, superiorem vero partem figurae, quae cognatos ex ascendentibus progenitos demonstrat, tantum ut etiam iuri civili eiusque graduum computa-
[535] tioni satisfieret, additam esse. Quod vero octo gradus numerantur, quasi tot naturae lege sint, iam commendandae legis ecclesiasticae causa factum apparet, quae aequissime primos quattuor coelesti prohibitioni, alteros terrestri licentiae adscripserit. Iam ut illud hircinum matrimonii iungendi symbolum clericalem olet matrimonii contemtum, ab antiquitate plane alienum, ita nec rei matrimonialis gratia ve-

teres cognationum gradus verbis exponere vel imaginibus illustrare unquam soliti sunt. Legem vero illam ecclesiasticam octavo demum seculo in regno Franconico invaluisse notum est, unde nec stemma priori tempori assignari potest. Sed si ea de causa nobis id omittendum fuit, non etiam ab iis negligi velim, qui de graduum computatione canonica scrutantur, in quam rem id magni momenti esse, nemo non videt.

ADNOTATIONES CRITICAE AD STEMMA COGNATIONVM.

[1]) fratris aut sororis filius aut filia *Isid. edd.* [2]) *Ita Contius et Isidori edd. pleraeque. Otto tamen ex Arevali ed. et, ut suspicor, cj. in hoc loculo dedit:* patruus magnus, amita magna, auunculus magnus, matertera magna: *quae vulgaris est huius gradus appellatio. Sed et alia, quae in agnatorum personis, quae parentium loco sunt, eundem, qui in parentibus traditus erat, morem observabat, exstitisse eamque, ut sequentes huius generis gradus testantur, stemmatis huiusce auctor secutus esse videtur.* [3]) fratris aut sororis *Isid. edd.* [4]) *Ita Cont.* (*tantum* matertera ma. *pro* matertera maior); propatruus, proamita, proauunculus, promatertera *Isid. edd. Scilicet iam librarii scripturam vulgari appellationi accommodaverant.* [5]) propriores *Isid. ed. Otton.* [6]) sobrini sobrinae *Isid. edd. manifesto vitio.* [7]) fratris et sororis *Isid. edd.* [8]) *Ita Cont.* (*tantum* materter. *pro* matertera); abpatruus, abamita, abauunculus, abmatertera *ed. Isid. Otton. ex Areval. ed.; ubique* ad- *pro* ab- *ceterae.* [9]) propatruus proamitae (*vel* proamitae) proauunculi filii (promaterterae *add. Areval. et Otto*) filiae *Isid. edd.* [10]) *Scripsi;* Propatrui, Proamitae. Proauunculi nepos neptis. id est sobrinus, sobrina *Cont.* propatrui, proamitae, proauunculi nepos neptis *Isid. edd.* [11]) sobrinorum et sobrinarum filii uel filiae *Isid. edd.* [12]) fratris et sororis *Isid. edd.*

FRAGMENTVM DE IVRE FISCI,

EX VLPIANI, VT VIDETVR, REGVLARVM VEL OPINIONVM LIBRIS SERVATVM.

[536] Una cum Gaii Institutionibus, alius tamen codicis neque eius rescripti ex reliquiis, Veronae erutum et in lucem protractum est hoc quod nunc vulgo vocatur fragmentum de iure fisci. Scriptum id exstat *litteris semiuncialibus nec seculo septimo vel adeo quinto inferioribus* in duobus foliis valde laceris et corrugatis, ex unius complicatione, *ut Goescheno probabiliter visum,[1]* ita factis, ut inter utrumque similiter complicatorum par unum vel duo vel tria interiecta essent, quae perierunt: quamobrem duo potius fragmenta dicenda sunt, quorum alterum a §. 10. incipit. Paginas quattuor *infra quidem fere integras, sed supra maxime et partim in exteriore margine mutilas* scriptura complet binis in quaque columnis, quae *primitus fuerunt* versuum plus quam vicenum quaternum, *probabiliter ubique vicenum quinum,* versusque singuli plerumque litteras denas septenas continent, quarum tamen *pars passim perforationibus membranae periit, pars* sigla sunt. *Dextrae parti superiori folii primi adglutinatas esse lacinias duas ab eadem manu scriptas et inter se item glutine compactas, quae quo pertineant ignoratur, nunc demum compertum est. Factum est ea re, ut pars scripturae versus primi prioris columnae fol. I v. his laciniis tecta delitescat, scriptura vero in lacinia superiore tantum superior (paginae rectae), in inferiore tantum inferior (paginae versae) legi possit, utraque ad duos versus pertinens.[2]* Initium novi articuli

---

[1]) Novissimus editor Krueger etiam seculo demum decimo octavo ea in compagem, qua nunc continentur, posse conglutinata esse iudicat.

[2]) Secundum Kruegerum legitur in inferiore (?) *c* (vel *e* vel notatum *contra*)*u** in superiore *ita con* Videtur autem appellationes
e (vel *c*)* *ared*
inferioris et superioris laciniae inter se confudisse.

versu paullo prominente, vel intra versum spatiolo vacuo relicto et littera initiali paullo maiore indicare, novas vero materias etiam rubricis, quibus pingendis versum integrum a scriptura vacuum reliquit, distinguere librarius instituit, in utroque tamen neque rationem neque constantiam exhibuit. *Rubricas a librario fuisse numeratas, indicant numerus 'xxvi' et sequentis rubricae pars numeri (xxv)'ii', qui nunc demum initio §§. 8 et 9 in margine comparuerunt: ex quibus ipsis apparet, non certo consilio, sed ut in Gaii institutionum codice, pro arbitrio etiam has rubricas distinctas fuisse. Cum igitur non constet, quot articuli quaque rubrica comprehensi fuerint, nec certa coniectura, quantum interierit ante ea, quae servata sunt, hinc capi potest.*

Ipse auctor ea, quae supersunt, quantum ex his ipsis coniicere licet, eo modo videtur digessisse, ut ius fisci tractaret I. ratione negotiorum, quae ab aliis propter publicam quandam utilitatem inutiliter geruntur sive mortis causa sive inter vivos, §§. 1—4ª. II. ratione negotiorum, quae ipsius fisci nomine maxime a servis Caesaris contrahuntur, §§. 5—7. tum ageret III. de poenis pecuniariis, quae illicite gestorum nomine in fiscum rediguntur, §§. 8. 9., ubi primum folium exit. Sequitur in altero folio IV. de lucris, quae fiscus ex licitis privatorum negotiis vel mortis causa capit vel inter vivos, §§. 10—13ª, denique *§. 13ª transitum faciente* V. de his, quae fisci ratione agere liceat sive etiam oporteat vel non, tam his, qui munere aliquo fiscali funguntur, quam privatis, §§. 14—21. Qui ordo materiarum valde discrepare deprehenditur ab eo, quo Paullus Sent. lib. V. tit. 12. de iure fisci egit. Cum vero ea, quae in fine folii primi tractantur, admodum vicina sint his, unde secundum folium initium capit, haud plus quam duo folia inter utrumque periisse existimare licet.

De aetate et auctore horum fragmentorum magna est [537] inter viros doctos dissensio, de qua Heimbachius in repert. Lips. 1843. p. 146 seq. et Boeckingius in praefatione novissimae horum fragmentorum editionis sub finem edit. Ulp. fragm. quartae (1855) p. 145. copiose exposuerunt. Et sane facilius dictu est, cuius ea non sint, licet a quibusdam esse dicta fuerint, quam cuius sint. Primum igitur non sunt Paulli, neque ex Sententiarum eius neque ex libris de iure fisci: ut taceam eius librum singularem Regularum. Non sunt ex illis; nam et ordo rerum alius est, de quo iam dixi, quodque maxime apparet ex §. 19. collata cum simili loco L. 45. §. 3. D. de iur. fisc. (49, 14), et sententia §i 9., quae longe aliter et alio Sententiarum loco I. 6ª. §. 2. refertur: non ex his, quoniam Paullus iis ius fisci iusto tractatu exsequitur et proprias aliorumque opiniones vel imperatorum rescripta et decreta refert, velut L. 5. §§. 5. 11. 12. 15. D. de his, quae

ut indign. (34, 9), quod ab huius scriptionis ratione, certas tantum et gravissimas huius iuris definitiones admittentis, prorsus alienum est. Eadem de causa de Callistrati libris de iure fisci cogitare non licet. Neque vero de Hermogeniani iuris epitomis, alioquin compositionis ratione similibus, id quod statim agnosces, ubi eius de hac materia expositionem in L. 46. D. de iure fisci (49, 14) et maxime quidem §§. 2. 3. cum nostris §§. 4ª. 5. contuleris.

Quod vero de aetate auctoris potissimum a C. Guil. Walchio disputatum est, eum Diocletiano anteriorem non fuisse, ne id quidem mihi probatur. Leviora argumenta iam a Boeckingio refutata praetereo. Speciosa tantum sunt quae ex §§. 14 et 15. et ex §. 17. ducuntur. Sed ad illas quod attinet, iam Paulli tempore, ut ex Sent. V. 12. §. 6 apparet, bona, quae ad fiscum pertinere dicebantur, sine iudicati auctoritate describi vel obsignari aut incorporari non licebat; Diocletiani vero constitutio L. 5. C. de i. fisci (10, 1) testatur, tum nec licuisse, nisi etiam forma eo nomine ab ipso imperatore data esset. Et cum antea Caesarianis bona ante sententiam inquietantibus manus opponere (quod iure naturali licebat) prohibitum quidem non esset, imperatores vero tantum procuratorem de eiusmodi iniuria adire iussissent, Diocletianus l. c. expresse universis, quorum interesset, ipsis resistendi officialibus potestatem dedit. Unde intelligitur, antiquius ius §§. 14. et 15. referri. Sed etiam §o 17. ius posterius et latius contineri, quam L. 1. 2. C. de advoc. fisc. (2, 9), Antonini et Valeriani rescriptis a. 214. et 255. propositis, non persuadebitur ei, qui utrosque locos diligentius inspexerit. Antonini enim rescriptum eum spectat, qui fisci causam aliquando egerat, eumque, licet salarium non acceperit, in eadem scilicet causa contra fiscum
[538] patrocinium praestare vetat; cf. L. 11. D. de postul. (3, 1) et L. 2. C. cit. Haec ipsa vero L. 2. cit. cum §. 16. plane convenit. — Si tandem mihi ipsi quid videatur, dicere licet, primum fragmenta nostra et ipsa celebrioris operis celeberrimi cuiusdam ICti partem fuisse, non dubito; alius enim etiam frustulum tantum qui aetatem tulisset? Deinde hunc tertio seculo scripsisse et quidem post Severi excessum et ante emissam vel potius post rursus abrogatam a Macrino constitutionem Antonini Magni, qua is patrum in caducis ius sustulerat, conficitur tam ex §. 4ª., in qua ius a Severo et Antonino constitutum refertur, et ex §. 3., secundum quam ius patrum fiscum praecedit, quam ex iure aerarii tum ad fiscum in plerisque causis iam translato. Sed et Paulli Sententias eum ob oculos habuisse verisimile est propter §. 19., quam ex illis desumtam et elegantius modo formatam iure dixeris, maxime si expenderis, Paullum ipsum illam sententiam vix ita concepturum fuisse, nisi imperialis sententia, quam L. 10. D. de manum. (40, 1) refert, prae-

cessisset. Denique si scribendi elegantiam et totam tractandi rationem considero, vix alii haec ICto quam Ulpiano, *cui etiam insolentior dictio 'inconsiderata diligentia' (§. 2) convenit coll. L. 3. §. 17. D. de susp. tut. (26, 10) vixque* alii eius operi quam Regularum vel Opinionum libris assignari posse mihi videntur, ex quibus quae in Digestis superant, ostendunt, etiam his tantum certi iuris sententias, spretis aliorum auctoritatibus, comprehensas fuisse. A libro singulari vero Regularum illi etiam hoc distulisse videntur, quod ius quoque extraordinarium, quo pertinet fiscale, iis expositum erat.

Reliquum est, ut dicam, etiam haec fragmenta post Goescheni et Lachmanni curas a Boeckingio ornatissime edita esse; quapropter ad eius tantum editionem iam supra commemoratam emendationes nostras referre consentaneum duximus. Sed eae cum compluscoulae essent, quo facilius de iis iudicari posset, in hoc uno frustulo superiorum editorum exemplo etiam versuum codicis distinctiones retinere placuit.

Haec quoque frustula iterum edenda ut peculiari cura retractarem, impulit me maxime apographum membranae Veronensis Hollwegianum ad calcem apographi Schedarum Gaianarum, de quibus supra p. 167. retulimus, a Boeckingio adiectum. Neque hanc iteratam operam infructuosam fuisse, iudicaturum spero, qui v. gr. §§. 7. 11. 18. 19. utriusque editionis contulerit.

Membrana Veronensi non solum denuo atque accuratias quam antea factum, inspecta et descripta, sed etiam imagine eius fideli imitatione ante oculos posita 'Fragmentum de iure fisci edidit Paulus Krueger Lipsiae 1868'. Quae editio maxime in causa fuit, ut et in hac tertia mea eiusdem fragmenti recognitione haud pauca tam in praemonitis quam in ipso contextu et in adnotatione addenda vel mutanda essent, quae, ubi opus, asteriscis feci, ut a lectore facile deprehenderentur. Kruegeri editionem significavi *Kr.* apographum *C^{Kr}*.

---

[539] ******* t capere possi*t*.[1] fol. 1. r. col. a

1. Heredi eius, 'qui cap*ere*[2] | non poterat, defe*re*ndi | potestas concessa (*non*)[3] est, ni*si si* os|tendi[4] possit, eius 'u*oluntatis*[5] | decessisse de*functum*, | ut deferre se u*ellet*.[6] |

2. [7]Antequam quis ab alio def*e*|ratur, ipse se defer|re debet, alias sero | ad auxilium delatio|nis confugit. quod si per | errorem se detule|rit, nihil ei officit in|considerata diligentia. |

3. [8]Ius patrum non minui|tur, si se is deferat, qui | solidum id, quod relic|tum est, capere non potest. sa|ne si[9] post diem centesi|mum patres caducum | uindicent, omnino | fisco locus non est.[10] |

4. Si se is deferat, cui taci|'*te relictum est*, *prae*m*ium* col.b. *fert*.[11] |

4ª. '*Emere non potest e prouincia is*, *qui ei praeest*,[12] *nec hoc* consider*atur*, *quis contra*|h*at*: ceterum *si per interposi*|tam personam *comparasse*|[13] *rem arg*u*atur*, *damnum* | *patitur* eius

---

1) *ex Kr. ed. initio versus* *i(?)nq(?)u(?)a(?)t *C*[Kr]. *Fuisse suspicor* duntaxat *Antea hic versus lectus non erat. Tota sententia fuerit: 'Deferre se potest et is, qui solidum cepit, quamvis partem duntaxa*t capere possit. 2) *ex Kr. ed.* ui e ui*ta cedens' Boeck. secundum Lachm. ne apta quidem sententia.* qui qui*t capere edd. meae* 1. 2. *sed litteras* e' qui *errore repetitas librarius induxit. De re cf. L.* 13. *pr.* §§. 1. 2. 8. 10. *L.* 15. §. 3. *D. de iur. fisci* (49, 14). 3) *Addidit ex Savinii cj. Kr. ed. Ante v.* 2. '*Ipsi tantum non etiam' suppleveram edd.* 1. 2. 4) *In C*[Kr]. *hic perforato aut* nisi si ostendi *aut* nisi hostendi *potest fuisse.* 5) *In C. scriptum fuisse puta* uolunt., *ut in Gaio* potest. = potestate *etc. Cf. Papin. in Collat.* 6, 6. *et L.* 45 (46) *pr. D. de neg. gest.* (3, 5). 6) *Boeck. secutus Lachm. pro* u*oluntatis fecit* u*igoris*, *pro* u*ellet* u*aleret. Neque vero Hadrianus, an potuerit, sed an voluerit defunctus, quaeri voluit, neque fisco sed heredi iniunxit probationem. L.* 13. §. 5. *D. ib.* 7) *Cf. L.* 13 *pr.* §. 10. *L.* 2. §. 7. *D. de iur. fisc.* (49, 14). 8) *Cf. Gai.* 2, 206. 207. 286. *Ulp.* 1, 21. 25, 17. 9) nisi *scribi vult Kr. male.* 10) *Nam alias fiscus a deferente se saltem dimidium habet.* 11) *Ad sententiam supplevi*, *ut appareret*, *etiam sequentem* §. *posse recte suppletam esse. Scriptum fuisse puta:* relict. ẽ p̀mium fert.| *Cf. L.* 13. §. 1. *D. de iur. fisc.* (49, 14). *Quae Boeck. proposuit, tres versus complent, quae ego edd.* 1. 2., *duos. De edicto D. Traiani vero iam ante in non capiente ICtus dixerat.* 12) *Vocum 'e provincia'* (ep̄ua) *vestigia supersunt in C*[Kr]. 13) *Etiam hos duos versus nunc ex C*[Kr] *restitui.*

rei *uel aesti*|*mation*is. ter uero f*rustra*|*to eo etiam*[1] *qua*druplum | *poenae* nomine *con*sequi[2] fis*cum* o|*por*tet.

5. Bona e*orum*, | *q*ui cum fisco contrahunt, *le*|*g*e 'uacuaria[3] [540] uelut *pig*|*n*oris iure fisco '*obligan*|*tur*,[4] non solum ea, quae | *h*abent, 'set et[5] ea, quae postea |habituri sunt. |

6. *E*dicto diui Traiani caue|*tur*, ne qui prouincialium *c*um | seruis fiscalibus[6] contrah*ant*, | nisi adsignante procura|tore. 'quod[7] factum | dupli damno uel reli|quorum 'eius fol. 1. v. col. a. (*serui*) solutione[8] p*en*|satur. et ideo qui cum | [9]— — — — |

---

1) '*Si praeses in prouincia per supposi*|tam *per*sonam *con*-*parasse* | *quid arguatur, fisco con*|*demnatur* eius rei *aesti*|*mationis*. ter uero *frustra citato' Boeck. ex Lachm. cj. Ego* C^{Kr}. *et L.* 46. *D. de contrah. empt.* (18, 1) *collata L.* 46. §. 2. *D. de i. fisc.* (49, 14) *nunc accurate secutus sum. Scriptum erat:* emere n̄p e p̄ua is q́ei p̄e|n'hoc c'siderat' quis ꝯ|hat ceterum si p̄+posi|tam p̄sonam c'parasse | rem *et postea* patit' *et* ū aesti| *denique* et. *pro* etiam. 2) nom̄ sequi *C.* = nomen *vel* nomine sequi. *Apparet librarium in suo cod.* nomene *pro* nomin(e) c' *legisse. pro* poenae *scripsisse videtur* p̄nae (*cf. Gaii not.*). 3) XX*m*aria *Boeck. ex cj. ed. Alii alia coniecerunt. Ego postquam Leg. Flav. Salpens.* 64. *innotuit, codicis scripturam mutare ausus non sum, nec dubito, legem vacuariam eandem esse, quae ibi 'lex in uacuom uendendis' dicenda appellatur, qua ex lege emptori, postea fisco i. e. procuratori Caesaris etiam singulas res debitoris persequi et distrahere videtur licuisse. Ceterum etiam legi potest* e lege. 4) *In C. scriptum fuerit* oblan̄|tur (oblegantur). *Cf. L.* 10. *D. de manum.* (40, 1). *L.* 1. 2. *C. in quib. c. pign.* (8, 15). 5) s' *C. i. e. olim* set, *ex quo* et *geminandum erat. Boeck. ed.:* sed ea *quoque*, quae. 6) *i. e. qui in actu aliquo stationis fiscalis positi sunt, a quibus distinguuntur* §. 6ª *qui omnino servi Caesaris sunt.* 7) *Ante h. v. siglum v.* contra *excidisse suspicor.* 8) e' solutione *C.* exsolutione *ex Lachm. cj. edd. etiam meae* 1. 2. 9) *Versus* 1—12. *in edd.* 1. 2. *ut tum Codicis scriptura repraesentabatur, sic fere restitui posse conieceram: non adsig*nato *siue de* | *peculio in creditum* | *ierit si*ū is *id*-*circo* tm̄ | *reliqua* n̄ ꝯa*xerit* r̄ p|*dit* ū *pens*at c'*altero tan*|*to si uero* ꝯa*xerit in*|*actu* q́. ei incu*mbebat, tot.* | *debitu*m eo n*om. fisco* | ꝑ*solu*ere cogit' n'*rele*|*uat*' cū ad eum l*ucr.* | *e* m̄m̄oꝶ puenit ht. *ibique quod in fine dicitur, eo spectare videbatur, quod si dispensator forte vel vicarius eius rationibus redditis manumissus erat et postea defuncti hereditas ad Caesarem pervenerat, detecta deinde ex actu servi reliqua nihilominus tota ab eo, qui contra interdictum cum eo contraxerat, persolvenda erant: nova enim liberti persona erat. quod nunc non probo. Iam vero duas sequi edicti D. Traiani quasi exceptiones vel potius interpretationes in* §§. *sequentibus,*

— — — — | — — — um * | — * * cus ido —[1] | — — contra 'amo — quae[2] | — * * sa * o[3] — * * | — o contrax — — | — i non in cu — | * u * *ta*men eo*rum* — | * * uere[4] cogitur na * | * * c̄tu[5] ad eum lo * * * | * * * ior[6] peruenit h̄t * *[7] |

6ª. *Serui*[8] Caesaris ab ad*mi*|*nis*tratione rerum.| *su*arum[9] itemque commu*|n*ium[10] rerum commer|cio non prohibentur: adeo | et s*t*ipulari ab his et | *e*mere donatumu*e* | accipere possumus, nisi *cum* in fr*a*udem portio|nis Caesaris fiat. |

[541] 7. *Qui* mutuam pecuniam contra interdic|*t*um dispensatori ui|carioue eius crediderit, | *si is reliqua non fecerit,*|[11] '*simpliciter* in poenam | *dupli conue*nitur,[12] quia quod | *cre*didit, non amisit. | '————————[13] | col.b.

---

*recte quidem statueram, sed in alium quam oportet, sensum ex Bgiano Cod. apographo restituere tentaveram. Nunc secutus sum C*ᴷʳ*, in quo tamen ambigua quaedam in §. 6. ab omnia restituendi periculo interim deterrent.* [1]) *fi*scus idon*e* . .? [2]) q' *C*ᴷʳ *quod est* quae. *an* amo*tum* quae? *sed* que *ed. Kr. quasi in C. esset* q. *vel* q̄. [3]) sa*m *ed. Kr. sed fuerit* (conpen)sato. [4]) *an* eor. *nom(ine) ca*uere? [5]) *sic C*ᴷʳ *sed* contractu *Kr. ed. quasi in C. esset* ↄctu. *An:* nam *ex* contractu? [6]) *sic C*ᴷʳ io *ed. Kr.* [7]) *Fuit aut* ħte = hereditate *edd. superiores omnes. aut* ħtas = hereditas, *ut antea explendum sit* locuple*ti*or *et fiscus is sit, quem cavere oporteat.* [8]) *Aut quod hic post spatiolum superscriptum v.* Caesaris *legi non potuit, aut in ipso spatiolo non dubito fuisse* ser. = Serui. [9]) *Ex Kr. cj. Intellige vero peculiares et nota, quod ex h. l. et Ulp.* 20, 16. *elucet, servos publicos vel Caesaris in peculio suo idem fere ius, quod filiifam. in castrensi habuisse, nisi quod, si Caesarem ex asse heredem non fecissent, dimidia pars iure peculii ad Caesarem pertineret, quae portio Caesari debita in fine §i intelligitur. Hoc cum nondum cepissem, aliter in edd.* 1. 2. *h. l. restitueram.* [10]) *Ex C*ᴷʳ*. ed. Kr. Sunt res servo cum aliis communes.* [11]) *Restitui ad sensum, qui et hic requirit, ut columnas C. versuum vicenum quinum fuisse ponamus.* [12]) *Item C*ᴷʳ*. secutus ad sensum supplevi. Scilicet cum duplum intellegeretur rei ipsius et simplum tantum mera poena esset, in pecunia mutua data non ut in emptione vel venditione similibusque contractibus ratio habenda erat eius quod invicem provinciali deberetur, sed ut si id redditum vel pensatum non erat, eo nomine ei caveretur, quod hereditas servi inde locupletior ad fiscum perveniret (eo enim quae legi non potuerunt* §. 6. *spectare puto), sed simpliciter damnato salva erat condictio mutui recipiendi causa.* [13]) *Versus a scriptura vacuus.*

8. [1]*Qui contra e*dictum diui Augus|*ti re*m litigiosam a | *non possid*ente comparauit, prae|terquam (*quod*) emptio nul|lius momenti est, poenam | quinquaginta sestertiorum fisco re|praesentare compellitur. res autem | litigiosa uidetur, de qua 'lis[2] | apud suum iudicem | delata est. sed hoc in prouincialibus | fundis praua usurpa|tione[3] optinuit. |

'———————————[4] |

9. [5]Absentes fugitiuos | uenum dari aut comparari | amplissimus ordo | prohibuit, denuntiata | in emptorem uendi|toremque poena sestertiorum quinquaginta, | quae hodie fisco uindi|*catur*.

fol. 2. r. col. a.

* * *

10. | — — — — | [6]excepto castrensi | peculio bon*a* sua *con*|ferre debebunt. | [54

11. Caesare a liberto suo *ex as*|se herede instituto, '*filia*| iure[7] ad semisse*m uo*|catur: cum extraneis uero ins|tituto, filia ex 'se|misse modo[8] extraneis, | non e*tiam* Caesari adcre-

---

[1]) *Cf. Gai.* 4, 117. *Guil. Francke ad Dig. tit. de hered. petit. p.* 39. [2]) *Ex C*[Kr]. *In edd.* 1. 2. *hanc v. post* iudicem *suppleveram.* [3]) *Nam Augustus dum actorem non possidentem rem litigiosam alienare vetat, nonnisi de praediis, quae mancipi erant, cogitare poterat, quod etiam poenae summa evincit. Sed postquam exceptio etiam ad pignori hypothecaeve dationem translata erat, per quam omnium rerum etiam mobilium nomine in rem actio a non possidente creditori comparari poterat* (*L.* 1. §. 2. *D. quae res pign.* 20, 3), *mirum non est, quod rapaces procuratores poenam quoque edicti ad fundos saltem provinciales transtulerunt.* [4]) *Versus vacuus.* [5]) *Cf. Paul.* 1, 6ª. §. 2 [6]) *Antecedentis primi versus pauca vestigia supersunt. Praecesserant vero puto fere haec: 'Caesaris libertus etiam minor centenario sive testamento facto sive intestato decesserit, cum liberis eius duobus vel uno virilis pars Caesari debetur liberique ei.' Cf. Gai.* 3, 42. *Nam in centenario commune hoc ius erat ex lege Papia, quae cum patrono ut debitam hanc partem etiam adversus duos naturales liberti liberos adscripserat, emancipatione liberorum eam minui nolebat. Emancipatus igitur et patrono et suo conferebat, exceptis bonis castrensibus. Caesarem vero, patrem patriae, in cuiusque domus Augustae liberti bonis hoc ius habuisse, ex seq.* §. *probabile est. Cf. Suet. Ner.* 32. [7]) *Ex C*[Kr]. *filia ne|posue edd. meae* 1. 2. iure (*accrescendi*) *edd.* (*non Kr.*) *quo additamento non opus.* [8]) semissem *C. unde fuerit* semisse m̊ (= modo). *Deest* modo *in edd. etiam mea altera.*

scit.[1] | quodsi plus semisse Cae|sar accepit, in id, quod plus | est, etiam Caesari adcrescit. |

12. Libertae Caesaris, tam | manumissione quam 'beneficio coniiunctionis[2] effectae, | si testatae decedant, | dimidium, si intesta|tae, *to*tum fisco uin|dicatur.[3] sane patris et | patroni ignorantis | ius non minuitur.[4] |

543] **13.** Ancilla Caesaris, quae $\bar{\text{v}}$ li|beros habuerit, in nu|*me*- col.b.
rum libertarum[5] ———— v. 2—6. ———— |[6]

13[a]. [7]*Latini Caesaris liberti quanquam*, | *cum dece*dan*t ut serui*, *eo*|*r*um bona *fisco uin*|dicantur, t*amen ex contractus* | causa fisco a*cquirere ea* | *'*p*ropter*[8] non possunt n*isi poenam,* quam *ali*|eno *pr*iuato contra*ctu* in*ito* | inter s*e fis*co stipulantur. |

14. [9]E*orum* bonorum, *quae* | a*d* fiscum pertinere dicuntur, s*i* controuersia moueatur, | an*te* sententiam nec obsig|na*ri* n*ec* describi aut in|corporari possunt. idem ser|uat*ur* 'et[10] cum a sententia prouocatio interponitur. |

---

1) *Singulari eius, ut opinor, iure. Cf. Leg. Rom. Burg.* 3. *ibiq. Bark. Nam privatus patronus cum per filiam liberti minoris centenario ab hereditate eius excluderetur, causa non erat, cur filia praeterita non et ipsi partem detraheret. Cf. Gai.* 2, 124. *De semisse Caesaris cf. Suet. l. c.* 2) *Interpretatio non tam ex Tacit. A.* 12, 13. *et Paul.* 4, 10. § 2., *quam ex L.* 3. *Th. C. ad SC. Claud.* (4, 11) *petenda: unde docemur, ingenuam, quae Caesaris servo se iunxerat, etiam ignaram, antiquo iure semper (quasi consentiente eo) libertam eius effectam esse. quare etiam probanda est Kr. cj.:* tam manumissionis beneficio quam coniunctione. 3) *Hoc quoque singulari iure. Nam ex lege Papia privati patroni liberta quattuor liberorum iure testamenti factionem nanciscebatur, ita ut virilis pars pro numero liberorum superstitum patrono deberetur. Gai.* 3, 44. *Unde suspicor, Caesaris libertabus etiam sine liberorum iure testari licuisse, ut tamen liberorum ius nihil in Caesaris patroni iure mutaret.* 4) *Cf. Paul.* 2, 21[a]. §§. 7. 9. 5) *Vid. Columell. de r. r.* 1, 8. §. 19. *recte a Rudorfio allatum. Suspicari licet, quinque liberis Caesaris ancillas similia iura adeptas esse, atque quattuor liberis a privatis manumissae.* 6) *In his versibus haec paucula tantum lecta sunt:* (3) * * n.... (4) caes.... (5) * orem.... (6) * * milibus s.... 7) *Huius §i restituendae ex C*[Kr]. *periculum feci, cum edd.* 1. 2. *extrema tantum, de quibus cf. L.* 1 *pr. D. de iure fisci* (49, 14), *eaque minus recte supplevissem.* 8) *Nota* ppt *scriptum fuisse posui. Pro* acq. *in C*[Kr]. *est* aeq-. 9) *Vid. praefat.* 10) *ex C*[Kr]. *addidi.*

15. Pro his bonis, quae fiscus in|quietat, manus op*po*|n*ere*
fol. 2. v. col. a. nemo quidem prohib|*etur*;[1] — — — | — — — — tur | — — — e * * i | — — — rian * | — — * pellunt | — — io * i * * rā | .

16. [2]*Aduocati fisci etiam* | *post depos*itum officium | con*tra fis*cum, a quo [3]sa*l*a|*rium* acceperunt, nisi in| *causis par*en*t*um, filiorum, | p*upi*llorumue suor*u*m, causa | liberto*rum* etiam,[3] adesse *proh*iben|tur, et si adfue*rint*, infa|mia plectun*tur*. *sa*ne | hoc principali b*eneficio* | impetrare non proh*i*ben|tur.

17. [4]Fisci aduocati, | quibus ad temp*us* o*ffici*u*m* | mandatum est, quia salari|um n*o*n a*c*cip*i*unt, | contra fiscum adesse [544] non prohi|bentur.

18. Capite [7]le|g*i*s censoriae[5] caue|tur, ut non *tan*t*um*,
col. b. cum quid | *fisco aufertur*, *sed et cum non*[6] | praestatur, cuius rei omis|sa professio[7] commis|*so in*tra[8] quinquennium

---

[1]) *Vid. praefat. Quae sequuntur, edd.* 1. 2. *ex Paul.* 5, 12, 6. *in eam sententiam restituere tentaveram: tutius tamen procuratorem adiri, ut is iniuriam, quam Caesariani committerent, expelleret. Quae ut vera sit, nunc ex* C^{Kr}. *quae lecta sunt, proponere malui.* [2]) *Etiam hanc* §. *mutata ed.* 1. 2. *nunc ex* C^{Kr}. *rectius restitui, quibusdam a Kr. monstratis. Caeterum cf. L.* 10. *D. de postul.* (3, 1). *cum schol. Thalelaeano ad Basil.* 8, 1, 36. *L.* 1. 2. *C. de advoc. fisci* (2, 8). *L.* 13. *L.* 22. §. 1. *L.* 24. §. 1. *C. de advoc. div. iud.* (2, 7) *et praefat.* [3]) sa*l*aria (*cf.* §. 17) *et deinde* nisi in *suis uel par*ent*um* f. p. suo*rum* causa, libertorum etiam *ed. Kr. partim invito* C^{Kr}. *nec in sua causa advocatus quis adesse potest.* [4]) *Cf. L.* 1. *C. de advoc. fisc.* (2, 8). [5]) *Domitiani, ut opinor, quem Plin. pan.* 40. *spectare videtur.* [6]) *Sic primum versum col. b. collatis v.* 7. 8. *restitui, postquam apparuit, versus viginti quinque quamque columnam habuisse. Scriptum fuerit* fisco aufert' s' et c' ñ. *Sed etiam in sequentibus aestimandis et restituendis, hoc non comperto et ante* C^{Kr}. *commenta vel tentata irrita fuerunt.* 'non *tan*t*um* cum quid | praestatur, cuius rei omis|sa professio *fuerit*, a*c*t*io* commis|*si* intra quinquennium locum | *habeat sed et' Lachm. et Bg. edd.* 'tum tantum, c. q. p. c. r. o. professio intra commis|sis statutum quinquennium locum *fisco dat' mea ed.* 1. *laudato libro m.* '*Census u. Steuerverf. d. Kaiserz.' p.* 194. n. t. c. q. p. cuius rei omissa professio (*sit, sed et cum*) commissi poena intra quinquennium locum *ob id habet' ed.* 2. [7]) *Quae hic in* C^{Kr}. *sequitur v.* intra *ab ipso librario vel correctore expuncta est.* [8]) *ex Mommseni cj. literae -so in- perforatione folii perierunt.*

locum | *facit*,[1] earum rerum | *nomine*[2] quae per fraudem | '*ipsa*[3] ablata[4] sunt uel professi|oni 'subtracta,[4] qua|druplum fisco de*p*en|d*a*tur,[5] alias duplum. |

19. [6]A debitore fisci in frau|dem datas libertates re|trahi placuit. sane ipsum | ita emere, ut manumittat, | aut fideicommissam libertatem 'praest*are*,[7] non est prohibitum.

20. [8]Ab eo, qui reus criminis '(*publici*)[9] pos|tulatus [545] aduersam sententiam | meruit, tempore | reatus quocun*que* mo|do alienata a fisco cum | quadruplis fructibus | reuocantur.

21. Fideiussorem eius, qui cum | dispensatore contraxit, ip |

---

1) *ex Kr. ed. in C*^{Kr}. *foramine absumptum. In eo vero ipse librarius, quem Kr. sequitur, erravit, quod hic articulum finiri putans, spatiolo relicto inde ab* earum *novum incipit, qua de causa etiam postea* dependitur *pro* dependatur *scripsit.* 2) *i. e. ex his causis.* 3) '*tota*' *edd. Lachm. et Bg.* '*e censu*' *ed. mea* 1. '*fisco*' *ed. Kr. Sed intellige res ipsas profitendas, quae fiscum vindicantem per fraudem celantur aliove modo ei auferuntur.* 4) ablatae .... subtractae *ed. mea prior (et Kr.) invito C. Si quae per fraudem professioni subtracta sunt, vectigal tantum vel tributum poenae nomine quadruplatur. De quinquennio cf. L.* 2. *C. de vectig.* (4, 61). *L. un. Th. C. de quinq. praescr.* (4, 15). *de quadrupli et dupli poena Plin. paneg.* 40. *Lactant. de mort. pers.* 23. *L.* 16. §. 10. *D. de public.* (39, 4). 5) defenditur *C. etiam C*^{Kr}. *Cf. not.* 1. 6) *Cf. L.* 45. §. 3. *D. de i. fisc.* (49, 14). *L.* 11. §. 1. *L.* 16. §. 3. *D. qui et a quib.* (40, 9). *L.* 10. *D. de manum.* (40, 1) *et in praefat. dicta.* 7) praestet *C. edd. etiam mea prior, sed Kr. ut nos.* 8) *Cf. L.* 20. *D. de accus.* (48, 2). *L.* 8. §§. 1. 2. *D. de manum.* (40, 1). *L.* 15 *pr. D. qui et a quib.* (40, 9). 9) *Ratione habita L.* 20. *cit. supplevi, litteram* p(*ublici*) *ob sequentem litteram* p *excidisse suspicatus.*